

Készült a Norvég Civil Támogatási Alap, a Demnet Alapítvány
és az Ökötárs Alapítvány támogatásával

Dr. Kurtán Sándor, Dr. Pintér István

Műhelymunkák

Rendszerváltás a magyar titkosszolgálatoknál

2010/2. szám

Készült

a Norvég Civil Támogatási Alap,
a Demnet Alapítvány
és az Ökotárs Alapítvány
támogatásával

Dr. Kurtán Sándor, Dr. Pintér István

Műhelymunkák

Rendszerváltás a magyar titkosszolgálatoknál

2010/2. szám

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány – Budapest, 2010

www.cgeopol.hu

Tartalom

1. rész

Dr. Pintér István: Rendszerváltás a magyar titkosszolgálatoknál

Bevezető	9
I. A magyar polgári és katonai titkosszolgálatok kontrollja a rendszerváltást megelőző években	14
II. A rendszerváltás politikai vitái a titkosszolgálatokkal kapcsolatban....	33
III. Az MSZMP metamorfózisa.....	46
IV. Rendszerváltás a titkosszolgálatoknál.....	55
V. Külső kontroll-mechanizmusok.....	65
Függelék	71
1. sz. melléklet	73
2. sz. melléklet	90
3. sz. melléklet	97
4. sz. melléklet	100
5. sz. melléklet	111
6. sz. melléklet	113
7. sz. melléklet.....	114
9. sz. melléklet	116
10. sz. melléklet.....	117
11. sz. melléklet.....	123

2. rész

Dr. Kurtán Sándor: A magyar titkosszolgálatok ellenőrzése és felügyelete a rendszerváltást követően

Bevezető	131
Fogalmi keretek: Ellenőrzés? Felügyelet? Elszámoltatás?	133
Jogi keretek.....	136
A parlamenti ellenőrzés – gyakorlati oldalról.....	146
Ellenőrzés a kormány részéről	156
Egyéb ellenőrző intézmények	159
Összegzés helyett.....	165
Irodalomjegyzék.....	167
Függelék	171

1. rész

DR. PINTÉR ISTVÁN

Rendszerváltás a magyar titkosszolgálatoknál

Bevezető

A Szovjetunió már 1989 februárjában is készített olyan prognózisokat, amelyben valószínűítették a kelet-európai országokban bekövetkezett rendszerváltás lehetséges irányait. Az SZKP KB Nemzetközi Osztálya feljegyzést készített az európai szocialista országokkal való kapcsolatok fő kérdéseiről. Ebben a szocialista országok fejlődési irányának néhány potenciális forgatókönyvét kívánták megfogalmazni.

Az egyik lehetséges változat szerintük a zökkenőmentes demokratizáció és a szocializmus egy új formájának bevezetése az *uralkodó* párt vezetésével. Eszerint nem lehet kizárti, hogy a kormányzati hatáskörök kérdésében a politikai vezetésnek engedményeket kell tennie, nem lehet kizárti, hogy az önkormányzatiság nagyobb szerepet kap, hogy a politikai életben megnő a súlya a képviselői szerveknek, ami a konstruktív ellenzéket tulajdonképpen bevonja a társadalom irányításába, sőt akár a hatalomért folyó küzdelem egyik erejévé teszi őket. Ez a parlamentáris vagy elnöki szocializmus felé vezető út néhány ország (Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia) esetében a Szovjetunió számára kedvező lenne – véli a feljegyzés. Amennyiben a demokratikus változásokat az *uralkodó* párt kezdeményezi, igen komoly esélye lenne, hogy a belső stabilitás megmarad, illetve, hogy a szövetségeseik irányában meglévő kötelezettségeiknek továbbra is eleget tesznek.

Egy másik lehetséges szcenárió esetén a „reaktív változás” a meghatározó. Ez az addig történtek közvetlen folytatása volna úgy, hogy egy „mini-válság” után az *uralkodó* párt újabb és újabb engedményeket tenne. Ez a forgatókönyv – a szovjet megfigyelők szemszögéből – lehetővé tenné a legrosszabb – a politikai földcsuszamlás – elkerülését, ám végső soron a politikai élet periériájára tasztáná a pártot, erősíténé pesszimizmust, a kételkedést a szocializmusban, „egyre mohóbb követelésekre sarkallná az ellenzéket”, és fokozatosan felkészítené a társadalmat a *szocializmus kereteiből* történő kilépésre. Egy ország átalakulása a tradicionális vegyes gazdaság és a korlátozás nélküli po-

litikai játéktér irányába nem feltétlenül eredményezi azt, hogy a szövetségeseik felé fennálló kötelezettségeikről megfeledkezzenek, de az adott ország külüpolitikai orientációját intenzív politikai csatározás terepévé alakítaná át.

Végül a Nemzetközi Osztály kutatói szerint elképzelhető egy harmadik út is: „a társadalom irányításának jelenlegi rendszerét megőrizni, a tömegek társadalmi és politikai aktivitását elnyomni”. Ennek a forgatókönyvnek az a legfontosabb jellegzetessége, hogy nyíltan „konzervatív cselekvési tervre” épülne, korlátozott reformokat eredményezne, leginkább csak a gazdaságirányítás területén, és a szovjet peresztrojka aktív elutasításával érne fel. Ez az irány azt is jelentené, hogy a jövőben nem lehetne kizártani egy adott válsághelyzet erőszakos megoldását sem, mely akár a társadalmi feszültségek kirobbanásával is együtt járhat, aminek kiszámíthatatlan következményei lennének az adott ország belpolitikájára és külpolitikájára egyaránt. Egy ilyen válság legfontosabb kiváltó oka az lehet, hogy a lakosság elégedetlensége az egyre rosszabb gazdasági helyzet és a romló életszínvonal miatt fokozódik.

Az általános kelet-európai körképen túl egy további elemzés külön kitér az egyes országok átalakulás-prognózisára. Először Magyarország „legalosznűbb” forgatókönyvét vázolja fel: radikális reformok a gazdaság állami szektorában, az ipar és a mezőgazdaság részleges reprivatizációja, piaci viszonyok alapján működő vegyes gazdaság kialakulása. Az ország szorosabb intézményi kapcsolatot épít ki az Európai Unióval, esetleg az EFTA-val és erősödik az együttműködés Ausztriával. A többpártrendszer bevezetésével fokozatosan visszaáll a parlamenti demokrácia. Az elkerülhetetlenül hanyatló KGST-kapcsolatok és a formális V SZ-tagság mellett egyre inkább a semlegesség kerül előterébe, és kialakulhat egy *Duna-menti Föderációt* szorgalmazó mozgalom, amennyiben az ötletet támogatják a szomszéd országok is.” A feljegyzés ennek feltételei között megjegyzi: a Magyar Szocialista Munkáspárt, ha a reformista szárnyának helyzete jelentősen megerősödik a vezetésben és a párt egészében magához ragadja a kezdeményezést a társadalmi, gazdasági és politika struktúrák átalakításában, fokozatosan koalícióra lép a szociáldemokrata mozgalommal (ami nem zárja ki a párttagok jelentős részének átlépését a szociáldemokratákhoz vagy a párt békés kettéválasztához). Ha más pártok befolyása növekszik is rövidtávon, az események nagy valószínűséggel a fenti első forgatókönyv egy változata szerint alakulnak, hiszen egyik mozgalom sem tehet

szert akkora erőre és befolyásra, mint az MSZMP reformkörei és a szociáldemokrata beállítottságú erők.

A másik forgatókönyv egy pesszimista változatot ismertet: „Engedményeket tesznek a párt konzervatív szárnyának, mely közép- és alsó szinten erős pozíciókkal rendelkezik. Megkísérlik minimalizálni a hagyományos sémától való elterést. Következetlenül és kompromisszumokkal hajták végre a reformokat. Nő a gazdasági és társadalmi feszültség. Tovább csökken az életszínvonal, a sztrájkmozgalom kiszélesedik, a szakszervezetek átpolitizálódnak. Előfordulhat a külső adósságcsökkenés bejelentése, romlik a viszony a hitelezőkkel, köztük a nemzetközi monetáris-pénzügyi intézményekkel. Akadályokat görögítenek az ellenzéki pártok és mozzalmak legális kifejlődésének útjába. Elhalasztják a parlamenti választásokat. Az MSZMP jelenlegi vezetésében tovább csökken a reformszárny ereje, illetve gyengül a páron és az államapparátuson belüli támogatóinak pozíciója. Csökken az MSZMP választási esélye (egészen a választások esetleges elvesztéséig). Az alternatív politikai erők veszik át a kezdeményező szerepet. Ennek eredményeképpen újra elkerülhetetlenné válnak a radikális reformok, csak hogy ezúttal egy új gazdasági és politikai szempontból kedvezőtlenebb helyzetben.”

Bár az első forgatókönyv megvalósulását Moszkvában nem tartották teljesen elköpzelhetetlennek, mégis úgy vélik, hogy egy, az első és a második forgatókönyv elemeit egyaránt tartalmazó, „felemás megoldásnak” kedvez a helyzet. A belpolitikai helyzet elkerülhetetlen súlyosbodása ebben az esetben az első forgatókönyv irányába mozdíthatja el az eseményeket, vagy növeli a második, pesszimista forgatókönyv bekövetkezésének esélyeit.

Azt már belső használatra említi a szakértők, hogy „alapos elemzésnek kell alávetnünk a kelet-európai szovjet nagykövetségeken folyó munkát, ami bizonyos esetekben a nagykövet vagy egyes diplomáciai vezetők leváltását eredményezheti, ha tevékenyséük ellenétes megújult külpolitikai érdekeinkkel. Különös figyelmet kell szentelni az azokban az országokban dolgozó kádereinknek, ahol a feszültségek fokozódására vagy kirobbanására kell számítani. (...) Rendkívül fontos megváltoztatni hírszerzési politikánkat a kelet-európai szocialista országokban zajló eseményeket illetően. Objektív jelentésekre van szükség, amelyek megmagyarázzák és megindokolják ezeket az eseményeket, mert ezen az információk alapszik saját gazdasági és politikai reformintézke-

désein igazolása. A történtek végül nem a szovjet előrejelzések szerinti optimista forgatókönyvet realizálták, a pesszimista változat valósult meg.¹

Figyelemremélőt, hogy Vaszilij Akszjonov orosz emigráns író szerint a bolsevikok eltávolítása elképzelhetetlen Oroszországban. A Szovjetunió nem a csatamezőkön szenvedett vereséget, területét nem foglalták el a demokrácia erői. Még csak népfölkelés sem rombolta le.

„...az egyik ok, ahogy a Szovjetunióban sem, a megszállt országokban sem volt forradalmi helyzet. Ahogy nagyhatalmi paktumok vették el a szuverenitásunkat, emberi szabadságjogainkat, ugyanúgy számunkra át nem látható paktumok eredményeként kaptuk azokat vissza. Az új rendszer iránti feltétlen bizalom hiányáról árulkodtak már az első szabad választás meglepően alacsony részvételi adatai is. Az átalakításból természetesen következő szociális problémák közepette pedig az emberek figyelmét és energiáját egyre inkább a jelen létert való küzdelmei, nem pedig a múlt kötötte le. Már egy 1992-es nemzetközi felmérés azt mutatta, hogy a lengyel, cseh és a magyar társadalom többsége érdektelenséggel viszonyul a múlt feltárasához.

A másik ok egy *stratégiai helyzetértékelési hiba* volt. Az új, demokratikus elit, Antall Jánoszellel az élen, talán a még itt tartózkodó orosz csapatokra is tekintettel, a demokráciára leselkedő fő veszélyt egy esetleges ortodox-kommunista restaurációs kísérletben látta, melynek elhárításához az ún. reformkommunistákban már az átmenet folyamatában is potenciális szövetségeset keresett. Mire a helyes helyzetfelmérés megszületett, addigra a szabad demokraták részvételével már javában zajlott a Kádár-rendszer szellemi restaurációja és erkölcsi rehabilitációja.

Ebben a helyzetben megkésve, s amúgy is pótcselekvésként került az Országgyűlés asztalára az ún. átvilágítási törvény első használható változata, melynek elfogadására már a kommunisták hatalomba való első visszatérésének baljós előjelei közepette került sor. A megtizedelt, töredékes iratanyagra alapozott, fél szívvel törvénybe iktatott, szankció nélküli múltfeltárást következményeit úgy rázták le a magabiztos, a hatalomban ismét berendezkedő volt kommunisták, mint a kutya a vizet. Annál is inkább, mert a törvény *s az azt körülvevő kommunikáció a törvényalkotók szándékától függetlenül azt su-*

¹ Révész Béla: Dunagate II., Beszélő, 2005. január 10. Évfolyam 1.szám

gallta; mintha a '90-es évet megelőző negyven év minden bűnéért a bűnbak szerepét betöltő III/III-as csoporthónokság ügynökei, azaz hálózati személyei lennének felelősek (kiemelés: szerk). Árulkodó jel, hogy ezt a törvényt leginkább csak ügynöktörvény elnevezéssel ismeri a közvélemény, noha annak hatálya azokra is vonatkozik, akik a besúgógépezet által szállított információkra épített jelentéseket olvasták és használták. Jellemző e feje tetejére állítottá vált gondolkodásra, hogy a ma kormánytagként működő valahai PB-tag, aki az egész elnyomó gépezet irányítását végző legszűkebb politikai grémium tagjaként olvasgatta a jelentéseket, szinte undorral vegyes felháborodással kérte ki magának, hogy őt az ügynökökkel egy sorban említsék. S ma a közvélemény jelentős része nagyobb ellenszenvet érez a sokszor erőszakkal, fenyegésekkel a hálózatba kényszerített, megzsarolt ügynökök iránt, mint a valaha élet-halál ura Politikai Bizottság tagjaival szemben.

...A rendszerváltás valódi, titkos történetének feltárása még várat magára. A szocializmusnak becézett rendszer maga volt az államilag szervezett erőszak és korrupció. A kezdetekhez képest a Kádár-rendszer „újítása” az volt, hogy az erőszakot fokozatosan háttérbe szorítva teret engedett az egész társadalmat átható korrupcióknak, amely megteremtette a félelemnél is erősebb pacifikáló erőt, a kollektív bűntudatot. Ilyen körülmények között a párt valaha volt ökle engedhetett fenyegéző keménységéből, szinte érzékelhetetlenné válhatott a társadalom döntő többsége számára. Legalábbis Magyarországon.”²

² Kovér László: Megnyitó 2002. október 17. Kísérő múlt A kommunizmus utóelete Közép-Kelet-Európában Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2004. pp.27-31.

I. A magyar polgári és katonai titkosszolgálatok³ kontrollja a rendszerváltást megelőző években

Az állambiztonsági szolgálatok feletti irányítási jogok látszólag ugyanúgy megosztottak voltak, mint a rendszerváltás után. A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége mellett a Magyar Néphadsereg Vezérkár 2. Csoportfőnökségének léte jelentette a polgári-katonai feladatmegosztást. A koncentrációt jelzi, hogy a katonai hírszerzésen kívül azonban még a katonai elhárítás is a Belügyminisztériumhoz tartozott. Ez egyrészt logikus volt, hiszen egy külső ellenőrzés minden hatékonyabb, mint ha a döntéshozók az ellenőrzést is maguk alatt tudhatják, másrészt a Varsói Szerződés keretében a katonák szoros kapcsolatot ápolnak a Szovjetunióval, így ők bizonyos esetekben képesek voltak Moszkván keresztül elérni céljaikat.

A valódi irányítást a titkosszolgálatok felett mégsem a kinevezett államigazgatási vezetők, hanem az – egyes államigazgatási funkciókat is integráló – állampárt gyakorolta. Pontosabban senki nem lehetett vezető az MSZMP (Magyar Szocialista Munkáspárt) különböző szintjeinek előzetes engedélye nélkül. Azt, hogy kik, mely állampárti szintek döntötték el, hogy ki lehet mi-

³ Nagy-Britanniában a titkosszolgálat kifejezéssel illették a múltban azokat a titkos műveleteket, amelyek a hírszeréstől a fedett akciókig „sok minden felöltek”, másrész magát az ügynökséget, amely végrehajtotta ezeket a műveleteket. Ma ez utóbbit értelemben használják. Az USA-ban viszont a „titkosszolgálat” jelentése székebb, ott ugyanis általában az elnök védelmét ellátó rendőri erőre szoktak utalni ezzel a kifejezéssel. Érdekes adalék a témahez Austen Chamberlain 1924-ben az Alsóházból elmondott beszédének részlete: „A titkosszolgálatok lényege a titkosság. Nyilván nélkülözhetőnek tartjuk a titkosszolgálatot, ha úgy gondoljuk, hogy rá vonatkozó információkat lehet napvilágra hozni, hiszen ezzel éppen a létét ássuk alá”. Ha feltételezzük, hogy megfontolt szerkesztői szándék tette egymás mellé a látszólag egymásnak ellentmondó „titkosrendőrség” és „titkosszolgálat” címet, akkor a szembeállítás esetleg azzal oldható fel, hogy a titkosrendőrséget az autoriter/totaliter, míg a titkosszolgálatokat az (angolszász) demokráciák területére tartjuk érvényes fogalomnak. A felemás megoldás ellenére így legalább általánosságban az állam tulajdonsgává szélesedett a biztonsági szolgálatok nélküli hamis alternatívája írta volna le a helyzetet.

niszter, országgyűlési képviselő, a Legfelsőbb Bíróság Elnöke, legfőbb ügyész, a Magyar Televízió, a Magyar Rádió elnöke stb. pontosan szabályozták.⁴ Ráadásul ez a „káderlista” nem csak a kinevezésre (vagy az irányított megválasztásra), hanem az illető leváltására, áthelyezésére, kitüntetésére, sőt még a külföldre történő kiutazásának engedélyezésére is kiterjedt.

A direkt irányítás pozíciói az 1950-es 3800 körüliről az ötvenes években 2000-2500-ra változott. A Kádár-rendszerben viszonylag kisebb értékről fokozatosan emelkedett fel a 2700-as számig, majd 1967-től kezdve 1500 és 1700 között változott a pozíciók száma. 1963-ban az MSZMP a Központi Bizottság hatáskörébe tartozó káderek számát növelte, a Politikai Bizottság és a Titkárság hatáskörébe tartozókat csökkentette és az eljárás megygyorsítása céljából egyes kinevezéseket, jóvahagyásokat a Központi Bizottság titkárainak és osztályvezetőinek hatáskörébe utalt. A Központi Bizottság titkárai és osztályvezetői e minősükben a Központi Bizottság nevében jártak el. A nyolcvanas évek második felében aztán minden két lépésben (1985-ben, illetve 1988-ban) 1200-1300-ra, illetve 430-440-re csökkent. A Központi Bizottság a KB és a PB (Politikai Bizottság) – szovjet mintára létrehozott – káderhatásköri listáját 1988. július 13-14. én jelentősen szűkítette, de csak 1989. május 8.-án szüntette meg.⁵ Maga az intézmény, tehát az állampárt, az államigazgatás, az igazságszolgáltatás, a társadalmi szervezetek, és a teljes sajtó feletti párturalmat biztosító „káderhatáskör” egyidős volt a rendszerrel.

Az 1949 őszén a Szovjetunióban járt pártdelegáció tette azt a javaslatot, amely alapján rövid idő alatt kiépítették ezt a szervezeti struktúrát, amely aztán gyakorlatilag változatlan maradt egészen 1988-ig.⁶ A szovjet tapasztalatokról szóló jelentésben szinte a dokumentum legelején rögzítettek egy nagyon fontos megállapítást: „A párt az államszerveket elsősorban az államhatalom vezető posztjain lévő kommunistákon keresztül irányítja; az államvezetés kulcspozícióját a Párt vezető szerveinek határozatai alapján töltik be”. Ez az elv a legfőbb magyarázata a káderhatásköri listáknak, s az egész nomenklatura rendszer lényegét fejezi ki.

⁴ Lásd függelék: A Politikai Bizottság 1963. február 5-i határozata a Központi Bizottság hatásköri listájáról

⁵ Lásd: függelék

⁶ T. VARGA György: Pártapparátus Magyarországon 1948 után, i.n. História 1988. 1. sz. 28-30. old.)

Kővér Lászlónak 2002-ben igaza volt: további kutatást igényel, hogy a korábbi évtizedek alatt kialakult személyi és családi kapcsolatok, a párturalom eme alapvető formája hogyan élte túl a rendszerváltást és hogyan készítette elő a politikai hatalomba való visszatérést. Úgy tűnik, hogy az MSZP nem tudott megszabadulni sem a determinált kapcsolati hálóktól, sem a kiválasztódás antidemokratikus gyakorlatától.⁷

A kádári modell – az állambiztonság és az MSZMP

„A Kádár-rezsim hatalmi rendszerének kialakítását nemcsak az eltiport forradalom utáni szűk mozgáster határozza meg. A régi-új pártelit megpróbálta levonni a Rákosi-korszak kontraproduktív intézkedéseinek tanulságait is. Így az MSZMP újjászervezését követően többszörösen tagolt uralmi szerkezet jött létre, amelybe számos ellenőrzési mechanizmus épült. Ez a politikai rendőrség (és az erőszakszervezetek) befolyásának és szerepének erőteljes csökkenését eredményezte.

A politikai rendőrség státusza papíron az 1956-os forradalom leverése után sem változott: „A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma az állambiztonsági szervek munkáját az MSZMP Központ Vezetősége és a forradalmi Munkás-Paraszt Kormány irányításával végzi” – olvasható egy 1958-as BM-parancsban is. A működést elemezve azonban jelenlegi ismereteink szerint a következő kép rajzolható meg: a Kádár-korszakban az állambiztonsági szervek – enyhe belső változások közepette – mindenkor közvetlen pártirányítással működtek, ellensékképüket és tevékenységük irányát mindenkor kívülről szabták meg. Nem lehetett ezért „állam az államban”, legfeljebb a BM-en belül különültek el konspirációs okokból a többi rendőri szervezettől. Gyakran előfordult, hogy az állambiztonság érdekei háttérbe szorultak. Adott esetben a csoportfőnökök vagy a főcsoportfőnök érdekérvényesítési képessége is kevés volt egy pátközpontosztályvezetővel vagy megyei első titkárral, vagy pl. a Budapest Fővárosi Tanács elnökével szemben.

7 Lásd bővebben: „Az MSZMP metamorfózisa” című részt

A BM állambiztonsági szervének pártirányítását és csökkenő befolyását jól példázza a Jászai Mari téren álló „Fehér Ház”, a jelenlegi Képviselői Irodaház sorsa. A Kádár János belügyminisztersége alatt építéni kezdett, a korban modernnek számító irodaház első „ura” még Péter Gábor volt, 1953-ban azonban az ORFK vette át az épületet, amely 1961-ig a PM központi épületeként szolgált. 1961-ben azonban az MSZMP PB határozatával a pártapparátus központja költözött be. A kitessékel belügyesek pedig az információs jelentések tanúsága szerint éveken át helyproblémákkal küszködtek a József Attila és Nádor utcai körleteikben.

A pártszervek és az állambiztonság kapcsolatának minden napjairól csekély mennyiségű forrással rendelkezünk. A visszaemlékezésekkel közzétevő érintettek erről a témáról szemérmesen hallgattak, vagy Horváth József III/III-as csoportfőnökhoz hasonlóan dezinformációkat tettek közzé...

...Az állambiztonsággal kapcsolatos döntéseket pártfórumok hozták. Nem a kormány, hanem az MSZMP vezető testületei – a Politikai Bizottság (PB) határozatai révén a Központi Bizottság (KB) apparátusa, mindenekelőtt a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály (KAO) – irányították az állambiztonsági szervek munkáját, illetve készítettek jelentéseket azok tevékenységéről és helyzetéről. A pátközpont lényegében egy – hatalmi szempontból stratégiai – ágazatot irányított mindenkor konspiráltan a kulisszák mögött.

A BM munkájába az MSZMP határozatai adott esetben egyes operatív ügylek szintjéig is beavatkoztak. Az állambiztonság operatív irányításában a párt legmagasabb testületének, a Politikai Bizottságnak a tagjai is részt vettek, de ugyanúgy szerepet kapott a KB összes titkára is. Az adminisztratív titkárok korábban általában maguk is belügyi múlttal rendelkeztek, az ideológiai és nemzetközi titkárok pedig szoros együttműködésben voltak a III. Főcsoportfőnökésg különböző szerveivel. A párt feltétlen vezető szerepét mutatja az is, hogy a különféle BM-utasítások mindenkor említést tesznek az „illetékes párt- és állami szervek” felé történő rendszeres tájékoztatásról.

A különböző ügylekkel kapcsolatban létrehozott operatív bizottságok összetétele is egyértelműen bizonyítja ezt az állandó pártirányítást, továbbá azt, hogy érzékenyebb politikai kérdések, folyamatok esetén a „puha diktatúra” vezetői még direktebb politikai irányításra váltottak. A legszemléletesebb példát az 1980-tól az ellenzéki csoportok tevékenységének visszaszorítására aladárt az 1980-tól az ellenzéki csoportok tevékenységének visszaszorítására ala-

kult operatív, 1988-tól konzultatív bizottság szolgáltatta. A testület feladata a párt vezető testületeinek tájékoztatása mellett az ellenzéki politikai tevékenység elemzése és közvetlen javaslatok kidolgozása volt.

A Belügymenisztérium pártirányításának rendszere

A Belügymenisztérium (így a keretei között működő állambiztonsági szervek) pártirányításának elveit az MSZMP Politikai Bizottságának 1967. november 14-i határozata rögzítette. Az MSZMP meghatározó, irányító szerepe azonban már korábban többszörösen és több szinten is érvényesült. Így a dokumentum megállapításait lényegében az egész korszakra igaznak tekinthetjük.

A határozat leszögezte, hogy a Belügymenisztérium pártirányítását és ellenőrzését a párt legfőbb szerve, a Központi Bizottság gyakorolja a Politikai Bizottság, a KB Titkársága és a KB Adminisztratív Osztálya (AO, később KAO) útján. A KB, illetve a PB hatáskörébe tartozott a belügyi munka fő irányainak és feladatainak meghatározása, a Belügymenisztérium alapvető szervezeti elveinek jóváhagyása, és azoknak a feladatainak meghatározása, a Belügymenisztérium alapvető szervezeti elveinek jóváhagyása, és azoknak a feladatoknak a meghatározása, amelyekről a belügymeniszternek jelentést kellett tennie. A pártbiztosok végrehajtásának ellenőrzését a párt legfőbb szervei a KB Titkársága, illetve az AO kádereivel ellenőrizték.

A pártirányítás és ellenőrzés okait a diktatúra igényei szerint fogalmazták meg. Az AO működésének célja ezek szerint az volt, hogy a BM és szervei tevékenységében maradéktalanul érvényesüljön a párt irányvonala. A pártközpont felügyeletével el kívánták érni, hogy a belügyi szerveknél dolgozó kommunisták küldjenek a párt politikájával ellentétes nézetek ellen, a BM-ben állandóan javuljon a „vezetés színvonala”, érvényesüljön a párt káderpolitikája és erősödjön az összbelügyi szemlélet.

Az MSZMP általános irányítása nemcsak központi, hanem megyei szinten is érvényesült. A budapesti és megyei pártbizottságok pártirányítást és -ellenőrzést gyakoroltak a BM területi szervei felett. A határozat leszögezte: „... A területi pártbizottságok – anélkül, hogy az operatív munkába beavatkoznának – közvetlenül, illetve közigazgatási és adminisztratív osztályaik útján

ellenőrzik és segítik a megyei főkapitányságok (...) tevékenységét.” A területi pártbizottságok határozatot hozhattak, azaz utasításokat adhattak a központi pártbizottságoknak, az állomány erkölcsi-fegyelmi helyzetéről, a parancsnokok politikai nevelőmunkájának ellenőrzéséről, a belügyi szervek munkájának megjavításáról, és az ott dolgozó kommunisták tevékenységéről, valamint a helyi belügyi és más állami, társadalmi szervek közös feladatairól. A BM PB-nek és az egyes területi pártbizottságoknak ahhoz is joguk volt, hogy a vezetőket szakmai munkájukról (!) beszámoltassák. A pártirányítás tehát nemcsak elméleti, hanem gyakorlati ügyekre is kiterjedt.

A minden nap állambiztonsági munka szempontjából legfontosabb rendelkezés szerint a területi pártbizottságok első titkárai a megyei (és budapesti) politikai nyomozó osztályok tevékenysége felett is pártellenőrzést gyakorolnak. A megyei főkapitányoknak a fontosabb ügyekről, rendkívüli eseményekről tájékoztatniuk kellett a területi pártbizottságok első titkárait.

Az MSZMP vezető szervei hatalma érvényesülését szolgálta továbbá a Belügymenisztériumban szervezett pártalapszervezetek feletti kontroll. Az 1969-es határozat rögzítette, hogy a belügyi szerveknél működő MSZMP-szerveket minden szinten a területi választott szervek irányítják. Ennek megfelelően 1971-ig az MSZMP BM Bizottsága kerületi jogú pártszervei közvetlenül az MSZMP KB hatáskörébe kerültek.

Az állampárt újjászervezése során (Az MDP tapasztalatait figyelembe véve) hozták létre az erőszakszervezetek felügyeletét is ellátó MSZMP KB Adminisztratív Osztályát. Létszámát a Szervező Bizottság 1956. december 10-i határozata alapján 10 főben (8 politikai munkatárs, 2 adminisztrátor) határozták meg. Feladatainak ellátásához azonban ez kevésnek bizonyult, így 1957 májusában az MSZMP KB Titkárságának döntésével megduplázták a létszámát. A belügyi alosztály ekkor 1 vezetőből és három munkatársból állt.

Az Adminisztratív Osztály (AO) a vonatkozó pártbizottság alapján a Központi Bizottság apparátusának részeként, formálisan csak konzultatív jogosítvánnyal rendelkező segítőszervként működött. Utasításokat, határozatokat az állami szervek, illetve alsóbb szervek felé nem hozhatott, de egyetértése nélkül semmilyen személyi kérdésben nem lehetett dönteni. Az AO a KB, illetve szerveinek megbízásából a párt- és a legfontosabb állami határozatok végrehajtásában játszott szerepét.

hajtását segítette, és ellenőrizte végrehajtásukat. Hatáskörébe a Belügyminisztérium mellett a következő szervek tartoztak: Honvédelmi Minisztérium, Igazságügyi Minisztérium, ügyészségek, bíróságok, Munkásőrség, Partizánszövetség, a haderőn kívüli kiképzéssel foglalkozó tömegszervezetek, sportszervezetek, a Vöröskereszt és a Jogász Szövetség. Az AO specifikus feladatkörét jelzi, hogy kémelhárítási és hírszerzési ügyekben nem gyakorolt ellenőrzést-feladata csak a belső elhárítás koordinálására szorítkozott.

Az Adminisztratív Osztálynak fontos szerepe volt a döntés-előkészítésben, végrehajtásban és ellenőrzésben is. Az 1957-es határozat szerint: „... feladata, hogy segítséget nyújtsan ezen állami és 'társadalmi' szervek felé irányuló párt-politika fő vonásainak kialakításában, határozatok előkészítésében, ellenőrizze végrehajtását...” A forradalom leverése utáni időszakban különösen fontos figyelemmel kellett ügyelnie: „....a fegyveres szervek személyi állománya elvi-politikai szilárdságának emelésére, a munkásosztály ügyéhez való hűség elmélyítésére, az ellenség elleni kíméletlen harcra irányuló tevékenység fokozására és ellenőrzésére (...), a fegyveres szervekben működő pártszervek jogai csorbát ne szenvedjenek (...), a fegyveres szervekben működő pártszervek tevékenysége a legfőbb feladatok végrehajtására irányuljon.”

Az osztály figyelemmel kísérte a KB hatásköri listáján szereplő káderek munkáját, fejlődését és (a káderosztállyal együtt) személyi javaslatokat fogalmazott meg. A felügyelete alá tartozó területen tehát lényegében a nomenklatura első számú szervezőjének volt tekinthető. Munkája kiterjedt továbbá (a szintén alakulóban lévő) megyei intézőbizottságok, illetve adminisztratív munkatársai segítésére, a panaszok kivizsgálására, az ellenőrzésre, és a tapasztalatainak rendszeres átadására.

Az osztály létszámát 1964-ben 16 főre csökkentették (1 osztályvezető, 3 al-osztályvezető, 8 főelőadó, 3 fő adminisztrátor), miközben hatásköre bővült az ügyvédi szervezetekkel, társadalmi bíróságokkal és a jogi élet egyéb szerveivel is. Funkcióiban kisebb hangsúlyeltolódások történtek. Feladata maradt továbbra is a párt politikájának (pártkongresszus, KB-határozatok) érvényesülésének ellenőrzése, folyamatos kapcsolattartás a helyi pártszervekkel (a hatáskörébe tartozó vezetőkkel egyeztetve), elvi és gyakorlati határozatok kezdeményezése és a párt vezető szerveinek tájékoztatása. Ekkor deklarálták, hogy az osztály képviselői részt kell vegyenek a hatáskörükbe tartozó állami, párt-

és tömegszervezetek vezető testületeinek fontosabb ülésein, valamint hogy működésük célja az államvédelem összefüggő rendszerének erősítése, a fegyveres testületek és az igazságügyi szervek együttműködésének elősegítése. Ettől kezdve, a szakmai ellenőrzés konkrétabb formájaként, az osztály illetékes munkatársai a Belügyminisztérium vezetőivel együtt rendszeresen elemeztek a politikai és köztörvényes bűnözés alakulását, a BM-szervek eredményességét, valamint a társadalmi erők rendőri, állambiztonsági és határőrizeti munkába való bevonásának tapasztalatait.

Az AO valós súlyát mutatja, hogy képviselője meghívottként az összes főkapitányi, illetve miniszteri ülésen részt vett és ott hozzájárulásával értékelte az elhangzottakat, valamint javaslatokat tett a munka jobbítására. Ebből is látható, hogy valójában az AO képviselője osztályvezető vagy osztályvezető-helyettesi rangja ellenére nagyobb hatalommal rendelkezett, mint a tanácskozásokon elnöklő miniszterhelyettesek, főcsoporthőnökök vagy rendőrfőkapitányok.

Az AO fontos szerepet kapott a párt belső szerkezetében is, az alsóbb szervekkel kapcsolatban meghatározott feladatai és hatáskörei egyértelműen szélesedtek. A megyei pártbizottságok első titkárainak tájékoztatása, a területi adminisztratív főelőadók segítése mellett az osztály illetékesinek részt kellett venniük azokon a területi üléseken is, ahol az AO hatáskörébe tartozó kérdesekkel volt szó, továbbá figyelemmel kellett kísérniük a megyei honvédelmi és belügyi káderhelyzetet.

1969-től a Közigazgatási és Adminisztratív Osztályá (KAO) bővült szervezet 4 alosztály alkotta (honvédségi, belügyi, igazságügyi, közigazgatási). Létszáma 21 főt tett ki. Munkájának szabályozásával kapcsolatban új elemként jelent meg a „törvényesség” és a párt „jogpolitikai irányelveinek” szigorú betartásának ellenőrzése a hatáskörébe tartozó szerveknél. Emellett feladatként szabták meg a KAO apparátusa számára, hogy áttekintéssel rendelkezzen a feladatköréhez tartozó terület ideológiai, politikai állapotáról, az ott dolgozók hangulatáról.

A szervezettel kapcsolatos utolsó, 1981-es határozat nem hozott lényeges változást. Az osztály politikai munkatársainak létszámát 18 főben határozták meg. A dokumentum szövege a KAO munkamódszerének meghatározása miatt érdemel figyelmet:

- az osztály tevékenysége során mindenekelőtt a politikai meggyőzés, elvtársi együttműködés módszerét alkalmazza (...) a párt politikájának érvényesüléséért elsősorban a terület vezetői a felelősek;
- a fegyveres erőkkel és testületekkel kapcsolatos feladatok végrehajtása során az osztály tevékenységében – a vonatkozó határozatoknak megfelelően – kifejezésre jut az, hogy ezeket a szerveket a KB irányítja és ellenőrzi a PB, a Titkárság, valamint a KAO útján;
- az osztály egyes párthatározatok végrehajtásának helyzetére esetleg konkrét ügyek rendezése érdekében vizsgálatot kezdeményezhet, illetve végezhet. Ennek lefolytatásába a szükséges mértékben bevonja az érintett szervek képviselőit is;
- a Titkárság hozzájárulásával legalább félévenként munkaértekezletet tart a megyei titkárokkal.

A rendszer bomlása és az állambiztonság irányítása szempontjából egy apró szervezeti módosítás árulkodó még a KAO történetében. Egy 1988. februári PB-határozat előterjesztéskor felmerült, hogy „...a KB apparátusában nincs megoldva a belső ellenzéki, ellenséges személyek és csoportok politikai tevékenységének, társadalmi hatásának rendszeres figyelemmel kísérése, folyamatos és naprakész elemzése, értékelése. Varga Péter osztályvezető előterjesztése szerint „ennek megoldása elősegítené e csoportok tevékenységének megfelelő politikai kezelését, a szükséges intézkedések időbeni megkezdését, illetőleg megtételét. Előre láthatóan a belső ellenzéki, ellenséges személyek, körök tevékenységével hosszabb időn át kell számolnunk...”

1988. március 14-én a Titkárság az osztályon belül egy 3 fős elemző értékelő csoport megalakításáról döntött az ellenzéki, ellenséges tevékenység gyors, naprakész, tárgyalagos értékelésének elősegítése érdekében. További feladatként megkapták a Titkárság mellett működő Konzultatív Bizottság által igényelt előkészítő munkálatokat is. A csoport vezetőjének Gál Ferenc osztályvezető-helyetteset neveztek ki. A csoport egyik tagját „aki jelenleg is foglalkozik ilyen ügyekkel” megbízták azzal, hogy változatlanul lássa el az állambiztonsági szervekkel történő kapcsolattartás feladatát.

Sajnálatos, hogy a KAO belüggel, illetve az állambiztonsággal foglalkozó munkatársait kutatásaink alapján csak részlegesen tudtuk azonosítani. A po-

I. A MAGYAR POLGÁRI ÉS KATONAI TITKOSSZOLGÁLATOK KONTROLLJA

litikai rendőrség pártbizottságainak ülései alapján annyi állapítható meg, hogy a hatvanas évek elején Surányi Ferenc, 1977 és 1985 között pedig (az MSZMP BM 5-ös párt végrehajtó bizottságából érkező, majd a III/V. Csoportfőnökség vezetői székébe távozó) Ágoston Tibor volt a párközpont és az állambiztonság közti összekötő a parancsuralmi láncban.

Az MSZMP központi szervei közül azonban nem csupán a KAO instruálta a belügyi szerveket. Az állambiztonsági segítséget minden osztály igénybe vette szakterülete problémáinak kezelésében. Más szemszögből: a BM munkáját több osztályról is befolyásolták az állampárt legfőbb szervei. Ez abból adódott, hogy a pártállamban kettős struktúra létezett: a miniszterek mellett minden tárca reszortjával egy-egy KB-titkár, illetve osztály is foglalkozott, akik gyakorlatilag a miniszterek elől járói voltak. Az Agitációs és Propaganda Osztály, a Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály, a Kültéri Osztály nemcsak a már említett operatív bizottságokban, vagy egy-egy átfogó téma tárgyalásánál került kapcsolatba a BM III. Főcsoportfőnökségével, hanem annak bizonyos részével folyamatos, napi kapcsolatban állt. Sajnos ezek az érintkezések csak töredékesen bizonyíthatók. Az MSZMP KB irataiban ugyanis minden jel szerint jóval alaposabb és hosszabb ideig tartó selejtezés és iratmegsemmisítés történt, mint a belügyi akták esetében. Így a pártszervek irányító szerepét az Állambiztonsági Szoltálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) dokumentumaiból jobban lehet rekonstruálni, mint a Magyar Országos Levéltár (MOL) vonatkozó anyagaiból.

A párt vezető szervei közül végül megemlítendő az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottság (KEB) szerepe. A párttagység legfőbb őreként ez a testület az állampártban lévő fegyelmi hatáskörök birtokosa (döntései ellen a pártkongresszushoz lehetett fellebbezni) volt. Szerepe bizonyos időszakokban, pl. az 1962-es elbocsátások esetében, a BM állományára is jelentős hatást gyakorolt. Az egyes párttagok felettesi hatalma pedig az egész korszakban állandó volt. Vezetője tájékozoitságát biztosította, hogy megkappa a belügy napi információs jelentéseit (NOIJ), amelyből véhetően eredményesen hasznosította a páron belüli jobb- vagy baloldali elhajlókról, illetve a belső ellenzéknek a párttagokkal való kapcsolatáról szóló információkat.

Az MSZMP vezető szerveinek vázlatosan bemutatott irányító, ellenőrző szerepe is alátámasztja, hogy a Kádár-rendszer leginkább a „pártállam” kife-

jezéssel írható le. A Rákosi-rendszerben, a totális bizonytalanság légkörében akár a párt vezetői is pillanatok alatt áldozattá válhattak, miként arról az MSZMP több meghatározó politikusa is személyes tapasztalatokkal rendelkezett. Ez a gyakorlat kontraproduktívnak bizonyult, a félelem teljesen destabilizálta a társadalom vezetésére hivatott kommunista pártot is. Az új hatalmi rendszerben az MSZMP tagsága, de különösen vezetői, elődeiktől eltérő státusba kerültek.

A Kádár-korszak pártállami jogszolgáltatása gondoskodott arról, hogy a pártvezetésre más jogpolitikai normák vonatkozzanak, mint az egyszerű állampolgárokra. Bizonyos pártbeosztástól felfelé csak a belügyminiszter operatív helyettesének engedélyével volt szabad vizsgálatot indítani. Jellemző, hogy az effajta engedélykérelmetek is csak a megyei (budapesti) rendőrfőkapitányok, illetve helyetteseik terjeszthették elő. Egy 1956 őszén kelt BM utasítás még azt is az illetékes pártszerv előzetes engedélyéhez kötötte, hogy magasabb beosztású párttag ellen nyílt nyomozást indíthassanak.

A pártirányítás informális csatornái

Az eddig vázolt formális struktúra csak részlegesen mutatja be az MSZMP vezetőinek a belügyi munka irányításában betöltött vezető szerepét. A pártállami rendszer működésének legnehezebben feltátható része a közvetlen személyes utasítások, kérések, az ún. „kézi vezérlés” szerepe. Bár az informális kapcsolatoknak minden politikai, intézményi rendszerben kulcsfontosságú szerepe van, diktatúrák esetében a jogállami keretek, az intézményes normák hiánya vagy csökevénysége miatt ezeknek a kapcsolatoknak a súlya különösen jelentős.

A téma feltárásához elsődlegesek lennének az érintettek vagy a környezetükben dolgozók nyilatkozatai. Sajnos erre nem sok példa akad, ami nem meglepő, hiszen a pártirányítás belső köreiből csak akkor lehetne önvallomásokra számítani, ha az érintettek éreznének valamilyen bűntudatot saját működésük kapcsán. Napjainkig mind a nyilvánosság elé lépő politikai vezetők, mind pedig az állambiztonságik nyilatkozatai leginkább az elhárítás, elhallgatás és dezinformáció kategóriáival jellemzhetők.

Az ÁVH-alapító Kádár János tudatosan építette azt a képet, amely szerint a politikai rendőrség ügyibe semmiféle beleszólással nem rendelkezik, tőle telhetően védi a BM szakszerű és törvényes működési rendjét. Ilyen típusú, visszatérő fordulatokkal kifejtett kijelentéseket még a KB ülésein vagy a BM országos értekezletein is több alkalommal megfogalmazott. Ez az imázs könnyen cífolható. Pap János életinterjúja szerint a BM átalakítása (a III. Főcsoportfőnökség létrehozása) idején Kádár rendszeres vendég volt a belügyben. Néhány élesebb helyzetben tett kijelentése azonban megerősíti, hogy konkrét intézkedésekkel is foglalkozott. 1982 márciusában például, amikor a PB az „ellenzéki, ellenzékieket” csoporthoz helyzetével foglalkozott, a vitában Kádár János szokatlan részletességgel, indulatosan adott eligazítást a jelen lévő belügyminiszternek: „...Egyébként amit mi adminisztratív intézkedésnek hívunk, ez adminisztratív, de nem mind belügyi (...). Rámeni, egyszerűen rámeni, az istenit az anyjának, hát ezt mindenütt a világon csinálják és ez még nem is adminisztratív intézkedés, kellemetlenkednek nekik, no mert már harmadszor veszik el a hajtási igazolványt, vagy mit tudom én, mi a rossebet, hát miért nem lehet ezt megcsinálni? Lakást is megállapítják, hogy életveszélyes, átteszik szükséglakásba, (...) Ennek egy millió módja van, amit úgy hívnak, kellemetlenkedni kell nekik.”

Ugyanakkor célzásokat is tett állambiztonsági szakértelmére: „Nem akkor kell letartóztatni valakit, amikor a törvénytséget elkövetik ebben a szakmban. Ebben nekem hosszú-hosszú ismereteim vannak.

A kádári kultúrpolitika első számú irányítója, Aczél György, munkája során szintén alaposan támaszkodott az állambiztonság információira. A vele kapcsolatba kerülők egyöntetűen állítják, hogy a „3 T atya” rendkívül ügyesen játszott a jól értesültsegéggel. A kultúra, illetve az ideológiai terület Aczél által felügyelt meghatározó személyiségeinek kezeléséhez nélkülözhetetlen volt a pártközpont és az állambiztonság szoros együttműködése. Hogy a feudális viszonyokhoz hasonlítható kegygazdálkodást folytató KB-titkár milyen irányba terelte az állambiztonság figyelmét, csak további alapos kutatás derítheti ki. Mindenesetre Révész Sándor a kultúrpolitikusról írt könyvében tudni véli, hogy az állambiztonsági vezetők közül Harangozó Szilveszter volt Aczél kijelölt kapcsolata. Többek között ő figyelmeztette, hogy a keményvonalas

Fejti György durva adminisztratív intézkedésekre készül az ellenzékkel szemben 1988-ban.

A pártirányítás és -ellenőrzés rendszere a legalsóbb szintekig kiépült. 1986-ban például a XV. kerületi rendőrkapitányság komplex ellenőrzésének tapasztalatairól, valamint a BRKF állambiztonsági szerv elhárítási területéhez tartozó kulturális objektumokban jelentkező ellenséges tevékenység értékeléséről tartott értekezleten meghívottként jelen volt az MSZMP XV. kerületi első titkára és az MSZMP Budapesti Pártbizottság KAO vezetője is. A kezdeményezés azonban a pártszervek irányából is kiindulhatott: a Budapesti Pártbizottság szervezésében az 1981. május 15-i főkapitányi operatív értekezleten például Horn Gyula tartott tájékoztatót.

Az MSZMP és a BM közötti információs csatornák

Az MSZMP ilyen mértékű irányító és ellenőrző szerepe csak akkor lehetett eredményes, ha az aktuális állambiztonsági helyzetről, a belügyi szervek állapotáról megfelelő információkkal rendelkezett. Továbbá a hatékony működés elengedhetetlen feltétele volt a meghozott döntésekkel kapcsolatos visszacsatolás biztosítása. Más szempontból nézve az állambiztonságnak fontos döntés-előkészítő szerepe volt, jelentései kulcsfontosságúak voltak a vezető testületek napirendjének meghatározásánál...

...A politikai nyomozó szervek már ekkor (szerk: 1960) valamennyi birtokukba jutott érdemleges adatról tájékoztatták a megyei pártbizottságok első titkárait, írásban általában havonta, egyes területekről esetenként, a fontos eseménykről pedig naponta. A megyei főkapitányok, illetve osztályvezetők szóbeli beszámolói valamennyi megyében rendszeressé váltak. A megyei párt végrehajtó bizottságok munkatervek alapján megtárgyalta az egyes fontosabb kérdéseket (pl. a megye operatív helyzetét), útmutatást adtak a további munkához. A „*kialakult gyakorlat, hogy a megyei PB első titkárai a VB üléseire kerülő számos kérdésben összefoglaló anyagokat kérnek a politikai nyomozó szervektől (a mezőgazdaság szocialista átszervezése, oktatás helyzete, ipari üzemek termelési problémái...)*”

E tájékoztatók fontosságát nem lehet elégé hangsúlyozni. Az információátadás ugyanis nem öncél volt. Csak az tette szükségessé, hogy a helyi pártszerv egyes szakmai ügyekbe is beavatkozhasson. A pártirányítás lényege itt érhető tetten.

A hetvenes évek végére az állambiztonsági jelentéseknek kifinomult, több szintű rendszere jött létre. A Napi Operatív Információs Jelentések alapuló tájékoztatási rendszert a 22/1978 számú belügyminiszteri parancssal hívták életre. A mechanizmus 1979. január 2-től 1990. január 12-ig (a Duna-Gate botrány kirobbanásáig) működött. A rendszer alapját a III. Főcsoportfőnökség központi (csoportfőnökségek és önálló osztályok) és területei szervei által összeállított, az ország biztonságát veszélyeztető, fontosnak tartott operatív információk képezték. Ezeket futárral, illetve rejtelezett táviratként küldték meg a III. Főcsoportfőnökség Operatív Koordináló, Ellenőrzési és Titkársági Osztályára (OKETO).

A beérkezett információkat (alapjelentések) rendszereztek, értékeltek és regisztrálták, majd összeállították és a Főcsoportfőnökség meghatározott vezetőinek küldték meg. A címzettek köre idővel bővült: 1989 végére a belügyminiszter és az államtitkár mellett az állambiztonsági miniszterhelyettes, a Kormányőrség országos parancsnoka, minden csoportfőnök és önálló osztályvezető, a BRKF állambiztonsági parancsnokhelyettese is megkapta.

A Minisztertanács és az MSZMP vezetőinek informálását véglegesen a 29/1982 BM számú parancs rendezte. A naponként összeállított BM Tájékoztatókba az állambiztonsági területeken kívül más szervek (az ORFK, a Határőr-ség Országos Parancsnokságának stb.) jelentései is bekerültek (ezek a szervek kezdettől fogva készítettek napi jelentéseket). A tájékoztatók miniszteri vagy államtitkári jóváhagyás után másnap kerültek az MSZMP PB tagjai, a KB titkárai, a KEB, az Elnöki Tanács, az Országgyűlés elnökének, a Minisztertanács elnökének és helyetteseinek, a Budapesti Pártbizottság első titkára, a KB KAO és a KB-i iroda vezetője, a KISZ KB első titkára, az ET titkára, a Népszabadság főszerkesztője, a legfőbb ügyész, a honvédelmi-, és a külügyminiszter asztalára. Egyes vezetők számára a személyre szabott munkaterületüket érintő kérdésekben külön összeállításokat is csatoltak (szakelosztás jelentések).

Az információk tömegéről kartotékrendszer és különböző statisztikákat is vezettek. Ennek alapján megállapítható, hogy 11 év alatt az állambiztonsági

szervek 66 868 információt adtak, közülük 34 905 szerepelt a főcsoporthőnök-ség napi jelentéseiben. A jelzések túlnyomó része (27 650) a központi szervektől származott. Az információk legnagyobb része (12 680) a belső ellenséges elemek tevékenységéről, 7221 ellenséges hírszerző és elhárító szervekről, 4545 külföldi szervezetek által folytatott politikai befolyásoló tevékenységről szólt. Az adatok legnagyobb hányadának forrása (10 128) hálózati személy volt.

A NOIJ adatait felhasználva egyéb összefoglaló anyagok is készültek – éves jelentések, negyedéves tájékoztatók, heti jelentések, témajelentések. 1980-ra pél-dául a III. FCSF 675 db információt továbbított a felső párt és állami szerveknek, a jelentések között egyre nagyobb arányban szerepeltek elemző jellegű összeállítások. Ezeket különböző elosztók alapján a párt vezetői szintén megkapták.

Az információs jelentéseket a címzettek (köztük jelenleg is vezető politikusok) azzal intézik el, hogy azokat kéretlenül kapták meg és el sem olvasták. Ez álszent hozzáállás. Lehet, hogy a jelentéseket nem mindenki olvasta el, de azt, hogy kiról mit jelentsenek, a címzettek által hozott párthatározatok kötelező jelleggel írták elő a III. Főcsoporthőnökség részére.

Az MSZMP szervezetei a Belügyminisztériumban

Míg az MSZMP központi szervei elsősorban a BM szakmai vezetői részére közvetítették a pártakaratot, addig az MSZMP BM szervei minden egyes belügyi, állambiztonsági dolgozóig elértek. A miniszterium rendfokozattal rendelkező állományának döntő többsége ugyanis tagja volt az állampárnak. (Az állambiztonsági szerveknél ez az arány meghaladta a 90-95%-ot.) A helyi kommunista vezetők pedig az ideológiai követelményeknek megfelelően nemcsak a pártközpont szakmai munkára vonatkozó utasításait adták tovább, hanem gondoskodtak a beosztottak politikai neveléséről és magánéletének befolyásolásáról, ellenőrzéséről is. A „testre szabott” pártkontroll segítette, hogy az MSZMP belügyi szervezeteinek felépítése mindenkor a szakmai szervezetek között a BM Pártbizottság, utána a II. (Politikai Nyomozó) Főosztály pártszervei, végül az egyes osztályok pártalapszervezetei jelentették ezt a tagolságot. 1962 után a második szintre a BM csoporthőnökségeinek pártbizottságai ke-

rültek (III/I., III/II., III/III. Pb, 1971 után arab számokkal jelölve 3-as, 4-es és 5-ös pártbizottság), míg a pártalapszervezetek továbbra is osztályokhoz igazodtak.

Hatalomtechnikai szempontból ez a párhuzamosság a párt és az állami szervezeti rendszer teljes kavarodását, a hatáskörök összevisszáságát eredményzte. A pártszervezetek alább bemutatott tevékenysége erre számos példával szolgál. A kettős struktúra ugyanakkor lehetővé teszi, hogy a pártszervek megmaradt iratai alapján bepillantást nyerhessünk egy jellemzően bürokratikus módön működő intézmény mindennapjaiba.

Az 1956-os széthullás után a BM pártszervezeteinek jelentős szerepe volt az állomány konszolidálásában, a forradalmi erők elleni hadra fogásában. A Belügyminisztérium Pártbizottságának üléseit 1957 januárjától tartották meg rendszeresen. Az első alkalmakat az újjászervezés, a forradalmárok elleni harc, a helyes ideológiai alapok tisztázása és a BM egységének megteremtése uralta.

Január 15-én, még a később erélytelenségéért leváltott Mátyás László, a Politikai Nyomozó Főosztály vezetője is a kemény fellépést szorgalmazta: „...a mi feladatunk most a határozottság, keménység. Ha most nem ütünk elég nagyon, akkor ezt évekig megérezzük. Harci szellemet kell létrehozni a BM-ben. A pártszervnek feladata lett az állambiztonsági és rendőri állomány között a Rákosi rendszerből származó ellenétek kezelése is, amit azonban teljesen elsimítani soha sem sikerült.

Közben az MSZMP központi vezetése számára kulcsfontosságú volt a hatalmának elismertetése. A kádári pártvezetésnek komoly nehézségekkel kellett megküzdenie az első pártaktivákon. 1957 júliusában még szokatlan (a későbbiekben elképzelhetetlen) nyílttággal szegézték Kádárnak az állambiztonságiak jövőjével kapcsolatos kérdéseket. Az állomány végső konszolidálását 1957 végerére sikerült elérni. Az 1957. december 17-i PB-határozatot a BM pártszervei több szinten megtárgyalta. A belügy legfelső pártszervében helyet foglaló egykorú rákosista káderek, mint a Politikai Nyomozó Főosztály helyettes vezetője, Rajnai Sándor, vagy a belső reakció elhárítást (II/5. Osztály) irányító Hollós Ervin, némi homályos önkritikával és megnyugvással vették tudomásul, hogy a múlt lezárásával a személyi kérdések felett is napirendre térték.

Erre az időszakra sikerült megalakítani az alsóbb szintű pártszerveket is. Bár miként a KISZ, illetve a II/5. Osztály (beli reakció elhárítás) megszerve-

zésével kapcsolatos beszámoló kifejtette, a közömbösség és bizonytalanság miatt ez korántsem volt könnyű feladat.

A kiépült MSZMP pártszervezet legfőbb feladata a következő években is a felsőbb utasítások, irányelvek megfelelő részének érvényre juttatása volt. Miként például a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztályának pártbizottsága 1961-es munkatervének általános bevezetője megfogalmazta: „...fő feladatainkat az MSZMP VII. kongresszusának határozatai, a párthatározatok, a Kommunista Pártok 1960. novemberi Moszkvai Nyilatkozata határozzák meg (...) továbbra is feladatunk (...) a parancsok végrehajtásának elősegítése a pártpolitikai munka eszközeivel (...) Biztosítanunk kell, hogy az állomány megértse a párt politikáját, és munkáját annak megfelelően végezze (...) tevékenységével a maga területén segítse a párt előtt álló feladatok végrehajtását.”

Ennek alapján a párthierarchia végső felépítése 1965-re fejeződött be. Innen-től a „pártbizalmi” személyek vezették az egy-egy szakmai egységnek megfelelő pártcsoportokat. A III/III. Csoportfőnökség központi állományában például ekkor 21 pártcsoport átlag 8-15 fővel tevékenykedett...

...Az MSZMP belügyi szervei személyi kérdésekben az egész korszakban jelentős jogosítványokkal rendelkeztek. Ennek 1957 elején kulcsfontosságú szerepe volt, amikor a BM megtisztítása volt napirenden. Az 1962-es átszervezések szintén pártvonalon kezdődtek el. A pártszervezetek hatásköri listája révén azonban az egész időszakban minden személyi mozgás felett ellenőrzést gyakoroltak. A III/III. Főcsoportfőnökség 32 vezetője szinte kivétel nélkül tagja volt a főcsoportfőnökség, illetve a BM pártvezetésének.

A párt azonban nemcsak az érvényesülést segíthette elő, hanem az elhasznált káderek eltávolításában is szerepet kapott. Az 1962-es „desztalinizálási” hullámban került sor a BM rákosista káderei egy részének eltávolítására. Az állambiztonság két különösen fontos területét felügyelő, 1957-ben a pártapparátusból érkező vezetőjének, a BM pártszerveiben is vezető funkciót betöltő Hazai Jenőnek és Hollós Ervinnek az eltávolítását közvetlen úton nehezen lehetett volna végrehajtani. Leváltásukat így pártvizsgálat előzte meg. A súlyosan elmarasztaló ítéleteket követően kerülhetett sor a vezetőcserére és az állambiztonság átszervezésére.

A hatvanas évektől folyamatosan vezetett fogyatéki anyagok tanúsága szerint minden kinevezéshez, előléptetéshez, dicsérethez szükség volt az illetékes

pártszerv hozzájárulására. Az állomány tagjait rendszeresen értékelő minősítésekben szintén megtalálhatók a párttitkárok jóváhagyó aláírásai. A jellemzések szövegében pedig első helyen szerepelt a párt politikájával való azonosulás, a párthatározatok gyakorlati alkalmazása és különböző pártisztségek, párt- és társadalmi munkák ismertetése.

A pártszervek jelentős fegyelmi hatáskörrel rendelkeztek. Az ismert esetekből arra lehet következtetni, hogy szakmai fenyítéseknel, büntetéseknel a pártszervek fegyelmi intézkedései jóval súlyosabban estek latba. Az MSZMP belügyi szervei ezzel az eszközzel is erőteljesen érvényesítették hatalmukat, és ennek során magasabb állású párttagokat is megrendszabályoztak. Jellemző, hogy Söjtöri Géza vagy Barát Tibor III/III-as alosztályvezetők annak ellenére kaptak pártfegyelmit, hogy maguk is aktív tagjai voltak a pártvezetésnek.

Az MSZMP BM-szervei ugyanakkor nemcsak politikai vagy személyi kérdéseket, hanem egyes szakterületeket érintő kérdéseket, szakmai módszereket, működési elveket, sőt konkrét ügyeket is megtárgyalta a különböző pártfórumokon. 1958-ban például Rajnai Sándor a Nagy Imre-ügyről adott tájékoztatást. 1964-ben Eperjesi László „A hálózat nevelése, vezetése, védelme” témaiban tartott előadást, 1968-ban Baranyai György a III/III. Csoportfőnökség egész éves szakmai tevékenységét értékelte a pártbizottság előtt. Az olyan fontos módszertani kérdéseket, mint például a tömegkapcsolatok szélesítése, áttérés a nyílt nyomozásról a titkosra, a megelőző munka problémája pedig visszatérően szerepeltek a pártszervek napirendjén...

...A pártirányítás dokumentumai: az MSZMP határozatai

Az MSZMP (ideológiai alapokon nyugvó) szervezeti szabályzata szerint a politikai döntéseket minden szinten kollektíven kellett meghozni. Az így született utasításokat határozatok formájában foglalták írásba. A „demokratikus centralizmus” elvei szerint az MSZMP vezető szerveinek határozatait az alsóbb szervek megtárgyalják, azokhoz kapcsolódóan maguk is intézkedésekkel hoztak. Időnként pedig napirendre tüzték a korábbi döntések végrehajtásáról szóló jelentéseket is.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága (PB), illetve Titkársága ülésén olykor egy-egy konkrét intézkedésben, ügyben határoztak, máskor elvi jellegű irány-mutatást adtak (ami a végrehajtás során különböző módon változhatott). Gyakran csupán ideologikus vagy legitimációs célokat szolgáló szövegeket tettek közzé. Az állambiztonság munkájával kapcsolatos határozatok útja ugyanakkor a belügyi pártszervek fennmaradt anyagaiban egészen az alapszervezetekig nyomon követhető. Az elvi jellegű megnyilatkozásokat nemcsak a párt-üléseken tárgyalták meg, hanem a saját belső oktatásban is felhasználták.

A felsőbb szintű döntések fontos részét képezte annak meghatározása, hogy ki milyen mértékben értesülhet a határozatokról. A nyilvánosság határainak megvonása a diktatúra egyik legfontosabb működési sajátossága volt. A végrehajtásba bevont szereplők szűkítése ugyanakkor lehetőséget ad számunkra annak feltérképezésére, hogy milyen más szervezetekkel kellett együttműködnie a kádári titkosszolgálatoknak.⁸

8 TABAJDI GÁBOR – UNGVÁRY KRISZTIÁN: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956-1990. In: Corvina. 1956-os Intézet pp.19-36.

II. A rendszerváltás politikai vitái a titkosszolgálatokkal kapcsolatban

Nemzeti kerekasztal/háromoldalú tárgyalások

1989. február 17-én az ellenzéki pártok és szerveződések, a független politikai szervezetek, szövetségek és pártok nyilatkozatot tettek közzé, amelyben üdvözölték az MSZMP KB 1989. február 11-i nyilatkozatát és javaslatot tettek: „A demokratikus folyamat gyorsítása, szílárdabb, szélesebb politikai bázisra helyezése céljából nemzeti kerekasztal tárgyalást javasolunk a kormányzat, az MSZMP vezetése és a demokratikus politikai szervezetek részvételével...”

Az MSZMP februárban tárgyaló csoportot bízott meg azzal, hogy a különböző politikai, társadalmi szervezetek képviselőivel megbeszéléseket folytasson a politikai együttműködés lehetséges módjáról és formájáról.

Kétoldalú megbeszélések után az MSZMP KB 1989. május 8-án felhívást tett közzé: „A Központi Bizottság felhívja az ország minden társadalmi, politikai szervezetét, hogy tárgyalástalnál közösen keressék a társadalmi feszültségek, konfliktusok megegyezésén alapuló feloldását. Javasolja olyan politikai egyeztető fórum létrehozását, amely alkalmas a részt vevő szervezetek által meghatározott legfontosabb kérdések megvitatására.”

Május 29-én a KB megvitatta a politikai érdekegyeztető fórummal kapcsolatos előkészítő tárgyalások tapasztalatait és javaslattal fordult az érintett szervezetekhez, hogy a politikai egyeztető fórum négyoldalú tárgyalási formában jöjjön létre: „az MSZMP – az Ellenzéki Kerekasztal – a Harmadik Oldal (mindazon szervezetek képviselői, akik az előzőekhez nem kívánnak csatlakozni). Negyedikként a tanácskozási joggal rendelkező megfigyelők lehetnek jelen.” Június 10-én megállapodást írtak alá és érdemi politikai tárgyalások témakörről és a technikai kérdésekről. Június 13-én ünnepélyes külsősségek között az Országház Vadász-termében az első magas szintű plenáris ülésen, majd június

21-én plenáris ülésen kezdődtek a tényleges tárgyalások a három fél között. Június 26-tól pedig az albizottságok is működtek. A megállapodás aláírására szeptember 18-án került sor.

Azt a tárgyalási modellt, amely intézményes formát kívánt biztosítani a politika legális és pre-legális szereplői számára eltérő, sőt, ellentétes érdekeik, értékpreférienciáik, szándékaik, törekvései kifejezésére és ezek – lehetőség szerinti – konszenzusos döntésekkel alakítására formálisan az érdemi politikai tárgyalások megkezdéséről szóló, 1989. június 10-én aláírt háromoldalú megállapodás alakította ki. Ezt konkretizálta az a megállapodás, amelyet a politikai egyeztető tárgyalások témaköreiivel és munkarendjével kapcsolatosan 1989. június 28-án írtak alá a tárgyalófelek.

A több mint három hónapig működő struktúra biztosította a politikai és jogi rendszer átalakításának valódi kereteit.

Az ellenzéki kerekasztal (EKA)

A független szervezetek kerekasztala 1989. március 23-án jött létre.⁹

A Független Jogász Fórum kezdeményezésére nyolc szervezet – a Magyar Demokrata Fórum, a Szabad Demokraták Szövetsége, a Független Kisgazda-

9 Végül a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain konszenzussal született megoldás az „átmeneti időszak” fogalmának meghatározására, miszerint ez „a politikai egyeztető tárgyalások megkezdésére vonatkozó megállapodás keltétől az új, demokratikus úton megválasztott Országgyűlés által beiktatandó kormány programjának az elfogadásáig terjedő időszakot jelenti”. Azt már akkor lehetett tudni, hogy ez a kezdetpont 1989. június 10-e, z csak utóbb derült ki, hogy e meghatározás értelmében a rendszerváltás folyamata 1990. május 23-án zárult. Ha tehát ennek a közel egy éves periódusnak az érték változásait vizsgáljuk meg a – lassan egyre hozzáérhetőbb – dokumentumok tükrében, akkor már közel sem lehetünk olyan biztosak a politikai szereplők később demonstratíve vállalt identitásának korábbi eszmei megalapozottságában. Több mint kétszáz dokumentum tartalmazza azoknak a tárgyalásoknak a jegyzőkönyveit, amelyek az Ellenzéki, illetve a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain elhangzottakat rögzítették. A nagyjából 1989 márciusa és októberé közé eső időszak az intenzív politikai tárgyalások korszaka. Ekkor az ellenzéki erők pártoszerű működése megerősödött, az MSZMP már nem tudott kitérni a velük folytatandó közvetlen tárgyalás egyre növekvő képessége elől. Politikailag olyan patt-helyzet alakult ki, melyben az egyik fél (az állampárt) már nem, a másik fél (az ellenzék) még nem képes dominánsan érvényesíteni akaratát. A régi rend visszavonulása és az új rend kiépítésére tett kísérletek főként a színfalak mögött zajlottak, amelyet ellenzéki ünnepi alkalmakkor szimbolikus jellegű, ám a közvéleményt – továbbá az állampárt és az ellenzék politikai lépésein – alapvetően befolyásoló tömegdemonstrációk kísérték.

párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Magyar Néppárt, a Fiatal Demokraták Szövetsége, a Szabad Szakszervezetek Demokratikus Ligája és a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság képviselői egyeztek meg a folyamatos kapcsolattartás szükségességében és módozataiban. A kéthetenkénti egyeztetés célja hogy igyekezzenek a leglényegesebb kérdésekben egységes álláspontot elfoglalni az MSZMP-vel folytatandó tárgyalások során. Hangsúlyozták, hogy a kerekasztal nem a résztvevők csúcossal, hanem fórum. A közvetítő és szervező szerepet a Független Jogász Fórum vállalta magára.

Az MSZMP-nek az április 8-i tárgyalásra szóló meghívására válaszolva hangsúlyozta: az EKA résztvevőinek mindegyike tárgyaló félként, a független szakszervezetek képviselői pedig megfigyelőként vegyenek részt; az alábbi napirendeket tárgyalják: az alkotmányozás demokratikus menete feltételeinek biztosítása, a szabad és demokratikus választások feltételeinek megtérülése és a bős-nagymarosi beruházás. Az EKA április 7-i ülésén Kónya Imrét (a Független Jogász Fórum vezetőjét) kérte fel, hogy 8-án adja át az ellenzék állásfoglalását. Április 8-án az EKA sajtótájékoztatót tartott.

Április 19-én bejelentették, hogy a Fekete Doboz rendszeresen videofelvételt készít az EKA üléseiről.

A tárgyalások menetének fordulópontjai a következők: az 1989. március 15-i tüntetés; az Ellenzéki Kerekasztal megakadályozása (1989. március 22.); az állampártbeli reformirányzat, a reformkörök megerősödése, a Németh-kormány megújulása, egyes keményvonalas vezetők háttérbe szorítása (1989. április-május); a háromoldalú tárgyalások megkezdése (1989. június 13.); 1956 és a mártírok nyílt rehabilitálása (1989. június 16.); ellenzéki győzelmek az időközi választásokon (1989. július-augusztus); a háromoldalú tárgyalások érdemi szakaszának lezárulása (1989. szeptember 18.); a pártállam megszűnése és az MSZP megakadályozása (1989. október 7.); a sarkalatos törvények parlamenti elfogadása (1989. október 19-20.) s a köztársaság kikiáltása (1989. október 23.). Ebben a bizonytalan kimenetelű játszmában a politikai élér egyik szereplőjétől sem volt elvárható, hogy a társadalom számára egy teoretikus tisztságú értékválasztás programját dolgozzon ki, de még az sem, hogy megfontolt önépítés folyamatában alakítsák ki önazonosságukat. Minدمagivitattat az is – és erre eddig napvilágra került dokumentumok sem adhatnak választ –, hogy mennyiben aktív részesei, irányítói és mennyire követői, esetleg csak elszenevedői voltak a történeteknek a különböző régi és új politikai szereplők. Mindezek a körfülmények ismét csak azt a vélemlényt erősítik meg, hogy egy makro-szociális értékválság közepte az új politikai értékrendszer prioritásainak megtalálása is csak rendkívül ellentmondásos konfliktusokkal, időnként egyéni, emberi tragédiákkal együtt járó folyamatban lehetséges.

RÉVÉSZ BÉLA: Az államiság értékeinek újrafogalmazása a rendszerváltás vitáiban. In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LIX. Fasc. 15. Szeged 2001. pp. 3-38.

II. A RENDSZERVÁLTÁS POLITIKAI VITÁI...

Április 22-én az EKA és az MSZMP szakértői között kétoldalú megbeszélésre került sor a Külügyi Szállóban. Az EKA-t dr. Sólyom László és dr. Tölggyessy Péter, az MSZMP-t Forgács Imre, dr. György István és Tóth András képviselte. Ezen a tárgyaláson az EKA hétpontos javaslatot tett a demokratikus átalakulás biztosítására. Egyetértettek abban, hogy a tárgyalásokat teljes munkaüéseken, valamint a témaknak megfelelően kialakított bizottságokban folytatják.

1989. június 10-én megállapodást írtak alá a háromoldalú tárgyalások megindításáról (MSZMP-EKA-társadalmi szervezetek és mozgalmak), az érdemi politikai tárgyalások témaköreiiről és technikai kérdéseiről.

Az első, ünnepélyes, magas szintű tárgyalásra június 13-án került sor az Országház Vadásztermében. A június 21-én történt megállapodások értelmében június 26-án az albizottságokban is megindultak a tárgyalások, és nyári szünet nélkül, szeptember 18-ig, a megállapodások aláírásáig tartottak.

Június 7-én az EKA felvette tagjai sorába a Keresztenydemokrata Néppártot is. A Szociáldemokrata Párton belüli frakcióharcok miatt átmenetileg felfüggesztette az SZDP tagságát, csak augusztusban vehetett részt újra képviselőjük a tárgyalásokon.

A tárgyalások során a EKA a Parlamentben kapott helyiséget és adminisztratív segítséget, ahol rendszeresen, jobbára hetenként tartotta üléseit, amelyeken az időszerű kérdéseket, ill. az albizottságokban folyó munkát tárgyaláltak meg.

Az SZDSZ és a FIDESZ nem írta alá a szeptember 18-i megállapodást.

Harmadik oldal/Harmadik tárgyaló fél

A hatalmi viszonyok demokratikus átalakítása, a békés politikai átmenet érdekében folytatott politikai egyeztető tárgyalásokon (az 1989. június 10-én aláírt megállapodás alapján) harmadik félként vettek részt a társadalmi szervezetek és mozgalmak: a Baloldali Alternatíva Egyesület, a Hazafias Népfront, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége, a Magyar Nők Országos Tanácsa, a Münnich Ferenc Társaság és a Szakszervezetek Országos Tanácsának közös delegációja.

A SZOT képviselői augusztus folyamán mind a középszintű tárgyalásokat, mind az albizottságokat elhagyták, a szeptember 18-án létrejött megállapodást sem írták alá.

Plenáris Ülés

Politikai deklarációk színtere. (Résznevők: szervezetenként 3-3 fő, továbbá az Országgyűlés elnöke által megfigyelőként elfogadott szervezetek képviselői.)

Jószolgálati bizottság: Bármely szinten felmerült problémák megoldására. (Résznevők: oldalanként 3-3 fő.)

Középszint**Politikai egyeztető bizottság**

A demokratikus átmenet megvalósítását szolgáló elvek és szabályok meghatározása

(Résznevők: szervezetenként 2-2 fő.)

Gazdasági és szociális bizottság

A gazdasági és szociális válság leküzdésének stratégiai feladatai

(Résznevők: szervezetenként 2-2 fő.)

Szakértői szint**I. Politikai munkabizottságok**

I/1. Az alkotmánymódosítás időszírű tételei, a köztársasági elnöki intézmény és az alkotmánybíróság kérdései.

I/2. A politikai pártok működésének jogi szabályozása

I/3. A választásokkal kapcsolatos kérdések, a választójogi törvény.

II. Gazdasági munkabizottságok

II/1. Gazdasági válság kezelésének stratégiai kérdései (adósságprobléma, szerkezet-átalakítás, infláció).

II/2. A gazdasági válság szociális következményei és kezelésének módjai

II/3. A tulajdonreform, különös tekintettel az állami vagyon átalakulására.

II. A RENDSZERVÁLTÁS POLITIKAI VITÁI...

I/4. A büntető törvénykönyv és a II/4. A föld tulajdon és a szövetkezeti büntető-eljárási törvény módosítási törvény kérdései sának elvei.

I/5. A tájékoztatás és az információ II/5. A költségvetési reform és az álkérdezései és az új tájékoztatási törvény. Iamháztartási törvény.

I/6. Az erőszakos megoldásokat ki-II/6. A versenyjog és a monopolelezáró jogi garanciák megteremtése. nes szabályozások jogi akadályainak lebontása.

A tárgyalások hármas szerkezetében a munkabizottságok jelentették a valódi műhely-szintet, amelynek keretében a résztvevők először fejtették ki álláspontukat, s amelyen a nézetkülönbségek is először körvonalazódtak. A tárgyalások módszeréből következően a középszintű politikai egyeztető tárgyalásokon a munkabizottságok képviselői a „műhelyekben” kialakult megállapodások fő vonalait ismertették, majd összegezték azokat a kérdéseket, amelyekben a szakértők között nem jött létre konszenzus, s ezeket bocsátották vitára. Azokban az esetekben, amelyekben a középszinten sem alakult ki konszenzus, a kérdéseket visszautalták a szakértői szintre. A tárgyalópartnerek elvi, politikai és szakmai megállapodása végül a középszinten született meg, az ünnepélyes aláírásra pedig a plenáris ülésen került sor. A munkabizottsági egyeztetések rendkívüli mélysége, sokrétűsége, a téma sokasága, a tárgyalópartnerek aprólékos körültekintő gondossága folytán ezek a viták a tárgyalások középszintjén már csak jelzésszerűen jelenhettek meg.

A munkabizottsági ülések jelentőségét növeli az is, hogy a szakértői viták nem fejeződtek be a középszintű tárgyalásokat lezáró 1989. szeptember 18-i megállapodással, hanem éppen ennek megfelelően a továbbra is nyitott kérdésekkel – többek között a választások nyilvánosságáról, a tájékoztatási és információs törvényről, vagy a politikai kérdések erőszakos megoldásának kiízárásáról – még 1989. november végén is folytak tárgyalások a munkabizottságokban.¹⁰

10 Lásd bővebben: RÉVÉSZ Béla: Az államiság értékeinek újrafogalmazása a rendszerváltás vitáiban. In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LIX. Fasc. 15. Szeged 2001. pp. 3-38.)

A Nemzeti Kerekasztal Politikai Bizottságának

I/6-os – Az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtése munkabizottságában megtárgyalt kérdések

• 1989. JÚNIUS 30.

A tárgyalófelek javaslatai a munkabizottság tárgyalási témairól

• 1989. JÚLIUS 5.

Az I/6-os bizottság első, 1989. június 30-i ülésén megkezdett egyeztetés folytatása a bizottságban folytatandó munka témaköreiről: fegyverviselés korlátozása, mentelmi jog, állambiztonsági szolgálat helyzetének újraszabályozása, fegyveres erők bevethetősége, munkásőrség megszüntetése, rendőrségi kényszerintézkedések korlátozása, állampolgári engedetlenség kifejezésének határai.

• 1989. JÚLIUS 12.

Napirend előtt: Az MSZMP tárgyaló delegációjának tiltakozása a Fidesz július 11-i akciója miatt. A tárgyaló delegációk tagjainak mentelmi joga.

Az ombudsman/szószóló statusa az átmeneti időszakban. A korábbi megállapodások (1989. július 5.) szövegének kiegészítése, módosítása. Az erőszak fogalmának meghatározása.

• 1989. JÚLIUS 19.

Az EKA módosító javaslatai a munkabizottság képviselői által aláírt 1989. július 14-i javaslatokkal kapcsolatban; az MSZMP és a Harmadik Oldal a módosításra javasolt kérdések újratárgyalását javasolja. Az erőszak, az állampolgári engedetlenség fogalmának meghatározása. A munkásőrség kérdése.

• 1989. JÚLIUS 26.

A politikai engedetlenség vitájának folytatása. Megállapodás a mentelmi jog, a szószóló és az átmenet időtartama kérdéskörökben. Az erőszak fogalmának meghatározásáról szóló vita folytatása, részleges megállapodás.

A rendőrhatalzási kényszerintézkedések korlátozásáról.

• 1989. AUGUSZTUS 2.

Napirend előtt: az állampolgári engedetlenség vitájának folytatása. Az Igazságügyi Minisztérium, az MSZMP és az EKA javaslata a fegyveres erőkre vonatkozó kérdésekkel/szabályokkal kapcsolatban.

- 1989. AUGUSZTUS 9.

Napirend előtt: Az MSZMP tiltakozása az EKA-nak az 1989. augusztus 2-i sajtótájékoztatón a munkabizottság tevékenységről elhangzott nyilatkozatával kapcsolatban. Az I/1. sz. munkabizottsághoz intézett átitrat szövegének kiegészítése.

Az EKA javaslata a társadalmi béke megbontására irányuló kísérlet esetén teendő intézkedésekre, egy „Biztonsági Tanács” felállítására.

- 1989. AUGUSZTUS 16.

A társadalmi béke megbontására irányuló kísérletek esetén intézkedések. Nemzetközi hadgyakorlatok engedélyezése, nyilvánossága. A munkásőr-ség jövőjével kapcsolatos kérdések.

- 1989. AUGUSZTUS 23.

A munkásőr-ség jövőjével kapcsolatos kérdések. A fegyveres erők irányításának jogi szabályozása. A párt és az állam szétválasztása a közszolgálati szférában.

- 1989. AUGUSZTUS 30.

A munkásőr-ség határőrizeti szerepe. Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter tájékoztatója, kérdésekre adott válaszai.

- 1989. SZEPTEMBER 6.

A munkásőr-ség határőrizeti szerepe. A munkásőr-ség megszüntetésének kérdése. Túró András és Pallagi Ferenc belügyminisztériumi miniszter-he lyettesek tájékoztatója, kérdésekre adott válaszaik.

- 1989. SZEPTEMBER 13.

A munkásőr-ség vagyonával kapcsolatos problémák. A tárgyalófelek személyi sérthetetlensége. A munkásőr-ség megszüntetésének kérdése. A Biztonsági (preventív) Tanács intézményének felállítása.

- 1989. SZEPTEMBER 20.

A politikai ombudsman szerepének jogi szabályozása. A Munka Törvénykönyve módosítása, a közszolgálati törvény megalkotása. Esélyegyelőség a Néphadseregen a választási kampány során. A munkásőr-ség megszüntetésének kérdése.

- 1989. OKTÓBER 11.

Az MSZMP-MSZP közötti jogutótlás, az MSZP tárgyalási pozíciója. A vá-

lasztási kampány szabályozása a fegyveres erőknél. A munkásőrség megszüntetésének kérdése.

A rendőri kényszerintézkedések alkalmazásának korlátozása. Október 23-a megünneplése.

- 1989. OKTÓBER 25.

Napirend előtt: Október 23-a eseményeinek visszhangja. A közszolgálati törvény előkészületei. Az ellenzéki szervezetek rendezőgárdája.

A honvédelmi minisztériumi elképzelések a hadsereg depolitizálásáról.

- 1989. NOVEMBER 8.

A Közszolgálati Törvénykönyvbe beiktatandó szabályok. A (közszolgálati) munkahelyek depolitizálása. Az 1956-os forradalom részvevőinek rehabilitációja.

Az Ellenzéki Kerekasztal azonban nem nézett szembe a pártállami működés valódi mélységeivel. Nyilvánosságra kerültek és rendelkezésünkre állnak olyan dokumentumok, mint a Titkárság 1952. augusztus 13-ai határozata a KB új hatásköri listájára az ÁVH területéről, az MSZMP Központi Bizottságának 1977. október 18-ai hatásköri listája, avagy az MSZMP Politikai Bizottság 1963. február 5-i határozata a Központi Bizottság hatásköri listájáról, a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság 1988. július 13-14-én elfogadott káder hatásköri listája és az MSZMP Központi Bizottságának 1989. május 8-i határozata az MSZMP káder hatáskörének megszüntetéséről. Ezek és más kordokumentumok azt bizonyítják, hogy 1949-től minden jelentős állami és választott tisztségviselőt, bírósági, ügyéyszégi és ügyvédi vezetőt, sajtóirányítót valójában a kommunista párt tudtával és beleegyezével választottak meg vagy neveztek ki. A kitüntetések, előreléptetések vagy a leváltások és visszaminősítések párhataláköre egyben azt is jelentette, hogy ezek a személyek – tisztelet a kivételének – önmagukban valósították meg a kommunista párt döntéseit. Ha ehhez hozzájárult, hogy bizonyos szint felett szinte kötelező volt az MSZMP tag-ság, ahol a párthatározatokat a tag köteles volt végrehajtani, érzékelhetjük a szembenézés elmaradásának súlyosságát. Az 1956-os forradalom utáni konzolidáció új hatalomgyakorlási stílust igényelt, de az országgyűlés, az állami és társadalmi szervek, az igazságszolgáltatás, a sajtó egésze és a gazdaság feletti kontrollt (pártirányítást) biztosító káderhatásköri gyakorlat egyáltalán

nem változott. További kutatást igényel, hogy a rendszerváltáskori ellenzék miért nem foglalkozott a káderhatásköri listán szereplőkkel, és az azokat kinevező, majd folyamatosan ellenőrző MSZMP vezetőkkel, és miért fogadta el a Duna-Gate ügygel felmerült szimplifikált megoldást. De míg a kommunista diktatúrában is a titkosszolgálatok jogszabályok alapján működtek (még ha ezek titkosak voltak is), pl. 6000/1975. MT határozat, 1/1975. MT elnökhelyettesi utasítás, ezek végrehajtásaként kiadt belügymintiszteri rendelkezések, az 1990 előtti állambiztonsági szolgálatok államvédelmi, állambiztonsági működésével kapcsolatos, illetve az ahhoz közvetve kapcsolódó minősített iratok sora stb., addig az olyan pozíciókba kinevezettek, mint a Legfelsőbb Bíróság elnöke és helyettesei, a legfőbb ügyész és helyettesei, az Országgyűlés tagjai és tisztségviselői, a miniszterek és helyetteseik, a Magyar Nemzeti Bank elnöke sokszor olyan pártutasításokat is végrehajthattak, amelyek kifejezetten ellen tétesek voltak a még akkor jogszabályokkal is. Soha senki nem vizsgálta, hogy például a bírói karban hány MSZMP tag szegte meg esküjét, hozott olyan ítéletet, amely ellentétes volt a hatályos törvényekkel. Ez a vizsgálat ugyanúgy elmaradt, mint az 1956 előtti koncepciók perek bíráinak és ügyészeinek fele lősségre vonása.¹¹ A káderhatásköri listával pontosan meghatározott pozíciókba kinevezettek útján a kinevező különböző szintű politikai munkatársak és párttitkárok a teljes magyar közéletet, társadalmat – és a sajtó, valamint az igazságszolgáltatás-titkosszolgálatok útján a magánszférát is ellenőrzésük alatt tartották. Különösen fontosak voltak az alkotmányozási, jogszabály-alkotási pozíciók, hiszen ezeken keresztül lehetett olyan jogszabályokat elfogadni, mint például az államosítás, a magánvagon adminisztratív korlátozása, a külkereskedelemben állami monopóliuma, a titkosszolgálati eszközök széles körű alkalmazása, vagy a kötelező devizabeszolgáltatás. 1957 után a káderhatásköri lista szereplői között létrejött személyes kapcsolati háló sokkal erősebb volt, mint az 1956 előtti, az ellenséget a párt soraiban kereső sztálinista modellnek a fenyergetettségre épülő irányítási gyakorlata. A lista erősítette a kiválasztottsági érzést, a párt mindenhatóságába vetett hitet, miközben tág teret adott az ügyeknek az informális szférában való elintézésére.

11 Lásd: a függeléken a Biszku-jelentést

A Duna-Gate ügy kirobbantása utáni egymásra mutogatás során kormányzati oldalról több ízben az ellenzéket kívánták felelössé tenni azért, hogy az állambiztonsági kérdés a háromoldalú tárgyalásokon szóba sem került, valamint hogy akadályokat gördítettek az állambiztonsági törvény megalkotása elé, illetve kivették a sarkalatos törvények sorából. A háromoldalú tárgyalásról 1989. június 10-én aláírt megállapodás azonban a sarkalatos törvény körébe eredetileg sem vette fel az állambiztonsági szabályozás kérdéskörét. Súlyosabb viszont az a bizonyíték, amely éppen a kormánypárt felelösségeit támasztja alá a kérdés neglégelésában. Kiderült ugyanis, hogy 1989. június elején, tehát még a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások előtt a Belügymintiszterium követelményként megfogalmazta: „egyrészt az állambiztonság működése, eszközei legyenek ellenőrizhetők, másrészt mint sarkalatos törvény az Alkotmány elfogadása utáni időszakban történjen tárgyalásuk”. Ráadásul az ekkor készült törvényalkotási terv tanúsága szerint az ilyen jellegű tárgyalásokat még utólag sem ütemezte be a törvény-előkészítésért felelős Belügymintiszterium. Ezért sem állja meg a helyét az a vád – amelyet pl. dr. Horváth István belügymintiszter lemondó beszédében is hangsúlyozott –, miszerint a miniszterium és az MSZMP ajánlataival szemben az ellenzék szorította volna ki a sarkalatos törvények köréből az állambiztonsági szervek átalakításának kérdését.

A politikai átmenet alternatívái, ha explicite nem is részletezték az állam-párt erőszakszervezeteinek, benne az államvédelmi szervek átalakításának esélyeit, valójában minden hatalomelemzés megkerülhetetlen kérdése ez volt. Mégis, a hivatalos párdokumentumok, a szaktárcákban, illetve az Igazságügyi Miniszteriumban készült tervezetek 1989 nyaráig nem tartalmaztak a fegyveres erőkre, a rendőrségre vonatkozó konkrét nyilvános szabályozási javaslatokat. (Nem tekinthető ilyennek az MSZMP KB 1988. decemberi határozata sem, amely „A kormányzati munka korszerűsítése”-vel foglalkozva a fegyveres erők vonatkozásában tulajdonképpen csak a nomenklatura újraszabályozásával törődött.)

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások I/6-os – az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtésével foglalkozó – munkabizottság MSZMP-s résznevője (az Igazságügyi Miniszterium részéről Holló András) az 1989. augusztus 2-i ülésen először (és utoljára) tett átfogó javaslatot az Alkotmánynak a fegyveres erőkkel foglalkozó új, IV. fejezettel történő kiegészítésére. 1989. szep-

tember 1-jén a Politikai Intéző Bizottság javasolja a Központi Bizottságnak, hogy a békés politikai átmeneti jogi kereteit alapvetően három törvénytervezet foglalja össze. Ezek az alkotmánymódosításról, a pártok működéséről és gazdálkodásról, valamint az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslatok. A törvénytervezetekhez több megjegyzést fűzött a Politikai Bizottság. Javasolta, hogy az alkotmánymódosítás során – még az új alaptörvény elfogadása előtt – a békés politikai átmenet szempontjából lényeges változtatásokat el kell végezni. Ezek közül – politikai jelentősége miatt – kiemelte: „garanciális jelentősége van annak, hogy a fegyveres erők és a rendőrség alkotmányos szabályozást kapjanak”.

Az MSZMP Központi Bizottsága tulajdonképpen csak utolsó, az 1989. szeptember 12-13-i ülésén tűzte napirendre a fegyveres erők és testületek kérdését, akkor is a „pártstruktúra módosításának” vonatkozásában. Ezt követően a Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter által szeptember 22-i keltezéssel benyújtott alkotmánymódosító javaslat csupán azt rögzítette – és ezt fogadta el 1989. október 18-án az Országgyűlés – hogy „a rendőrséggel és az állam biztonságával összefüggő részletes szabályokat alkotmányerejű törvény határozza meg”.

Látható tehát, hogy a politikai hatalom nyilvánosan nem kívánt állást foglalni az államvédelmi szervek további sorsára vonatkozóan sem az állampárt politikai, sem pedig az államapparátus szakértői tevékenysége szintjén. Mind ez egyáltalán nem azt jelentette, hogy sem koncepció, sem program, sem törvénytervezet ne született volna az egyik legfontosabbnak tartott hatalmi kérdést illetően. Sokkal inkább arról volt szó, hogy a nyilvánosság tágabb, de még a tárgyalási folyamatok szűkebb résztvevői körét is ki kívánták rekeszteni az előkészítő munkákból, egyben meghatározatlan távlatokba helyezni „az állam biztonságával összefüggő részletes szabályok meghozatalának időpontját”. Kőszeg Ferenc nem zárta ki annak lehetőségét, hogy az 1989 nyarán nagy nyilvánosságot kapott munkásőrség-vita tulajdonképpen az állambiztonság átszervezésének elkerülhetetlenségről volt hivatva elterelni a figyelmet: „Abban az 1/6-os bizottságban, amelynek én is tagja voltam, az volt a fő cél, hogy megértsük, hogy márpédig a munkásőrséget jogutód nélkül fel kell számolni, és nem szabad elfogadni azt a javaslatot, aminek az elfogadására az MDF ak-

koriban hajlott, azaz Pozsgay Imre javaslatait, hogy a munkásőrség alakuljon át nemzeti gárdává. Ez volt az érdeklődésünk homlokterében és ennek következtében nagyon keveset foglalkoztunk az állambiztonsági szervezettel. Utólag azt mondom, hogy hibásan, tévesen.”

III. Az MSZMP metamorfózisa

A kordokumentumok további kutatása, illetve a korabeli állambiztonsági szolgálatokkal kapcsolatos további elemzések szükségesek annak elemzésére, hogy vajon az MSZMP-ben a reformerők komolyan gondolták-e a rendszerváltást. Az a tény, hogy elméletileg előre kidolgozták a lehetséges variációkat, és az a professzionális mód, ahogyan a kerekasztal tárgyalásokat levezényelték, inkább hasonlít egy hatalomámentő akcióhoz, mint a tényleges demokratikus államberendezkedés megvalósításához. Hozzájárul ehhez, hogy máig tisztázatlan a Szovjetunió és a KGB szerepe a lezajlott folyamatokban. A Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) több variációt prognosztizált a Kelet-Európában később végbement folyamatok alakulására, amelyek közül végül is számukra a legpesszimistább forgatókönyv vált valóra.¹² Ugyanakkor két évtized elteltével a bekövetkezett események elemzése már megmutathatja a titkos szándékokat is, és a dokumentumok is nagyobb számban kutathatók, mint korábban.

Az MSZMP Politikai Bizottsága tagjai közül még 1989 végén is többen úgy gondolták, hogy a látszat-pluralizmus vagyis az „egypárti pluralizmus” fenntartása lehetséges. Fejti György az 1990. január 19-i feljegyzésében még azt írta, hogy a szabad választások előtt – lengyel mintára – el kellene osztani a parlamenti helyeket, így biztosítva az MSZMP utódpártjának, illetve a később megalakítandó más baloldali pártok koalíciójának a győzelmét.

Az MSZMP/MSZP az SZKP elemzéseihez hasonlóan a rendszerváltás lehetséges forgatókönyveit folyamatosan elemezte. A nyilvánosság előtt zajló politikai események mögött ma már felismerhetők azok az elméleti erőfeszítések is, amelyek a pártállami hatalom átmentését, de legalább is lebontása radikálizmusának visszafogását célozták. Az első átfogónak szánt elemzést még 1988 őszén az MSZMP KB Társadalompolitikai Osztálya dolgozta ki, majd ezt

követte az a javaslat, amely bekerült az 1988. decemberi KB-ülés elő. Ekkor született az a döntés, hogy alakítsanak három – különböző műhelyekben dolgozó – munkacsoportot, s azok dolgozzák ki elképzéléseket a politikai rendszer megváltoztatásáról, majd a Politikai Bizottság döntse el, hogy a három anyagból melyiket terjesztik a Központi Bizottság elé. Az egyik munkacsoportot a Központi Bizottságon belül Grósz Károly pártfőtitkár vezette és Kovér Árpád volt a titkára, a másodikat – amely a Társadalomtudományi Intézet szellemi bázisára épült – Aczél György irányította és Halay Tibor volt a titkára. A harmadik grémium a Politikai Főiskolán alakult meg, Romány Pál rektor, az MSZMP KB Tanácsadó Testületének az elnöke lett a vezetője, Kemény László rektor-helyettes pedig a titkára. Ez utóbbi műhelyben az átmenet öt verzióját vázolták fel. Az egyik változat az egypártrendszer fenntartásának esélyével és következményeivel foglalkozott. Ez az elemzés kimutatta, csupán egyetlen módon lehetne megőrizni a monolit struktúrát: erővel. A másik feltételezés szerint a koalíciós pártok a baloldal vonulatait képviselték volna, megőrizve az MSZMP vezető erejét, egy demokratikus szocialista berendezkedés megvalósulásával. A negyedik modell lényege az volt, hogy az MSZMP megmarad, létrejönnek a vele szövetséges pártok, de a politika színterére lépnek a szocializmussal szemben álló erők is. Végül az ötödik verzió lényege: átadni a hatalmat. A politikai rendszer teljes liberalizálásával, mindenféle jogi, alkotmányos kötöttségek elvetésével olyan szituációt teremteni, amelyben a hatalom a szocializmust ellenzők kezébe kerül.

A kordokumentumokból megállapítható, hogy az állampártnak volt elég ideje a felkészülésre.¹³ Egy szűk vezetői réteg felismerte (vagy közölték velük), hogy a változás elkerülhetetlen. Az a tény azonban, hogy a társadalom – beleértve az MSZMP tagjait is – csak egészen későn értesült a fordulatról, továbbá, hogy az állambiztonsági szervek a legutolsó időkig változatlan, vagy megtévesztő parancsokat kaptak,¹⁴ a rendszerváltás konspiratív végrehajtását valósították.

13 A pénzügyi folyamatok elemzése rámutat arra, hogy a szocialista rendszer pénzügyi fenntarthatatlansága már 1980 előtt nyilvánvalóvá vált, Ezután került napirendre például Magyarország IMF tagsága.

14 A „társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról és ellenőrzéséről” szóló 1982-es belügyminiszter-helyettesi parancs 1989 végéig stabil és változatlan ellenséggéppel szolgált a III. Főcsoportfőnökségnek – a rendszerváltás idején is. Az MSZMP Politikai Bi-

12 Lásd bővebben: Révész Béla: Dunagate II.

Az állampárti működési rendszert a különböző területek monopolisztikus birtoklása jellemzi.¹⁵ Az sem véletlen, hogy a KAO¹⁶ együtt kezelte a fegyveres erők, a titkosszolgálatok és az igazságszolgáltatás kérdésköreit. A fegyveres erőszak monopóliuma akkor igazán hatékony, ha az kiegészül az igazságszolgáltatás monopóliumával. Már jóval a rendszerváltás előtt – az úgynevezett konszolidáció időszakában – az MSZMP teoretikusai felismerték, hogy a fegyveres erőszak állami monopóliuma nem tartható fenn, de valójában katonai értelemben nincs is miért fenntartani. A pártállam titkosszolgálati totalizmusa sem volt fenntartható. Erre nem is volt szüksége, mivel a totális ellenőrzés helyett egy új típusú hatalomgyakorlásra készült.¹⁷ A korábbi totális elhárítás megszűntével elég volt csak a legfontosabb területekre koncentrálni. Mindenek pedig arra engednek következtetni, hogy nem volt tovább már érdekes az állam fegyveres erőszak-monopóliuma, az ország belső biztonságának fenntartását pedig gyakran rendelték alá rövidtávú politikai érdekeknek. A rendőrség a következő szociáliberális kormányuktól sem kapta meg a feladatai ellátásához szükséges forrásokat, ráadásul a szakértők döntő része a rossz munkakörülmények és a még rosszabb munkahelyi léggör miatt elvándorolt, vagy korengedményes nyugdíjba vonult. A biztonsághiány az ország egyes területén katasztrófális méreteket öltött, ezen például a polgárőrség támogatása sem változtatott. Eközben az újonnan alakult magán őrző-védő cégek hamar betagozódtak az akkor kialakult biztonságiparba.¹⁸

zottságának az ellenséges-ellenzéki csoportokról szóló 1986. július 1-jei titkos határozata 1989-ben is érvényes volt. Ez a tény viszont megkérdezjelezte annak a kijelentésnek az őszintességét, amit akkoriban a hatalom – elsőként az MSZMP Központi Bizottsága az 1989. február 10-11-i ülésén (majd később egyre gyakrabban) – a többpártrendszer keretei között demokratikus hatalomgyakorlásra való békés átmenettel összefüggésben hivatalosan és nyilvánosan deklárált.

15 Maga az állampárt rendelkezett, egyedüli pártként, a teljes politikai monopóliummal, a fegyveres erőszak monopóliumával, a totális gazdasági és pénzügyi monopóliummal, a sajtómonopóliummal, a titkosszolgálati monopóliummal, a nemzetközi kapcsolatok monopóliumával stb.

16 MSZMP KB Közgazgatási és Adminisztratív Osztály. Más forrásokban: Központi Adminisztratív Osztály.

17 Megjelentek például a magánnyomozó cégek, amelyek néha korszerűbb felszereléssel rendelkeznek, mint az állami szervek. A lehallgatás, a hang-, és képfelvétel új technikai eszközei ráadásul egyre olcsóbbak lettek.

18 Az Egyesült Államokban a magánhadseregek komoly állami megrendeléseket kapnak, olyan tevékenységeket is kiszerveztek, mint pl. a főváros, Washington D.C. légvédelme, vagy az iraki háború egy része.

A korábbi titkosszolgálati monopóliumból pedig elegendő volt az ügynökhálózat egy részét átmenteni, néhány jól megválasztott tevékenységet magáncégebe vinni, és a korábbi káderhatásköri kapcsolati hálót tovább működtetni.

A KAO korábban együtt kezelt hatásköreiből sokkal fontosabb lehetett az igazságszolgáltatási monopólium fenntartása/átmentése, különös tekintettel az alkotmánybíróság felállítására, az átvilágító bírák feladatkörére, a büntető és polgári perek számának robbanásszerű emelkedésére, vagy akár a privatizációs ügyek többleves élévülési idejére.

Az MSZMP korábbi vezetői 1994-ben és 2002-ben is szerepet kaptak. Előbb Horn Gyula alakíthatott kormányt majd a kémelhárító múltját csak később vállaló Medgyessy Péter.

Ekkor a nemzetbiztonsági szolgálatoknál előtérbe került a pártlojalitás, különösen a főigazgatók személyét illetően. Kocsis Kálmán vezérőrnagy, az Információs Hivatalt 1990–1996 között irányító főigazgató szerint „Boross Péter és az őt követő miniszterek jóvoltából 1990–1995 között pártsemlegesen dolgozhattunk. A folyamat a szocialista Nikolits István érkezésével tört meg. Ő azt vallotta: aki megnyerte a választást, azé a szolgálat. Azóta politikai lojalitást¹⁹ követelnek a vezetőiktől, és akkor jelent meg a szakmában a politikai zsákmányszerzés is.”²⁰

A hatalom tényleges birtoklását azonban nem a titkosszolgálatok, hanem az igazságszolgáltatás megtartása jelentette. Ez volt az a terület, ami a bekötöttető változások esetében kulcsszerepet játszott. Fontosságát növelte az Alkotmánybíróság intézményének felállítása (különös tekintettel arra, hogy a politikai pártok mindenkor adósak egy korszerű alkotmányszöveg elfogadásával). Ugyanakkor a káderhatásköri lista hatásának elemzése fel sem merült a bírák és az ügyészek esetében, mint ahogyan a koncepciók pereket tárgyaló

19 A kézivezérlés pártállami módjairól az állambiztonsági, illetve a pártiratokon fennmaradt lapszérii jegyzetek tanúsítják. A legfelső pártvezetés (PB-tagok, KB-titkárok) által megfogalmazott célok és a belügyi dokumentumok összefzetése szintén a szoros együttműködés bizonyítéka, legyen szó kulturális, gazdasági vagy külügyi területről. Külön feltárásra vár, miként segítették elő a belügyi szervek egyes megyei párttitkárok „lobbítévenységét”, illetve a gyorsan felfelé ívelő pártkarriereket. Ezek felderítése, rendszerezése még hosszú ideig munkát adhat a terület kutatóinak, egyszersmind számos adalékkal szolgál majd a Kádárrendszer működéséhez.

20 LAMPE Ágnes: Titkosszolgálat és nyilvánosság, 168 óra, 2009. április 30. XI. évf. 18. szám. pp. 24–25.

bírák tevékenységét sem „egy igazságügyi Duna-Gate”, hanem a Biszku-féle jelentés²¹ tárta fel.

Azt, hogy az igazságszolgáltatási káderhatásköri hálózat túlélte a rendszerváltást, dr. Kaposvári Bertalannak, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága elnöki jogkörében eljáró elnökhelyettesének 2009-es írása is alátámasztja:

„...Vezetői és bírói pályám végén, a közelműt tapasztalatait is értékelve, úgy érzem, számos kedvezőtlen jelenség, tendencia és hiányosság miatt van okom komoly aggodalomra. Ezek a problémák messze túlmutatnak nemcsak a Legfelsőbb Bíróság, hanem a magyar igazságszolgáltatás belső ügyén, de végül soron hatása van az állampolgárok, és a gazdasági élet egészére.

Számtalan, olyan öröklött, a közeli és a távoli múltból fakadó problémával találkoztam, amely világossá tette számomra, milyen változtatásokra van szükség – rövid és hosszú távon – az igazságszolgáltatás reformjának folytatásához...

...Aggódom az elmaradt reformok folytatása miatt. Elodázhatatlan és szükségeszerű változásokra és nem hatalmi igényeket leplező pótcserekre van szükség.

Tisztában vagyok azzal, hogy mind a Legfelsőbb Bíróságon, mind az igazságszolgáltatás más területein sokan ellenzik a reformok bármilyen folytatását. Elfogadhatatlannak tartom az igazságszolgáltatás felelős vezetői részéről – akik egy ország állampolgárainak jogbiztonságáért, a jogegységről tartoznak felelősséggel –, hogy szemet hunytak az ítélezés anomáliái fölött, nem tettek hatékony lépéseket ezek kivizsgálására, az okok feltáráására. A hibák, bár részei az emberi munkának, de annak feltárása, elemzése, a következtetések levonása alapvető kötelesség, ez alól az igazságszolgáltatás sem kaphat felmentést. Ilyen irányú kezdeményezéseimet elvetették.”²²

Figyelemre méltó az 1956-os és az 1989-es események kezelése közötti párhuzam is. Mindkét időszakra jellemző a társadalom elégedetlensége az (párt) állami vezetéssel, és a szabadság iránti társadalmi igény növekedése. Az 1956-os forradalom leverése után az alábbi pontokban fogalmazható meg a konszolidáció forgatókönyve:

21 Lásd: függelék

22 Dr. KAPOSVÁRI Bertalan: Aggódom. Élet és Irodalom. LIII. évf.13. szám, 2009.

- Az MDP néhány emblematiskus vezetőjétől megszabadult (Rákosi Mátyás a Szovjetunióba távozott, felelösségre vonására valójában soha nem került sor), és a második vonalbeliek léptek előre. A kordokumentumok szerint ugyanakkor Rákosi, Gerő, és Farkas mellett Kádár János²³ volt belügymíniszter is részt vett a visszaélezésekben. Amikor személye veszélyes kezdett lenni Rákosi Mátyásra, akkor koncepciói eljárás alá vonták, megkínozták és elítélték. Az 1956 előtti tevékenysége azonban soha nem került valódi átvilágításra;
- A Magyar Dolgozók Pártja nevet váltott, és Magyar Szocialista Munkás-párt név alatt új stílusú hatalomgyakorlást kezdett megvalósítani. Nem változott ugyanakkor a párt alapszervezeteinek struktúrája, létrehozták a Párt önálló fegyveres erejét a Munkásőrséget, a káderhatáskör változatlan tartalommal, előbb csökkentett, majd ismét növekvő számú pozíciót meghatározva maradt fenn;
- A politikai monopólium megtartása mellett újfajta hatalomgyakorlási módszereket vezettek be. A nyílt elnyomás és törvénytelenségek enyhülésével a társadalom úgy érezhette, hogy az 1956-os forradalom valójában elérte a célját. Magas szintre fejlesztették az állampolgárok, beleértve az MSZMP tagok féretájékoztatását, és megtévesztését;²⁴

23 Kádár János tudatosan (és nagyrészt sikkerrel) építette magáról a belügy autonómiaját megbecsülő, a szakmai munkától távolságot tartó, törvénytisztelő politikai vezető képet. Erre már csak azért is szüksége volt, mert karrierje révén igen közel került a politikai nyomozó szervekhez. 1945-ben még nem ért véget a főváros ostroma, amikor Budapest második számú rendőri vezetője lett. Főkapitány-helyettesként a Péter Gábor vezette Politika rendszeti Osztály (PRO) létrejötte körül is bábskodott, míg 1948-ban, már belügymíniszterként, az általa kiadott rendelettel alakult meg az Államvédelmi Hatóság (ÁVH). Emellett pártvonalon a kezdetektől fogva ó foglalkozott a fontos vagy a kommunisták számára kínos belügyi esetekkel (pl.: Apor Vilmos meggyilkolásának vizsgálata, szentesi rendőrgyilkosság, pócs-petri-ügy). Nem volt tehát alaptalan, amikor a nyolcvanas években, egy belügyi értekezleten szentimentálisan emlékezett meg a jelenlevőkkel közösen vívott és évtizedes harcról és a „szocializmus építéséért” végzett munkájáról.

24 A kádári kultúrpolitika első számú irányítója, Aczél György munkája során szintén alaposan támaszkodott az állambiztonság informacióról. A vele kapcsolatba kerülő írók, művészek egyötöntönen állítják, hogy a „három T atya” rendkívül ügyesen játszott a jól-értésekkel. A kultúra, illetve az ideológiai terület Aczél által felügyelt meghatározó személyiségeinek kezeléséhez nélkülözhettek volt a pártközpont és az állambiztonság együttműködése. Viszszaelkezések szerint a III./III. Csoportfönnökség vezetőjével tartott munkakapcsolata olyan szoros volt, hogy a „cég” emberei a kulturális elhárítás területét maguk között csak „Aczél műveknek” nevezték. Viszonylagos előrelépés, hogy a páron belül megjelenő ellenzéki gondolkodók sorsa már nem a börtön, hanem az emigráció volt.

- A politikai és büntető felősséget kizárolag az Államvédelmi Hatóságra oktroyálták, holott a fennmaradt iratok szerint az ÁVH közvetlen pártirányítása (személy szerint Rákosi Mátyás) folyamatosan működött. Ez a koncepció különösen jól követhető Biszku Béla 56-os folyamatokról utóbb készült jelentésében.²⁵ Ezzel biztosították azt, hogy a társadalom előtt rejte mindenre valódi felelősök személye,²⁶ és ne kérdőjelezze meg az állampárt további hatalmát illetve hatalomgyakorlási módszereit;
- Tovább élt a párt igazságszolgáltatási monopóliuma, növelték a bíróságok szerepét;
- A titkosszolgálatok pártirányítása is változatlanul fennmaradt, sőt az 1962-es desztalinizálási folyamattal még erősödött is.

Az 1989-es fordulat 1957-et idéző vonásai:

- Az MSZMP néhány emblematikus vezetőjétől megszabadult (Kádár János elhunyt, Aczél György Bécsbe távozott, Biszku Béla és a megyei vezetők háttérbe szorultak, dr. Horváth István belügyminisztert lemondásra kényszerítették), és a második vonalbeliek léptek előre. A kordokumentumok szerint ugyanakkor ez utóbbiak ugyanúgy részt vettek a korábbi rendszer működtetésében, mint a félreállítottak. Személyük ugyanúgy a káderhatáskori eljárásban került felszínre, ugyanazon pártelit részei voltak;
- A Magyar Szocialista Munkáspárt – ekkor még a korábbi párt jogutódjaként – az SZKP pessimista prognózisát váltotta valóra. Eközben a spontán és később a szabályozott privatizáció során jelentős gazdasági pozíciókat tudott elfoglalni, beleértve a Magyarországra betelepült multinacionális cégeket is. A káderhatáskör formálisan megszűnt, de a kapcsolati hálók változatlan tartalommal tovább működtek.²⁷ A demokratikusan megválasztott parla-

25 Lásd: függelék

26 Tipikusnak mondható Farkas Vladimir (Kassa, 1925. augusztus 12.) államvédelmi alezredes, az ÁVH egyik vezetőjének elítélete, majd néhány év múlva egyéni kegyelemben részesítése. A Szovjetunióból hazatérve 1945. május 8.-a után az MKP-ban Rákosi Mátyás és a megyei MKP-titkárok közötti kapcsolatot biztosította, a Szovjetunióban végzett rádiós szakképzettsége alapján. 1946 októberétől – saját kérésére történt leszerelésig – 1955 februárjáig a politikai rendőrségnél szolgált. 1950 nyaráig technikai – esetenként vezényelve – úgynevezett vizsgálati, ekkortól hírszerzési, területen. 1956. október 5-én (!) letartóztatták, 1957. április 13-án 12 évi börtönre ítélték. 1960. április 1-jén egyéni kegyelemmel szabadult.

27 Ezek a kötődések ugyanolyan nehezen azonosíthatók, mint a volt ügynökök és SZT tisztek hálózata. Legkönyebben a későbbi állami megrendeléseknel, közbeszerzéseknel és az állami hivatalok betöltésénél érhetők tetten.

mentben nem került sor lusztrációs törvény vagy az információs önrendskezési jogot biztosító jogszabály megalkotására;

- A múltat alapvetően a polgári titkosszolgálatokra²⁸, azon belül a BM III/III-as főcsoporthónokságét alkotó belső elhárításra hártották;²⁹
- Ugyanakkor az ügyészi és bírói kar átvilágítása elmaradt. Az ellenzék csak kevés foglalkozott az igazságszolgáltatási monopólium lebontásával, miközben újabb és újabb feladatok delegálásával tovább növelték a bíróságok szerepét.³⁰

28 Ungváry Krisztián történész ellen Kiss László alkotmánybíró perek sorozatát indította a 2007. május 28-án az ÉS-ben megjelent *Egy eljárás genezise* című cikke miatt. Irásában a történész, pártállami levéltári források alapján, elemzte az egyetemi diákok körében spontán szerveződő Dialógus békescsoporthoz felszámolásában tanúsított együttműköést az állambiztonsági szervek és az egyetem állami és pártvezetői, az ún. „hivatalos kapcsolat”-nak minősű személyek között. A történész tanulmányában és az e tényben megjelentetett könyvben hangsúlyozta, hogy a beszervezett ügynökökhöz képest az elsőleges politikai felelősség – az állambiztonsági hálózathoz formálisan nem tartozó – párt- és KISZ-vezetőket terhel. A pártállam működésének történettudományi kutatása közérek, a források megismeréséből levont kutatói vélemény kialakítása, publikálása alkotmányos alapjog. A tudományos következetésekkel folyó vitában a bíróságoknak nincs szerepük, ez a tudomány művelőinek, a közelmúlt iránt érdeklődő polgároknak a terepe. Természetesen történészek hivatkozhatnak tévesen történelmi tényekre, és ezzel esetleg sérthetnek becsületet és/vagy személyiségi jogokat. Ebben az esetben azonban kizárolag tudományos véleménynyilvánítások voltak a perek tárgyi. Ezt az álláspontot képviselte a Fővárosi Ítéltőtábla két tanácsa is a Kiss László által indított polgári és büntető perben hozott jogerős ítéleteiben. A Nyilvánosság Klub aggadalmát fejezte ki amiatt, hogy a Legfelsőbb Bíróság, felülvizsgálati eljárás keretében megváltoztatta a jogerős polgári ítéletet, és a szerző tudományos következetései valóltan, nem bizonyított tényállításoknak minősítette. Egyúttal az ÉS-t, valamint a történész hárommillió forint nem vagyoni kártérítésre, jelentős mértékű kamatokra és a perköltség megfizetésére kötelezte.

29 A titkosszolgálati ügyekben tapasztalatlan ellenzéki oldal stratégiái hibát követett el, amikor a pártállami rendszer gyengítése céljából kizárolag a belső elhárítást állította célkeresztjébe. A téves helyzetértékelés és döntés végighúzódik az elmúlt évtizeden: az ügynöktörvényről beszélünk anélkül, hogy az ügynököket foglalkoztatják felelősséget feltárnánk, állambiztonsági levéltárat hoztunk létre 2003-ban anélkül, hogy az eltűnt MSZMP KB iratokat keresnénk.

30 AZ MSZMP KÖZPONTI BIZOTTSAĞANAK 1989. május 8-i határozata formalisan megszüntette ugyan az MSZMP káderhatáskörének gyakorlását, de a dokumentum szerint a fontosnak tekintett posztok betöltését a rendszerváltás után is irányítása alatt kívánta tartani: „Megerősítse az 1989. március 29-i ülésen elfogadott állásfoglalását, amely szerint szükségtelennek tartja az MSZMP káderhatásköre gyakorlásának jogszabályokkal biztosított (kiemelések szerk.) érvényesítését. Kezdeményezzi a Minisztertanácsnál azoknak a jogszabályoknak a hatályon kívül helyezését, amelyek a munkáltatói jogkörrel rendelkezők számára kötelezővé teszik személyi döntések előtt a párt hatáskörileg illetékes testülete véleményének kikérését. Kinyilvánítja, hogy az MSZMP a hatalomgyakorlás szempontjából fontos vezetői funkciók betöltését, a népképviselet tagjainak választását a jövőben nem közhatalmi, hanem politikai eszközökkel befolyásolja. A társadalomi, állami, gazdasági és egyéb területeken jelölteket állít,

A káderhatásköri lista 1988-as megszüntetésekor vállalt „politikai odafigyelés” a releváns posztokra továbbra is fennáll.³¹ Egy idő eltelté után azonban már nem a párttagokból, vagy az ideológiaiak elkötelezetted jelentkezők közül kerültek ki az adott pozsza jelölt, vagy formálisan/informálisan támogatott személyek. Egyre inkább a pártállami időket idéző módon kerültek kiválasztásra az MSZP fiatal politikusai, az 50-es évekhez hasonlóan háttérbe szorultak a szakmai és erkölcsi megfontolások. Az átláthatatlan kapcsolati hálók, esetleg a korábbi üzleti együttműködéseken alapuló személyes bizalom alapján történő kinevezések rámutatnak az MSZP demokratikus legitimitásának válságára is. A szakmai és politikusi utánpótlás kinevelése és tervezése hiányában előtérbe kerültek a látszólag „pártpolitika mentes” kinevezések, és a szakértőinek nevezett kormányok. Mindeközben tovább élnek a régi reflexek: titkosszolgálati módszerek felhasználása a páron belüli pozíciók megtartása és a kormányváltás elodázása érdekében, az alkotmánybíróság és az igazságszolgáltatás fokozott figyelemmel kísérése. Végül, visszatérve az 1990 előtti gyakorlathoz, a fenti vonulatba illeszkedett az igazságügyi és belügyi tárca – szakmailag ellenjavalt – összevonása is, amely összevont miniszterium egy épületben került elhelyezésre a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszterrel.

személyi javaslatokat, ajánlásokat tesz. Politikai meggyőző munkát, harcot folytat jelöltjei elfogadatása érdekében az adott területen dolgozó kommunisták aktív részvételével, a nyilvánosság biztosításával.” Bővebben a mellékletek között.

³¹ Lásd: függelék

IV. Rendszerváltás a titkosszolgálatoknál

Egyes szakértők a legitimitás talaján végbemenő rendszerváltás sajátosságának hozzájárult fel, hogy a jog uralma egyetlen pillanatra sem szűnik meg létezni. Noha egyidőben történnék a dereguláció és a nagyüzemi méretű jogalkotás, a jogrend az átalakítás alatt is működik. Hasonlóan azzal, ahogyan a közigazgatás is zavartalanul folyik, miközben a politikai intézményrendszer gyökerei megújul. A jogfolytonosságból csak az egykor állambiztonsági szolgálatok maradtak ki. Az államgápezetnek ez a viszonylag elszigetelt és nem túlzottan nagy részlege forradalom nélkül is lebontásra, majd újjáépítésre került.³²

A miért kérdésére a szakértő először is olyan választ ad, hogy az „Állambiztonsági Hivatal” (? – szerk.) olyan mértékben összefonódott a korábbi monolitikus politikával, hogy azokat szétválasztani egyszerű szervezeti intézkedésekkel nem volt lehetséges. Azt állítani, hogy ezzel ellentében pl. a rendőrségnél könnyű volt elválasztani a monolitikus politikát a szakmai végrehajtó funkcióktól, azért is érdekes, mert az MSZMP nomenklatura jegyzékében a belügyminisztertől kezdve minden fontos belügyi pozíció szerepelt. A szakértő második érve, miként a politikai fordulattal átrendeződtek a biztonsági feladatak, egyesek megszűntek, mások újként keletkeztek, helytálló. Nem volt többé elhárítási cél a politikai gondolat, az ideológiai meggyőződés, nem kellett kifürkészni a hatalomról kialakított véleményt, a demokrácia éppen ezek kinyilvánításához teremtett fórumokat. A szerző harmadik okként szól a bizalomvesztésről, amely a titkosszolgálatok személyzetével és főként azok vezetésével szemben megnyilvánult. Szerinte ezt csak katartikus változások árán lehetett megszüntetni. Nálunk a drámai csúcspont a Duna-Gate ügy volt. Hasonló konfliktus szerencsére nem kísérte a rendőrség rendszerváltó működését – állítja a szerző.

³² FINSZTER Géza: Ismét a nemzetbiztonságról Belügyi Szemle. 1999. 4-5. szám, pp. 10-11.

A Duna-Gate ügy valóban drámai csúcsPontot jelentett, de ezt Modor Ádám történészkarató inkább egy irányított, jól megszervezett, mindenkor-zött titkosszolgálati akcióként jellemzi. Kutatásai alapján állítja, hogy a titkos-szolgálat, bár elejtől fogva tudott a behatolási és a dokumentálási akcióról, tétlenül kivárta, hogy majdnem két hét leteltével a televízióban nyilvánosság-ra hozzák az elkészített felvételeket és beinduljon (helyesebben: folytatódjon) a nagy „átverés-show”. Modor feltárja a dezinformálási folyamatot is, melynek célja a közvélemény meggyőzése volt, hogy az iratmegsemmisítések miatt nem ismerhető meg a kommunista titkosszolgálat valódi története, munkatársainak és titkosszolgálati együttműködőinek személye.³³

Az egykori állambiztonsági szolgálatok forradalom nélküli lebontásának okait elemző szerző negyedik okként a legitimáció teljes hiányát hozza fel. Sze-rinte arról a szervezetről volt szó, amely a jog világában nem is létezett, és olyan tevékenységről, amelyet hivatalosan le kellett tagadni.

Allításával szemben más szerzők inkább a túlszabályozást és a szabályok pontos betartását emelik ki. „Az állambiztonsági munka túlszabályozott és bürokratikus jellegét az érzékeltei legjobban, hogy az állam- és közbiztonságról szóló 1974. évi 17. törvényerejű rendeletet, az állambiztonság feladatait tartalmazó 6000/1975. sz. MT. határozatot, illetve a Minisztertanács elnök-helyettesének az állam biztonságának védelmében alkalmazható eszközökről és módszerekről szóló 1/1975. sz. utasítását száznál több belügyi parancs, uta-sítás és intézkedés kibocsátása követte, amelyek igen részletesen rendelkeztek a titkos technikai rendszerek és az operatív intézkedések alkalmazásának szabályairól. A kialakult helyzet abszurditását jól mutatja, hogy a III/III-as Főcsoportfőnökség utolsó vezetője kijelentette: 1989-ben „A miniszterhelyet-tes sem ismerte a 6001, illetve a 6000. sz. rendelkeést, amely felhatalmazta az állambiztonsági szerveket ezeknek az eszközöknek a használatára.”³⁴

Mások szerint „...a szabályozás szigorú volt, visszaélésekre, jogtalan alkalmazásra szinte mód sem nyílt. A jogtalan felhasználást a politika által megrajzolt ellenségek tette lehetővé, illetve kényszerítette ki. A parlamenti vizsgáló bizottság 1990. február 28-i jelentésében ezt írja: „1970-ben kiadott belügymi-

33 MODOR Ádám: A titkosszolgálat legendája és valósága. Magyar Nemzet. 2002. 09.26. p.6.

34 RÉVÉSZ Béla: Az ellenzéki Kerekasztal és az állambiztonsági szervek, <http://mek.oszk.hu/01900,p.9>.

niszteri parancs elrendelte azoknak az operatív ellenőrzését, akik az állam kulturális és tudománypolitikáját, irányító szerepét saját irányvonalukkal és csoportjuk tevékenységével kívánják felváltani, irodalmi, publicisztikai, mű-vészeti termékeket illegálisan külföldre juttatnak.” 1978-ban e parancsot ki-egészítik: „Jelentést kell tenni a reakciós egyházi személyek káros politikai akcióról, illetve az ellenséges, nacionalista, ellenzéki egyénekről, valamint összejövetelekre vonatkozó információkról és ezek előkészületeivel kapcso-latos adatokról.” Az ilyen és ehhez hasonló parancsok létezésénél természe-tesnek tűnik, hogy a demokratizálódási folyamatban egyre több „ellenség” születik, az államot „meg kell védeni a belső reakciótól”.

1989. október 23-án a köztársasági alkotmány kihirdetésével megszűnt az egypártrendszer, megszűntek a politika által kreált „ellenségek” és ezzel mint-egy megszűnt a léthalapja a belső biztonságot pártszempont alapján védő szol-gálatnak. Mivel az állambiztonsági szolgálatnál nem következtek be a helyzet által követelt szükségszerű változások, intézkedések, szakmailag törvényszérű volt, hogy a tevékenység folytatása a Duna-Gate botrányhoz vezessen. Az irányítási mechanizmusból adódik, hogy a szolgálat jogellenes működéséért az akkori kormányt és Belügyminisztériumot terheli a politikai felelősséggel.”³⁵

Többen is megpróbálkoztak már a rendszerváltás előtti állambiztonsági szolgálatok jogellenességére hivatkozni³⁶. A Magyar Népköztársaság állam-biztonsági feladatait az 1974. évi 17. tör. 12. §-ában kapott felhatalmazás alap-ján a Minisztertanács a 6000/1975. sz. határozatban szabályozta. A kutatók számára elérhetők mindenek jogszabályok, amelyek a titkosszolgálati esz-köztár mindegyik elemét szabályozták, így erős túlzás a legitimáció hiányáról beszélni. Inkább kellene arról beszélni, hogy az ellenségeket nem az állam-biztonsági szolgálatoknál, hanem az MDP-nél, majd később az MSZMP-nél határozták meg. Történt ez a Szovjetunió beleegyezésével, és az ideológiai harc

35 KISS Tibor: A magyar titkosszolgálatok 1990-ben. A DUNA-GATE ÉS KÖVETKEZMÉ-NYEL. Mo. Politikai Évkönyve 1990.

36 A titkosszolgálatokkal kapcsolatban egyébként a legitimítás hiányát más országoknál is fel-vethetnék. Gondolunk pl. arra, hogy az Egyesült Királyságban a legutóbbi időkben még azt is tagadták, hogy egyáltalán létezik brit titkosszolgálat. Semmilyen nyilvános jogszabály nem vonatkozott rájuk, sőt a tevékenységükhez szükséges pénzügyi fedezetet is a különbö-zöző miniszteriumok költségvetésében rejtték el. A bipoláris szembenállás idején minden állam az állambiztonsági kérdéseket a legnagyobb titoktartással kezelte.

keretében. A pártirányítás közvetlenségét a nomenklatura-rendszer biztosította, mint ahogy a Legfelsőbb Bíróság elnöke és elnökhelyettesei, a legfőbb ügyész és beosztottai esetében is, a BM III. Főcsoportfőnökség közép-, és felsővezetői kizárolag olyan személyek lehettek, akikben a kommunista párt egyes, felső szintű, vezetői megbíztak.

A Duna-Gate ügy elemzése után tényként állapíthatjuk meg, hogy a rendszerváltáskori konszolidáció bűnbakja ismételten az állambiztonsági szolgálatok, főként a III/III Főcsoportfőnökség állománya lett. Ahogyan Biszku Béla 1957-ben³⁷ az ÁVH-t tette meg bűnbaknak, miközben a nomenklatura-rendszert működtető, az állambiztonsági szolgálatokat személyi és operatív kérdésekben is teljes mértékben kontrolláló állampárti vezetők felelőssége fel sem merült. Az utasításokat egyértelműen a pártközpontban fogalmazták meg és az ellenőrzés, valamint az esetleges felelősségre vonás is a pártközpontból indult. Kiemelt szerepe volt a KAO politikai munkatársainak.

A Belügyminisztérium és a biztonsági szolgálat vezetése már 1988 decembertől felismerte és jelezte a problémák zömét, a változtatás szükségességét, és ennek megoldására különböző intézkedéseket kezdeményezett: 1989 márciusában a Belügyminisztérium vezetése tudományos értekezletet hívott össze, amelyen felvázolta a minisztérium – ezen belül az állambiztonsági szolgálat feladatkörének, szervezetének átalakítását, a működését szabályozó alkotmányos törvények alapvonalait. Rövidesen – még 1989 nyarán – megszüntették a BM Vizsgálati Osztályát, elvonva ezzel annak még a lehetőségét is, hogy a biztonsági szolgálat hatósági eszközöket vehessen igénybe.³⁸ Az állambiztonsági szolgálat vezetése, miközben a megváltozott feladatakat szóban hangsúlyozta, nem intézkedett a belső parancsok és utasítások azonnali módosítására; vagy azok hatályon kívül helyezésére. A végrehajtó tisztek ezért felemás helyzetbe kerültek a szóbeli és a korábbról fennmaradt írásbeli utasítások ellentmondása miatt.

A belső biztonsági szolgálat számos javaslatot készített az állambiztonsági munkát szabályozó érvényes belső rendelkezések felülvizsgálatára. Munkabizottságok alakultak, amelyek konkrét parancstervezeteket is kidolgoztak, pl.:

37 Lásd: függelék

38 Később az állambiztonsági vizsgálók közül többen jelentős rendőri karriert futottak be, míg mások saját nyomonkövetést alapítottak.

- A nemzetbiztonsági szolgálat ügyfeldolgozó munkájának szabályzata;
  - A nemzetbiztonsági szolgálat információszerző (hálózati) munkájának alapelvei;
  - A biztonsági szolgálat operatív nyilvántartási szabályzata;
  - A nemzetbiztonsági szolgálat ideiglenes szolgálati szabályzata.
- (Ez utóbbi pl. korszerű módon fogalmazza meg a belső biztonsági szolgálat alkotmányvédelmi kompetenciájának határait.)

1989 szeptemberében elkészültek az állam- és közbiztonság szabályozásának elvei, valamint a rendőrségről és az állambiztonságról szóló törvény koncepciója. Az állambiztonsági törvényről szóló koncepció azonban nem került az ellenzéki pártok elé megvitatásra. Ez kihatott a törvényjavaslat novemberi vitájára, és jelentősen kitolta annak elfogadását. A belső rendelkezések reformja tehát viszonylag előrehaladott stádiumba került, azonban ezek bevezetése, az elavult rendelkezések hatályon kívül helyezése, az állambiztonsági törvény hiányára való hivatkozással elmaradt.

Végeredményben a szolgálat egyfajta lebegő, állapotba került, ami elbizonytalánította a végrehajtó *apparátust*, és ami csak egy markáns kormányzati, biztonságpolitikai koncepció birtokában lett volna elkerülhető. Más oldalról viszont az állam és az MSZP legfelső szintű vezetése továbbra is elfogadta azokat az információkat, amelyek nyilvánvalónan az inkriminált körbe tartoznak. A belső elhárítási főcsoportfőnök 1989. augusztus 15-én, november 6-án, 21-én és december 6-án írásos emlékeztetőket, majd körleveleket adott ki, amelyekkel – szavai szerint – a „jogállamiságba való átmenet” akarta előmozdítani, de – tette hozzá „az érvényes jogszabályokból álló, évtizedek alatt felépített ákadályt nem háríthattam el”.

Az 1990. január 16-án kelt és Dr. Diczig István rendőr vezérőrnagy, az állam a jogtudomány doktora, Dr. Finszter Géza alezredes, az állam és jogtudomány kandidátusa, Dr. Kolláth György miniszteri főosztályvezető, és Dr. Szikinger István a BM Közigazgatási Kutatások Programirodájának vezetője által készített jelentés szerint „a végrehajtó szolgálat személyi állományát általános, illetőleg testületi felelőssége nem terhel. Ez a megállapítás az egyes személyek által elkövetett esetleges konkrét hivatali vagy szolgálati bűncselekményekre nem vonatkozik. Kétségtelen, hogy a személyi állomány egy nem

lebecsülendő része – különösen kezdetekben – erősen kötődött a pártállami értekekhez. Ugyanakkor az állomány egy másik része egyre erőteljesebben követelte a változtatásokat.

A vizsgálati tények és folyamatok feltárására és értékelésére irányult. Ezért a felelősség körének és alanyainak tekintetében a vizsgáló bizottság teljességre nem törekedhetett.

V.

A bizottság javasolja:

1. A Belügyminisztérium bocsásson a vizsgálatot folytató Katonai Főügyész-ség rendelkezésére minden, az ügygel kapcsolatba hozható dokumentumot.
2. Le kell vonni az ügy személyi konzékenciáit.
3. A miniszterium vezetésének haladéktalanul intézkednie kell olyan tartalmú utasítás kiadására, amely egyértelműen megtiltja a titkos operatív eszközök olyan jellegű alkalmazását, ami nem konkrét bűncselekmény felderítésére irányul, amelynek alkalmazását gyanú nem alapozza meg. E rendelkezésben kiemelten fel kell hívni a figyelmet a törvényesen bejegyzett párok és szervezetek működése ellenőrzésének tilalmára. Ezen eszközök alkalmazásának engedélyezését a miniszter vonja saját hatáskörébe.
4. Haladéktalanul hatályon kívül kell helyezni az állambiztonsági szolgálat tevékenységét szabályozó minden belső utasításokat és rendelkezéseket, amelyek alkotmányellenesek, illetve bármi módon a pártállam védelmét és az egypártrendszer fennállásának sérthetetlenségét biztosítják. Ezzel egyidejűleg soron kívül intézkedni kell a már megindult *iratmegsemmisítések megszüntetésére*, és megállapítani, hogy eddig milyen jellegű iratok kerültek megsemmisítésre. Tisztázni kell e körben is a személyi felelősséget. Célszerű lenne a még meglévő iratokat leváltárban elhelyezni, és 50 évre zárolni.
5. Célszerű sürgősen befejezni a *nemzetbiztonsági szolgálat átszervezését*, amely terjedjen ki a feladatok teljes felülvizsgálatára, a felesleges tevékenységi körök megszüntetésére, ezzel összhangban a szervezet és az irányítás tartalmi korszerűsítésére, valamint a titkosszolgálati munka külső és belső garanciáinak kiépítésére, működtetésére. Valósuljon meg a feladatokkal arányos létszámcsokkentés.

6. Indokolt az átalakítás megszervezésével, lebonyolításával olyan személyt megbízni, aki az ehhez szükséges teljes felhatalmazással és politikai bázalommal rendelkezik.
7. Célszerű az állambiztonsági szolgálat parancsnokai számára országos értekezleten a vizsgálat következetéit ismertetni, felhívja a figyelmet a további törvényesítések és mulasztások elkerülésére.
8. Indokolt lenne, hogy az Országgyűlés és a Minisztertanács számára a belügyminiszter adjon tájékoztatást a vizsgálat megállapításairól és a javaslatokról. A valós tényekről – megfelelő formában – a közvéleményt is tájékoztatni szükséges.
9. A biztonsági szolgálat iránti bizalmat elősegítené, ha a belügyminiszter az ügyben érintett párok vezetői számára tájékoztatást adna és kifejezné sajnálkozását a történtek miatt.

Budapest, 1990. január 16.”

- Január 19-én sajtótájékoztatón állt a nyilvánosság elé Végvári József, a Belső Biztonsági Csoportfönyök őrnagya, a lehallgatási ügy addig ismeretlen főszereplője. Beszámolt feltáráró tevékenységének okairól, körülmenyeiről és – nyilván nem tudván a fenti vizsgálóbizottsági jelentésről – felhívta a figyelmet a változatlanul folytatódó *iratmegsemmisítésekre*. A lehallgatási botrány folyományaként csak ekkor mondott le Horváth József, a BM belső biztonsági szolgálatának vezetője. Levelében kérte felmentését a belügyminisztertől, mert úgy érezte, hogy megrendült a bizalom a belső biztonsági szolgállal és személyével szemben is. A vezérőrnagy az MTI-nek elmondta, hogy a *belbiztonsági szolgálat tevékenysége nem volt alkotmányellenes és miközben az októberben módosított alkotmányhoz próbálta igazítani tevékenységét, a politikai csatározások áldozata lett*.
- Végvári Józsefet azonnali hatállyal felfüggesztették állásából. A Belügyminisztérium közleménye egyúttal bejelenti, hogy államtitok megsértése miatt Végvári József ellen az illetékes parancsnok a Katonai Főügyészégen feljelenést tett. Az SZDSZ és a Fidesz január 19-én tartott sajtótájékoztatójával kapcsolatban a közlemény kijelenteti, hogy Végvári József állításaival ellentében a miniszterium az érvényben lévő szabályoknak megfelelően végezte a selejtezést, ugyanakkor cáfolta, hogy Nagy Imrére vonatkozó dokumentu-

mokat semmisítettek meg. A közlemény szerint Végvári József szereplése a választások előtt az államapparátus szétzilálását szolgálja. Az akkor magyar miniszterelnök a lehallgatási botránytal kapcsolatban annyiban tartotta magát felelősnek, hogy a köztársaság kikiáltása után, a honvédelmi tárcához hasonlóan nem szervezte át a belügyi apparátust.

- Január 20-án megjelent interjújában Németh Miklós kijelentette: „A belbiztonsági szervezetet megszüntetjük. Az állomány a belügyi munka más területein, például a közbiztonság fenntartásában fontos szerepet töltethet be³⁹. A megszervezendő Nemzetbiztonsági Hivatalban kell foglalkozni az alkotmányvédelemmel, a kémelhárítással és a nemzetközi terrorizmus elleni harccal. A hírszerzésnek önálló szervezetben kell majd működnie.
- A Minisztertanács a lehallgatási botrányban hírhedtté vált III/III-as Főcsoportfőnökség anyagait a leghosszabb titkositási idővel levéltárakban helyezi el. A nemzetbiztonsági törvény hatályba lépéséig a megszűnt részleg teendőit – kormánybiztos irányításával – a BM kémelhárítási csoportfőnökség látja el. Pallagi Ferenc belügyminiszter-helyettes levonta a konzekvenciát és lemondott tisztségéről. Horváth István egyelőre azért nem követi őt, mert a parlament ülésén akarja megmagyarázni a képviselőknek a Duna-Gate háttérét.⁴⁰

„Az állambiztonság szabályozása tehát jogi szempontból és gyakorlatilag a normális tagoltságon túl – több szintre szakadt. A felsőszintű politikai és állami vezetés szándékát a politika makroszférájának az eseményei befolyásolták és ez a vezetés a nyilvánosság előtt a demokratikus átalakulás békés útja reprezentánsának mutatkozott. A Belügyminisztérium vezetése – pártjóváhagyással – igyekezett a politikai változásokkal lépést tartani, még azon az áron is, hogy a miniszterhelyettesi gárdát nyár elején lecserélte, köztük a III/III.

39 Többen bíztak a miniszterelnök ígéretében, és ahogyan a megszűnt BM Vizsgálati Osztály tisztei közül sokan kaptak más belügyi beosztást, úgy az ugyanolyan rendőrtisztii főiskolai végzettséggel rendelkező III/III-sok is el tudtak volna látni más feladatkörököt is. Nagy volt a csalódásuk, amikor legtöbben az utcán találták magukat. Ez az eljárás futótúzként terjedt a BM többi szervénél.

40 RÉVÉSZ BÉLA: A „Duna-gate” ügy jelentősége a rendszerváltás történelmében (Politológiai értelmezési lehetőségek) In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LXVIII. Fasc. 19. Szeged 2006., 45-84. old.

főcsoportfőnököt is. Operatív szinten az állambiztonsági szervek működésének legfontosabb motívuma viszont a közvetlen vezetés parancsainak realizálása maradt.

Közben folytak a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások, ahol négy munkabizottság tárgyalásai is – közvetlenül vagy közvetve – érintették az állambiztonsági szervek tevékenységét. Az őszi MSZMP-MSZP szakadásig 80%-os párttagságú Országgyűlés úgy érezte, hogy a szuverenitását korlátozó kerekasztal-tárgyalások foglyává vált, bár olykor – nem kis részben az MSZMP-kormány sugallatára – a megállapodásoktól eltérő módosító javaslatokkal alakította át a tárgyalásokon megszületett konszenzust. Az állambiztonság vonatkozásában olykor interpellációk szintjén közeledtek a képviselők e kérdéshez, de a fegyveres erők alkotmányjogi helyzetének rendezését a Parlament végül a Nemzeti Kerekasztal megállapodásában rögzített szándékok jóváhagyásával fogadta el.⁴¹

Az újonnan megalakuló Nemzetbiztonsági Szolgálatok állományából hamar megindult az elvándorlás. A rendszerváltás után a titkosszolgálatokat övező felsokozott légbőr és az új politikai vezetés bizalmatlansága lassan minden előzőre erejűvé vált. A Nemzetbiztonsági szolgálatokkal kapcsolatos törvényi szabályozás késedelme, csak sokára oldotta fel a korábbi államigazgatási, államhatalmi szervrendszerbe való betagozódás konfliktusait. A demokratikusan választott új politikai vezetés – többek között – tapasztalatlansága miatt elhúzódott az alapvető nemzetbiztonsági feladatak meghatározása.

A kiszolgáltatott, a szakmai felkészültséget és tapasztalatokat neglégelő állomány erőzőját ráadásul a hozzá nem értő politikai garnitúra eredményként élte meg. Számtalan helyen találkozunk olyan utalásokkal, hogy egyes NATO tagállamok kifejezetten javasolták a rendszerváltó országoknak azt, hogy az újállakuló nemzetbiztonsági szolgálatokat teljesen tiszta lappal indítsák. Csehországban és Lengyelországban is találkozunk olyan példákkal, amely szerint az ilyen „jó tanácsokat” megfogadó politikai vezetés valósággal szétvert egyes szolgálati ágakat, amelynek következményei az adott állam biztonságára nézve hosszú távú károkat okoztak.

41 RÉVÉSZ BÉLA: Az Ellenzéki Kerekasztal és az állambiztonsági szervek <http://mek.oszk.hu/01900, pp 9-10.>

A rendszerváltást követő politikai tisztagatásoknak, ezáltal az állomány nagyfokú bizonytalanságának természetes következménye lett az elvándorlás. Máiig nem készült olyan publikus tanulmány, amely megvizsgálta volná, hogy a tapasztalt szakemberek milyen arányban választották az újonnan megnyílt gazdasági lehetőségeket, és hagyták el önként a szolgálatokat. A titkosszolgálatok személyi állományára, annak létszámára és összetételére vonatkozó összesített információkat a szolgálatok minősített adatként kezelik, ezért igen csekély mennyiséggű adat áll a kutató rendelkezésére. Mintegy más-fél évtizeddel a rendszerváltás után, Révész Béla docens tanulmánya szerint a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnál 35% volt azon személyek száma, akik már 1990 februárja előtt is a szolgálat állományához tartoztak, míg az Információs Hivatalnál, valamint a Nemzetbiztonsági Hivatalnál is 50% felettinek prognosztizálta a rendszerváltás utáni belépettek arányát. Szerinte 60-65%-ra volt tehető azok részesedése a vezetői állományban, akik szolgálati viszonyukat 1990 februárja előtt kezdték meg.⁴²

Az egyszerű létszámadatokat egyébként is fenntartással kell kezelniünk. A nemzetbiztonsági tevékenység is azon tevékenységek közé tartozik, amely kiművelte, etikus emberföket követel. A tevékenység hatékonysága nehezen mérhető, ezért is kiemelkedő fontosságú a vezetői állomány kiválasztódása, illetve a politikai kinevezettek minősége.

Tovább torzítja a számadatokat, hogy a korábban egységes belügyminisztériumi irányítás alatt lévő szolgálatok (kvíze MNVK 2. Csoportföönököség – katonai hírszerzés) öt különálló és legalábbis törvényi szinten önálló, országos hatókörű államigazgatási szervezeté alakultak át. Ennek egyenes következménye ugyanakkor, hogy a létszám-adatokon belül az önállóvá válással az adminisztrációs létszám növekedett, így valójában megalapozott következetés az ilyen adatból nem vonható le.

42 RÉVÉSZ Béla: A titkosszolgálatok titoktalanításáról. Politikatudományi Szemle. XVI/4. p. 131., Országgyűlési Levéltár, Nbb-286/1/2005/1. (Nbb-57/2002-2006.) Révész az adatokat Tóth András, a Miniszterelnöki Hivatal államtitkára közlésére alapozta. A jegyzőkönyv az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságának 2005. február 15-én, kedden 9 órakor az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtartott kihelyezett üléséről szólt.

V. Külső kontroll-mechanizmusok

A demokratikus módon működő országokban a titkosszolgálatok nem kizárolag a kormányzati irányítás-felügyeleti és nem kizárolag a belső ellenőrzési mechanizmusok kontrollja alatt folytatják működésüket. A belső és külső kontroll-mechanizmusok kényes egyensúlya erősíti a jogoszerűséget, és a szakmai hatékonyságot. Ez még akkor is igaz, ha a titkosszolgálatok történeti és összehasonlító elemzése egyaránt azt bizonyítja, hogy a tételes jogi rendezés mögé nem lehet elrejtőzni a politika felől érkező jelzések elől, a normatív szabályozás önmagában nem jelent elégsges védelmet. A mindenkor társadalmi-hatalmi struktúrák részeként létrejött és egyetemes érvénnyel azóta is működő titkosszolgálatok (államvédelmi, állambiztonsági, nemzetvédelmi, nemzetbiztonsági szervek, elhárítás, hírszerzés, politikai rendőrség stb.) nem nyilvános szabályozás mellett, leplezett intézményi keretek között, titkos állománnyal, operatív módszerekkel, speciális technikákkal vesznek részt a legváltozatosabb formájú szuverén hatalmak védelmében. Az információ hiánya diktatúrákban nagyobb, demokráciákban kisebb mértékben, de mindenkorban misztikus homályval övezi ezen szolgálatok tevékenységét.⁴³

Léteznek a végrehajtó hatalomtól független olyan ellenőrzési mechanizmusok, mint pl. a parlamenti szakbizottság, illetve az Állami Számvevőszék, amely közvetlenül a Parlamentnek van alárendelve. Az ilyen, jogszabályon alapuló, kontroll-feladatakkal felruházott független szervezetek mellett külső kontroll-mechanizmusként működnek más szervezetek is. Ide kell sorolnunk a bíróságokat, amelyek, demokratikus viszonyok között, úgy a törvényhozó, mint a végrehajtó hatalmi ágtól elkülönült hatalmi ágat jelenítenek meg, a független sajtót, valamint a független civil szervezeteket egyaránt. Álláspontom szerint külső kontroll-mechanizmusként definiálhatjuk a politikai pártokat magukat

43 RÉVÉSZ Béla: A titkosszolgálatok titoktalanításáról. Politikatudományi Szemle XVI/4. p. 131.

is, tekintettel arra, hogy plurális demokratikus viszonyok között a demokrácia alappilléreit maguk a politikai pártok jelentik. Amennyiben a pártokon belül minőségi szakmai műhelyek alakulnak ki, azok lehetővé teszik a szakmai párbeszédet és terepét jelenthetik a szakpolitikusok kiválasztódásának egyaránt. Az ilyen pártpolitikai műhelyek még ellenzéki pozícióból is folyamatosan figyelemmel kísérlik az adott terület szabályozását és a nemzetközi trendeket.

Különösen a rendszerváltás átmeneti időszakában volt szembetűnő, hogy az akkori ellenzéki pártok milyen kevés szakmai tudással voltak felvértezve a titkosszolgálati monopóliumot bíró és hosszú ideje gyakorló MSZMP/MSZP politikusokhoz képest. Ez az egyenlőtlenség csak igen nehezen oldódott. Úditő kivétel az Antall-kormány idején belügymíniszternek kinevezett, majd Antall József halála után miniszterelnökké választott Boross Péter, aki jó érzékkel és tisztességgel stabilizálta a nemzetbiztonsági szolgálatokat.

Bíróságok

Demokratikus viszonyok közepette a külső kontroll-mechanizmusok egyik legfontosabb tényezője a független bíróságok eljárása. Mind a kártérítési, közbeszerzési, mind az állomány védelmét szolgáló munkaügyi perek erősíthetik a szakmai és politikai vezetés jogszabályok iránti elkötelezettségét. A bírói útra, különösen a nemzetbiztonsági törvény késői meghozatalát megelőző bizonystalan időszakban, a munkaügyi vonalon lett volna nagy szükség. A szolgálati jogviszonnyal kapcsolatos ügyekben az 1971. évi 10. tvr. szerint nem lehetett bírósághoz fordulni. A bírósági út lehetőségét csak a fegyveres szervek hivatalos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény teremtette meg. Az egyébként is túlerhelt munkaügyi bíróságokat még 1997-ben is jórészt felkészületlenül érte a nemzetbiztonsági szolgálatokkal kapcsolatos munkaügyi természetű viták megjelenése. Ráadásul a bírói eljárást szabályozó Polgári perrendtartás szabályai nem voltak koherensek pl. a titokvédelmi törvény előírásaival. Számtalan esetben akadályozta a bírói munkát, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatokkal szemben indított munkaügyi eljárásokban a tanúk kibújtak a tanúvallomás kötelezettsége alól arra hivatkozva,

hogy nem kaptak felmentést minősített adatok közlésére az egyébként alperesként érdekeltek titokgazdától.

A jelen kutatás célul tűzte ki annak vizsgálatát, hogy az akták áttanulmányozásával milyen következetések vonhatók le. Mivel különböző adatvédelmi okokra hivatkozva a munkaügyi akták döntő részét a kutató nem kapta kézhez, sajnálatos módon az eddig áttanulmányozott anyag nem alkalmas megalapozott következetések levonására. Megköszönve a Fővárosi Bíróság titokvédelmi felügyelőjének eddigi együttműködését, a kutatás ezen részének továbbfolytatásához a titokgazdák engedélyeinek beszerzésére kerül sor. A kutatás részére a Szolgálatok által megküldött, nem minősített adatokból kitűnik, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatokkal kapcsolatos munkaügyi perek száma 1999–2010 között a következőképpen alakult: a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnál 38 darab jogerős befejezésről tájékoztattak, az Információs Hivatalnál pedig 14 darab ügyből csak 1 van jelenleg is folyamatban. Az Alkotmányvédelmi Hivatallal kapcsolatban csak 2008 ószétől állnak rendelkezésre adatok, melyek szerint ettől az időponttól kezdve összesen 13 munkaügyi per indult, melyből jelenleg 5 van folyamatban. A kutatás kezdetekor a Fővárosi Munkaügyi Bíróság bizonytalan volt az ügyek számát illetően, amely következhet abból a gyakorlatból, hogy egyes ügyeket az érkezésük után csak később titkosítottak, azaz láttak el 0-val kezdődő ügyszámmal. Ilyen ügyből 1997 és 2003 között 23 darab volt a titokvédelmi felügyelő tájékoztatása szerint. Egyenlőre nem találtunk magyarázatot arra, hogy a jelzett utolsó ügy miért 2003-ban volt.

A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok ez idáig a kutatói kérésre nem szolgáltattak adatot, egyikük sem zárkózott el azonban az együttműködéstől. Még pontosabb adatok állnak rendelkezésre a pernyertesség – pervesztesség arányát illetően. Az Alkotmányvédelmi Hivatalnál a jogerősen befejezett 8 per közül 4 a Hivatal pernyertességével ért véget, 2 esetben egyezség született, 1 alkalommal szünetelés folytán szűnt meg az eljárás, és 1 esetben ért véget a Hivatal pervesztességével. Az Információs Hivatal 7 ügyben lett pernyertes, és 6 ügyben kötött peren kívüli egyezséget, míg pervesztes munkajogi ügye nem volt. A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat 38 jogerősen lezárt ügyéből egy kivételével valamennyi az NBSZ pernyertességével végződött. Valószínűsíthető, de összehasonlító adatok hiányában ez nem állítható teljes bizonyossággal, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok munkajogi pernyertessége hasonló arányú, mint az

APEH pernyertességi aránya. Ez az adat többféleképpen értelmezhető. Értelmezhető úgy, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatokat a volt munkatársaik megalapozatlanul vonják perbe, miután kimerítették a szolgálati panasz, illetve a felügyelő miniszterhez panasszal való fordulás lehetőségét. Utalhat ugyanakkor arra is, hogy maguk a törvények és rendeletek olyan egyoldalúak, hogy teljesen kiszolgáltatottá teszik a szolgálatok állományát. Végezetül lehet egy olyan magyarázat is, hogy míg a rendszerváltás előtt minősített adatot tartalmazó ügyekben kizárolag speciális felhatalmazással bíró – így a specialitásokat ismerő – ügyvédek láthattak el jogi képviseletet, addig a rendszerváltás után bár-melyik ügyvéd képviselheti nemzetbiztonsági ügyben a feleket. Természetesen ez utóbbi megoldás sem tűnik megnyugtatónak, hiszen a minősített adatok védelmét a védőtől a bíróságok csak egy írásbeli nyilatkozáttal tudják kérni, amelynek hatékonysága adott esetben igencsak megkérőjelezhető.

A Fővárosi Munkaügyi Bíróságon csak 2009-ben változtatták meg a szignálási rendszert. További elemzést igényel, hogy van-e realitása az igen speciális ismereteket igénylő ügyek tárgyalását az összes bíróra szétteríteni. Célszerű lenne a hatékonyság és bizonyos ügyeknek csak egy szűk bírói kör általi tárgyalása közötti finom egyensúly megtérítése. Talán a hatékonyság felé történő elmozdulást jelzi az ún. „átszignálások” esete. A szakmai specialitások elismerése a konkrét ügyek szignálásánál továbbra is figyelembe veendő szempont lehetne mindaddig, amíg ez nem okoz nyilvánvaló leterheltségi aránytalanságot. Az ügytípusok koncentrálódásának veszélyeit pedig speciális bírói összeférhetetlenségi szabályokkal lehetne feloldani. A nemzetbiztonsági szolgálatokkal kapcsolatos perekben a hatékonyság és szakszerűség érdekében tehát el lehetne fogadni az eljáró bírák körének szükítését. Ez a szűkítés nem jelent nagyobb veszélyt, mint amikor egy adott megyében csak egy vagy két megyei bírósági bíró tárgyalja az APEH elleni határozatok közigazgatási pereit. Ezekben a pénzügyi-gazdasági ügyekben is nyilvánvalónan tetten érhetők az állam gazdasági erőfölényével való élés vagy visszaélés kérdései. A nemzetbiztonsági szolgálatokkal kapcsolatos ügyekre specializálódó bírókra speciális összeférhetetlenségi szabályokat kellene alkalmazni.

Sajtó

A pártállam működtetésének része volt a sajtó fülötti monopólium.⁴⁴ A kézzel irányított média megszeggett minden szakmai és etikai szabályt. Ennek ismertében nem meglepő, ahogy a Duna-Gate botrányt kezelte a sajtó a szabaddabbá váló lékgörben. Ezt követően azonban a sajtó képviselői nem szívesen nyúltak a titkosszolgálati témákhoz. A sajtószabadság kiterjedésével, majd a nyomozói újságírás megjelenésével egyre több olyan ügy feldolgozására és publikálására került sor, amelyek megnyugtató rendezéséről azonban a késsőbbiekben elmaradt a híradás.⁴⁵ Révész Béla kutatásai szerint a rendszerváltás első tíz évében több olyan téma is felmerült a sajtó részéről, amelyek vizsgálata és a vizsgálat eredménye a nyilvánosságra tartozott volna.⁴⁶ A rendszerváltás utáni második évtizedet a nyomozói újságírás megerősödése jellemzi a titkosszolgálatokkal kapcsolatos ügyekben is.

Civilek

A titkosszolgálatok bezárkózásáért nagy árat fizetnek még a legnagyobb erőforrással rendelkező országok is. Az Amerikai Egyesült Államok hírszerző közössége nem volt képes időben igazodni a bipoláris világrend megváltozásához. Az amerikai titkosszolgálatok gyenge adaptációs készségének legveszélyesebb aspektusát az iszlám fundamentalizmuson alapuló, új típusú nemzetközi terroristizmus elleni hatékony védekezés kiépítésének az elmulasztása jelentette. A lehetséges következmények súlyossága egészen addig nem tudatosult a politikai vezetésben, amíg a katasztrófa be nem következett: az al-Kaida által 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrormerényletek drámai hiányosságokat fedtek fel az Egyesült Államok hírszerző szervezetének működésében.

Szalai Gábor a Geopolitikai Tanács pályázatára készített tanulmányában ugyanúgy a bezárkózást és centralizálást nevezte meg a fő kiváltó oknak, mint

⁴⁴ Lásd: függelék: nomenklatura jegyzékek

⁴⁵ Az utóbbi években több jogalkotási kísérlet történt az újságírói szabadság visszaszorítására, sőt pönalizálására.

⁴⁶ Lásd: függelék, 10. és 11. sz. mellékletek

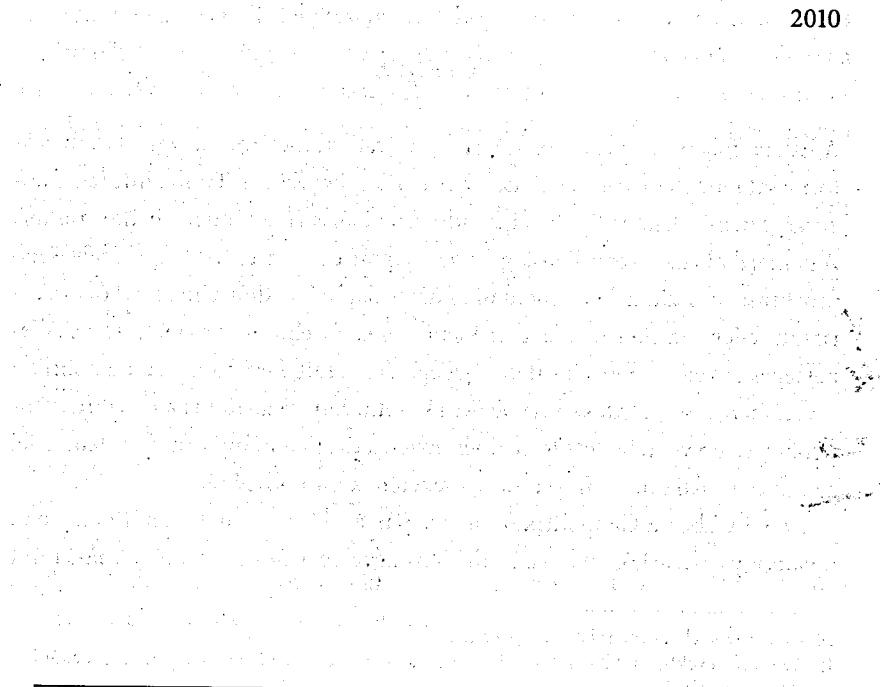
a katasztrófa után megjelent számtalan elemző és értékelő tanulmány.⁴⁷ A szenátusi vizsgálóbizottság kifejezetten javasolta az amerikai nemzetbiztonsági szolgálatoknak, hogy nyissanak a kutatóintézetek és civil szervezetek felé, hiszen azok mozgékonyさa, tudományos tapasztalatai igen gyakran erős nemzeti elkötelezettséggel párosulnak.

A magyar titkosszolgálatok – a közszféra egészéhez hasonlóan – ambivalens viszonyulnak a hazai civil szervezetekhez. Ezt részben indokolja az a tény, hogy a civil mozgalom belső önszabályozása még nem alakult ki, a szerveződések egymástól nagyon eltérő szakmai és etikai elveket követnek.

Magyarországon még távolról sem fejlődött ki az a Think-thank szerveződésű civil szféra, amelyik egyrészt tevékenységével támogatni tudná a könjöt, másrészt valódi civilkontrollt jelenthetne a közszféra-társadalom kapcsolatban.

Dr. Pintér István

2010

⁴⁷ SZALAI Gábor: Az Amerikai Egyesült Államok hírszerzési reformja. Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány, Műhelymunkák 2007/8. pp. 181-182.

Függelék

1. SZ. MELLÉKLET

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPART
KÖZPONTI BIZOTTSÁGA

Szigorúan bizalmas!
Ikt. sz. H/210

A Politikai Bizottság 1963. február 5-i határozata a Központi Bizottság hatásköri listájáról

1. A Politikai Bizottság 1963. február 5-i ülésén megtárgyalta a Központi Bizottság hatásköri listáját és abban az alábbi módosításokat eszközölte:

A Központi Bizottság hatáskörébe tartozó káderek számát növelte, a Politikai Bizottság és a Titkárság hatáskörébe tartozókat csökkentette és az eljárás meggyorsítása céljából egyes kinevezéseket, jóváhagyásokat a Központi Bizottság titkárainak és osztályvezetőinek hatáskörébe utalt. A Központi Bizottság titkárai és osztályvezetői e minőségükben a Központi Bizottság nevében járnak el.

Az állami szervek vezetői és a pártszervek a Központi Bizottság hatáskörébe tartozó káderek kinevezése, leváltása, áthelyezése, kitüntetése és külföldi utazása előtt kötelesek a Központi Bizottság illetékes titkárának és osztályvezetőjének hozzájárulását kérni. (kiemelés: szerk.)

Véleményeltérés esetén a Titkársághoz kell fordulni.

A Központi Bizottság szervei, a Központi Bizottság titkárai és osztályvezetői elő kerülő személyi javaslatok megtétele előtt az előterjesztők kötelesek meghallgatni a közvetlen felettes, az illetékes pártbizottság és a javasolt személy véleményét.

2. Az MSZMP Központi Bizottsága, Központi Revíziós Bizottsága és a Központi Ellenőrző Bizottsága tagjainak személyi ügyeiben a kezdeményezéshez a Politikai Bizottság, a hatáskörben megjelölt egyéb ügyekhez a Központi Bizottság illetékes titkárának hozzájárulása szükséges.

A pártbizottsági tagok káderügyeiben minden szinten a pártbizottság végrehajtó bizottságának hozzájárulása szükséges.

A járasi és a budapesti-kerületi pártbizottságok első titkárai megválasztását és leváltását a megyei, illetve budapesti pártbizottsági ülésen kell jóváhagyni. A döntést – tájékoztatásul – a Központi Bizottság Párt- és Tömegszervezetek Osztályának kell megküldeni.

3. A Központi Bizottság hatáskörébe tartozó káderek személyi anyagait a Központi Bizottság Párt- és Tömegszervezetek Osztálya tartja nyilván. A Központi Bizottság többi osztálya külön nyilvántartást nem vezet.

A Központi Bizottság Párt- és Tömegszervezetek Osztálya a Központi Bizottság hatáskörébe tartozó káderek mozgásáról évente tegyen jelentést a Politikai Bizottságának.

4. Ha a hatásköri listát módosítani kell, a Központi Bizottság illetékes osztályvezetője tegyen javaslatot a Politikai Bizottságának.

5.A Budapesti Pártbizottság és a megyei bizottságok, a Központi Bizottság hatásköri listája alapján vizsgálják felül és 1963. június 30-ig dolgozzák át saját hatásköri listájukat (kiemelés: szerk.) A Központi Bizottság Párt- és Tömegszervezetek Osztálya nyújtson ehhez segítséget.

6.A Politikai Bizottság javasolja, hogy a Központi Bizottság osztályai és a Minisztertanács az állami hatásköri listákat 1963. év folyamán vizsgálják felül és dolgoztassák át.

7. A Központi Bizottság hatásköri listája 1963. június 1-jén lép életbe.

Záradék:

A hatásköri listát a határozattal együtt kapják meg:

- a Központi Bizottság osztályvezetői
- a Budapesti Pártbizottság első titkára
- megyei pártbizottságok első titkárai,
- a Minisztertanács tagjai, az országos főhatóságok vezetői,
- és a minisztériumi pártbizottságok titkárai.

Budapest, 1963. március 28.

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGA HATÁSKÖRI LISTÁJA

(A Központi Bizottság, Politikai Bizottság, Titkárság továbbá a Központi Bizottság titkárainak és a Központi Bizottság osztályvezetőinek hatásköre)

Központi Bizottság hatáskörébe tartozik:

- Az MSZMP Politikai Bizottság tagjai
- Az MSZMP KB Titkárságának tagjai
- Elnöki Tanács tagjai
- Országgyűlés elnöke
- Minisztertanács tagjai, Magyar Tudományos Akadémia, Központi Népi Ellenőrzési Bizottság,
- Fővárosi Tanács vb, SZÖVOSZ Igazgatóság elnökei
- Budapesti Pártbizottság első titkára
- Népszabadság főszerkesztője
- Társadalmi Szemle felelős szerkesztője
- Pártélet felelős szerkesztője
- Központi Bizottság osztályvezetői
- Pártföiskola igazgatója
- Párttörténeti Intézet vezetője
- HM Politikai főcsoporthfőnök
- Szakszervezetek Országos Tanácsa elnöke, főtitkára
- Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága első titkára
- Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnöke, főtitkára
- Magyar Nők Országos Tanácsa elnöke
- Magyar Testnevelési és Sportszövetség elnöke, főtitkára
- Munkásőrség országos parancsnoka
- Magyar Népköztársaság képviselője a KGST-ben
- Legfőbb Ügyész
- Legfelsőbb Bíróság elnöke

Politikai Bizottság hatáskörébe tartozik:**Pártvonalon:**

- Megyei pártbizottságok első titkárai
- Magyar Néphadsereg Pártbizottság első titkára
- Központi Bizottság osztályvezető-helyettesei
- 5. Összegyvernem Hadsgereg pártbizottságának titkára
- Országos Légyvédelmi Parancsnokság pártbizottságának titkára
- Határőrség pártbizottságának titkára

Tömegszervezetek, tömegmozgalmak és társadalmi szervek területéről:

- Szakszervezetek Országos Tanácsa titkárai
- Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága titkárai
- Hazafias Népfront Országos Tanácsa titkárai
- Magyar Nők Országos Tanácsa titkára
- Országos Békatanács elnöke
- Magyar Szovjet Baráti Társaság elnöke, főtitkára
- Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnöke, főtitkára
- Magyar Vöröskereszts elnöke, főtitkára
- Magyar Honvédelmi Sportszövetség elnöke

Állami, gazdasági területről:

- Országgyűlés tagjai és tiszviselői
- Miniszterek első helyettesei, miniszterhelyettesek
- Országos hatáskörű szervek miniszter első helyettes és miniszterhelyettesi rangba sorolt vezetői
- Megyei, megyei jogú városi tanácsok vb elnökei
- Magyar Nemzeti Bank elnöke
- SZÖVOSZ Igazgatóság elnökhelyettesei
- Legfőbb Ügyész helyettesei
- Legfelsőbb Bíróság elnökének első helyettese

Sajtó, tudományos, kulturális területről:

- Magyar Tudományos Akadémia főtitkára
- Tudományos és Felsőoktatási Tanács elnöke
- Magyar Írók Szövetségének elnöke
- Kossuth Könyvkiadó igazgatója
- Népszava főszerkesztője
- Magyar Nemzet főszerkesztője
- Esti Hírlap főszerkesztője
- Béke és Szocializmus Szerkesztőségébe delegált magyar képviselő

Honvédelmi és belügyi területről:

- 5. Összegyvernem Hadsgereg parancsnok
- Országos Légyvédelmi parancsnok
- Határőrség országos parancsnoka
- BM III. Főcsoportfőnök helyettese
- Budapesti Rendőr-főkapitányság vezetője
- HM, BM táborkai

Külügyi területről:

- Nagykövetek
- Követek
- Nemzetközi szervek (pl. ENSZ, Interparlamentális Unió, UNESCO stb.) tanácskozásain résztvevő magyar küldöttségek vezetői, tagjai

Külföldi delegációk:

- Párt-, kormány- és parlamenti delegációk

Kormánykitüntetések.

- „Magyar Népköztársaság Érdemrendje”
- „Magyar Népköztársaság Zászlórendje”
- „Munka Vörös Zászló Érdemrendje” kormánykitüntetések
- „Szocialista Munka Hőse”
- „Kossuth-díjak”

- „Kiváló és Érdemes Művész” cím adományozása
- Külföldi állampolgárok kitüntetése
- A Központi Bizottság, illetve Politikai Bizottság elé tartozó tisztségek vise-lőinek kitüntetése

Titkárság hatáskörébe tartozik:

Pártvonalon:

- Budapesti Pártbizottság titkárai
- Karhatalom pártbizottságának titkára
- MSZMP Központi Bizottság apparátusának politikai munkatársai, Központi pártszervezők
- Minisztériumi és a minisztériumokkal azonos jogkörű országos szervek pártbizottságainak titkárai
- Csepel Vas- és Fémmű, Ganz-MÁVAG, Lenin Kohászati Művek, Dunai Vasmű pártbizottságainak titkárai
- 1 éves pártiskolák igazgatói
- SZKP Pártföiskolájára és Társadalomtudományi Akadémiájára, MSZMP Pártföiskolájára és az 1 éves pártiskolára hallgatók jelölése és a végző hallgatók funkcióba állítása
- Párttagság elismerése meghatározott esetekben
- Külföldi testvérpártokból való átigazolás
- Régi párttagok nyugdíj és segély ügyei

Tömegszervezetek, tömegmozgalmak és társadalmi szervek területéről:

- Szakszervezetek főtitkárai
- KISZ Központi Bizottsága Intéző Bizottságának tagjai
- Magyar Testnevelési és Sportszövetség titkárai
- Magyar Újságírók Országos Szövetsége elnöke, főtitkára
- Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége főtitkára
- Partizán Szövetség főtitkára
- Magyar Jogász Szövetség főtitkára
- Nemzetiségi Szövetségek főtitkárai

- Világszövetségek magyar képviselői
- Lista alapján az alábbi szervek vezető testületei:
- Szakszervezetek Országos Tanácsa elnöksége, Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség
- Központi Bizottsága tagjai, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa, Magyar Nők Országos
- Tanácsa, Országos Béketanács, Magyar Testnevelési és Sportszövetség elnöksége

Állami gazdasági területről:

- Magyar Népköztársaság képviselőinek helyettese a KGST-ben
- Legfelsőbb Bíróság elnökének helyettese
- Országos Nyugdíjintézet elnöke
- SZÖVOSZ Felügyelőbizottság elnöke
- Központi Népi Ellenőrzési Bizottság tagjai (lista alapján)
- Külkereskedelmi, Pénzügyminisztérium, Országos Tervhivatal főosztály-vezetői
- Külkereskedelmi kirendeltségek vezetői
- Vámőrség országos parancsnoka
- Pénzügyőrség Országos Parancsnoka
- Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetsége elnöke
- Kisiparosok Országos Szövetsége főtitkára
- Országos Találmányi Hivatal elnöke
- Országos Földtani Főigazgatóság vezetője
- Magyar Szabványügyi Hivatal elnöke
- FM Állami Gazdaságok Főigazgatósága vezetője
- FM Gépállomások Főigazgatósága vezetője
- FM Termelőszövetkezeti Főosztály vezetője
- Csepel Vas- és Fémművek, Ganz-MÁVAG, Egyesült Izzó, Magyar Hajó- és Darugyár vezérigazgatói, Csepel Autógyár, Öntödei Vállalat, Pécsi Urán-ércbánya Vállalat, Dunai Vasmű igazgatói
- Lajta-hansági, Mezőhegyesi, Hortobágyi, Bábólai, Sátorhelybolyi, Közép-tiszai állami gazdaságok igazgatói

Sajtó, tudományos, kulturális területről:

- Magyar Rádió és Televízió elnökhelyettesei
- Magyar Távirati Iroda vezérigazgató helyettesei
- Népszabadság Szerkesztő Bizottsága vezetőjének helyettesei
- Nők Lapja, Magyar Ifjúság, Hétfői Hírek, Élet- és Irodalom, Szabad Föld főszerkesztői
- Magyar Tudományos Akadémia alelnökei
- Központi Fizikai Kutató Intézet igazgatója
- Kulturális kapcsolatok Intézete elnöke, ügyvezető elnöke
- Nemzeti Színház igazgatója
- Állami Operaház igazgatója
- Központi Állami Kórház igazgatója

Honvédelmi és belügyi területről:

- Hadtápfőnök
- Vezérkari Főnök helyettesei
- VK. 2. csoportfőnök
- 5. Összegyvernem Hadsereg Politikai Osztály vezetője
- Országos Légvédelmi Parancsnokság Politikai Osztály vezetője
- Katonai Akadémia parancsnoka
- Hadosztály parancsnokok
- Szovjetunió Vezérkari Akadémiájára hallgatók jelölése
- BM III: Főcsoportfőnökség csoportfőnökei
- Karhatalom országos parancsnoka
- Kormányőrség parancsnoka
- BM Anyagi-Pénzügyi Főcsoportfőnök
- BM III. Főcsoportfőnökség Vizsgálati Osztályának vezetője
- BM Személyügyi Főcsoportfőnökség vezetője

Külügyi területről:

- Külügymenisztériumi főosztályvezetők és önálló osztályvezetők
- Ügyvívők, főkonzulok
- Első-osztályú tanácsok kinevezése
- Kulképviseletek első beosztottainak kiküldése, visszahívása

- Nemzetközi szervek (ENSZ, UNESCO stb.) apparátusában szerződéses munkát vállaló magyar állampolgárok kihelyezése

Külföldi kiutazások

- Párt- és tömegszervezetek éves kiutazási tervei
- Az éves tervben nem szereplő előre nem látott pártmunkás delegációk
- A Központi Bizottság tagjainak kapitalista országokba történő kiutazása

Kormánykitüntetések

- „Munka Érdemrend”, „Vörös Csillag Érdemrend” kormánykitüntetések
- Titkárság hatásköri listáján szereplő funkcionáriusok kormánykitüntetése
- Csoportos kitüntetések (Április 3., november 7. stb.) keretszámai

A Központi Bizottság titkárainak hatáskörébe tartozó beosztások**Párvonalon:**

- Megyei pártbizottságok titkárai
- Magyar Néphadsereg pártbizottság titkára
- Pártiskola és az 1 éves pártiskolák tanárai
- MSZMP Központi Bizottság apparátusának társadalmi munkatársai
- Párttörténeti Intézet politikai munkatársai

Társadalmi szervek területéről:

- Magyar Jogász Szövetség elnöke
- Országos Ügyvédi Tanács elnöke
- Művészeti Szövetségek elnökei, főtitkárai
- Országos Béketanács titkára

Állami gazdasági területről:

- Miniszteriumok, SZÖVOSZ, Legfőbb Ügyészség, Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetői, főigazgatóságok, igazgatóságok, iparigazgatóságok vezetői (kvízére a Titkársághoz soroltakat)
- Posta vezérigazgatója

1. SZ. MELLÉKLET

- Magyar Kereskedelmi Kamara elnöke
- Országos Mérésügyi Hivatal elnöke
- Áruraktározási Hivatal vezetője
- Magyar Beruházási Bank, Országos Takarékpénztár, Állami Biztosító Intézet, Magyar Küldkereskedelmi Bank, Pénzintézet Központ vezérigazgatói
- MÁV, Posta vezérigazgató helyettesei
- Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetsége elnökhelyettesei
- Országos Árhivatal elnökhelyettese
- Magyar Nemzeti Bank elnökhelyettese
- Országos Vízügyi főigazgató helyettese
- Országos Erdészeti főigazgató helyettese
- Állami Földmérési, Térképzési Hivatal elnökhelyettesei
- Párvállalatok: Hírlapkiadó, Szikra Nyomda, Közlekedési és Műszaki Vállalat igazgatója

Sajtó, tudományos, kulturális területről:

- Népszabadság Szerkesztő Bizottsága tagjai
- Kossuth Könyvkiadó igazgató helyettesei
- Magyar Távirati Iroda külföldi tudósítói
- Magyar Rádió Külföldi tudósítói
- Figyelő, Néphadsereg, Ludas Matyi, Népsport, Képes Újság, Ország Világ, Kortárs, Új Írás, Film-Színház-Muzsika főszerkesztői
- Népszava, Magyar Nemzet, Esti Hírlap, Nők Lapja, Magyar Ifjúság, Hétföi Hírek, Élet- és Irodalom, Szabad Föld főszerkesztő helyettesei
- Megyei lapok felelős szerkesztői
- Magyar Tudományos Akadémia főtitkárhelyettesei
- Egyetemek rektori
- Tudományos Minősítő Bizottság elnöke
- Országos Meteorológiai Intézet igazgatója
- Közgazdaságtudományi Intézet igazgatója
- Történelemtudományi Intézet igazgatója
- Filozófiai Intézet igazgatója
- Irodalomtörténeti Intézet igazgatója
- Hunnia Filmgyár igazgatója

Honvédelmi és belügyi területről:

- HM Politikai Főcsoportfőnök helyettesei
- Összfegyvernemi Hadserg Parancsnokának helyettese, törzsfőnöke
- Országos Légvédelmi Parancsnok általános helyettese, törzsfőnöke
- HM Fegyvernemi parancsnok
- VK. Hadműveleti, VK. Szervezési és Mozgósítási csoportfőnök
- HM Anyagtervezési csoportfőnök
- HM Pénzügyi csoportfőnök
- Tisztiiskolák parancsnokai
- Légoltalom országos törzsparancsnok
- Határőrség politikai csoportfőnöke, törzsfőnöke
- Karhatalom Politikai Osztály vezetője, törzsfőnöke
- Országos Rendőrfőkapitányság vezetőjének helyettesei
- Büntetésvéghajtás országos parancsnoka
- Tűzrendészet országos parancsnoka
- Megyei rendőrfőkapitányok
- Országos Kriminalisztikai Intézet igazgatója
- HM, BM ezredesei

Külügyi területről:

- A Központi Bizottság éves kiutazási tervében jóváhagyott utak résztvevői
- Központi Bizottság tagjainak szocialista országokba történő kiutazása
- Megyei Pártbizottságok első titkárai, Központi Bizottság osztályvezetői és helyettesei külföldi kiutazása
- Társadalmi szervek vezetőinek hivatalos külföldi kiutazása

*Központi Bizottság osztályvezetőinek hatáskörébe tartozó beosztások**Párt- és tömegszervezeti területről:*

- KB Párt- és Tömegszervezetek osztálya:
- Budapesti, megyei pártbizottságok osztályvezetői (a KB osztályaival együtt)

- Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs városi pártbizottság titkárai SZOT osztályvezetői
- Munkásörök országos parancsnokának helyettese
- KB Pártigazgatósági és Ügykezelési Osztálya:**
- Párvállalatok főkönyvelői, műszaki osztályvezetői

Állami, gazdasági területről:

- KB Ipari- és Közlekedési Osztálya:**
- Ipari, építőipari, közlekedési minisztériumok önálló osztályvezetői
- Nehézipari Minisztérium:
- Kőolajipari Tröszt igazgatója
- Erőmű Tröszt igazgatója
- Szénbányászati trösztök igazgatói (dorogi, közép-dunántúli, ózdi, tatabányai, oroszlányi, komlói, mátravidéki, pécsi, várpalotai, borsodi, nőgrádi)
- Bányászati Aknamályító Tröszt igazgatója
- Erőműberuházó Vállalat igazgatója

Élelmezésügyi Minisztérium:

- Söripari Országos Vállalat vezérigazgatója
- Magyar Édesipari Vállalat vezérigazgatója
- Hűtőipari Országos Vállalat vezérigazgatója
- Baromfiipari Tröszt vezérigazgatója
- Terményforgalmi és Malomipari Tröszt igazgatója

Építésügyi Minisztérium:

- Kő- és Kavicsipari Tröszt igazgatója
- Tégla- és Cserépipari Tröszt igazgatója

Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium:

- Autóközlekedési Vezérigazgatóság vezetője
- Vasútigazgatóságok vezetői (miskolci, debreceni, szegedi, pécsi, szombathelyi)
- Vasút Katonai Osztály vezetője
- Országos Idegenforgalmi Tanács vezetője

- Budapesti 118-as postahivatal vezetője
- Postaigazgatóságok vezetői (budapesti, miskolci, debreceni, szegedi, pécsi, soproni)
- Győr-Sopron-Ébenfurt Vasút vezérigazgatója
- IBUSZ vezérigazgatója
- MALÉV vezérigazgatója

KB Államgazdasági Osztálya:

- Belkereskedelmi, Külkereskedelmi, Munkaügyi, Pénzügyminisztérium, Közonti Statisztikai Hivatal önálló osztályok vezetői

Belkereskedelmi Minisztérium:

- Kereskedelmi minőségellenőrző Intézet vezetője
- Belkereskedelmi Kutató Intézet ügyvezető igazgatója
- Ipari Tröszt igazgatója

Külkereskedelmi Minisztérium:

- Főosztályvezető helyettesek
- Vámőrség országos parancsnokának helyettesei
- Magyar Kereskedelmi Kamara elnökhelyettese
- Külkereskedelmi vállalatok igazgatói

Pénzügyminisztérium:

- Magyar Nemzeti Bank Ipari és Kereskedelmi Hiteligazgatóság, Mezőgazdasági Hiteligazgatóság, Deviza Igazgatóság, Terv- és Statisztikai Igazgatóság,
- Főkönyvelőség vezetői
- Magyar Beruházási Bank vezérigazgató helyettesei
- Országos Takarékpénztár vezérigazgató helyettese
- Állami Biztosító vezérigazgató helyettese
- Magyar Külkereskedelmi Bank vezérigazgató helyettese
- Pénzintézeti Központ vezérigazgató helyettese
- Központi Adóhivatal vezetője
- Pénzügyőrség országos parancsnokának helyettese

1. SZ. MELLÉKLET

Munkaügyi Minisztérium:

- Országos Nyugdíjintézet elnökhelyettese

Országos Tervhivatal:

- Főosztályvezető helyettesek, Személyzeti és Oktatási Önálló Osztály vezetője
- Általános szervezési (katonai) osztályon belül: Ipari, Összefoglaló, Mozgósítási osztályok vezetői

Központi Népi Ellenőrzési Bizottság:

- Személyzeti, Pénzügyi, Nehézipari, Könnyűipari, Mezőgazdasági, Építési, Kereskedelmi Osztályok vezetői

Országos Árhivatal:

- Mezőgazdasági, Nehézipari, Könnyűipari, Mezőgazdasági és Élelmiszeripari főosztályok vezetői
- SZÖVOSZ
- Zöldség-, Gyümölcs Értékesítő Központ vezetője
- Vendéglátóipari Közont vezetője
- Hungarofruct igazgatója
- Árucserfogalmi Iroda igazgatója
- Magyar Vadkereskedelmi Szövetkezet igazgatója
- Központi Döntőbizottság elnökhelyettese

KB Mezőgazdasági Osztálya:

- Földművelődésügyi Minisztérium: főigazgató helyettesek, főosztályvezető helyettesek, önálló osztályok vezetői
- Agroterv, Agrotröszt igazgatói
- Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet igazgatója
- Mezőgazdasági kutató intézetek igazgatói
- Gépjávitó Tröszt igazgatója
- Ültetvénytervező Vállalat igazgatója
- Állami Gazdaságok Főigazgatósága főosztályvezetői
- Agrártudományi Egyetem, Erdészeti és Faipari Állatorvostudományi Egyetem, Agrártudományi Főiskolák, Kertészeti Főiskola rektorhelyettesei és dékánjai

- Élelmezésügyi Minisztérium Felvásárlási Főosztály helyettes vezetője
- Állatforgalmi Igazgatóság helyettes vezetője
- Országos Vízügyi Főigazgatóság főosztályvezetői
- Országos Erdészeti Főigazgatóság főosztályvezetői, önálló osztályvezetői
- Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal főosztályvezetői

Sajtó, tudományos, kulturális területről

- KB Agitációs és Propaganda Osztálya:
- Televízió igazgató helyettesei
- Magyar Távirati Iroda és a Magyar Rádió főosztályvezetői
- Népszava, Magyar Nemzet szerkesztő bizottsága tagjai
- Figyelő, Néphadsereg, Ludas Matyi, Népsport, Képes Újság, Ország-Világ főszerkesztő helyettesei
- Kortárs, Új Írás, Film-Színház-Muzsika felelős szerkesztői (KB Tudományos és Kulturális Osztályával együtt)

KB Tudományos és Kulturális Osztálya

- Művelődésügyi és Egészségügyi Minisztérium főosztályvezető helyettesei, személyzeti osztály vezetői
- Művelődésügyi és Egészségügyi Minisztérium országos jellegű intézetének igazgatói
- Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus osztályvezetője
- Egyetemi tanári kinevezések
- Tanárképző Főiskolák igazgatói és helyettesei
- Magyar Tudományos Akadémia osztálytitkárai, szaktitkárai, titkárság vezetője, külügyi, személyzeti, gazdasági osztály vezetői
- Magyar Tudományos Akadémia tudományos intézeteinek igazgatói és igazgatóhelyettesei
- Történelmi, Közgazdasági, Irodalomtörténeti tudományos társaságok elnökei és főtitkárai
- Tudományos Minősítő Bizottság titkára
- Irodalmi és művészeti alapok igazgatói
- Nemzeti Múzeum és Szépművészeti Múzeum igazgatói
- Pen Klub és főtitkára

- Víg-, Madách-, Fővárosi Operett-, Petőfi-, József Attila-, Déryné-, Vidám Színpad, Állami Bábszínház, debreceni, pécsi, miskolci, szegedi színházak igazgatói
- Széchenyi Könyvtár igazgatója
- Szépirodalmi, Európa, Magvető, Móra Könyvkiadó Vállalatok igazgatói
- TIT főtitkárhelyettese és titkárai
- Élet és Tudomány főszerkesztője
- Valóság főszerkesztője
- Kortárs, Új Írás, Film-Színház-Muzsika felelős szerkesztői (KBK Agitációs és Propaganda Osztályával együtt)
- Vidéki irodalmi folyóiratok felelős szerkesztői
- Egészségügyi Tudományos Tanács elnöke, titkára
- Vöröskereszt főtitkárhelyettese
- Országos Mentőszolgálat vezetője

Honvédelmi és belügyi területről

- KB Adminisztratív Osztálya:
- HM főcsoportfőnökök általános helyettesei
- Beosztott csoportfőnökségek vezetői
- Tiszthelyettesi iskola parancsnoka
- Hadosztályok (dandárok) politikai osztályvezetői
- Hadosztályok (dandárok) pártbizottságainak titkárai
- Magyar Honvédelmi Sportszövetség elnökhelyettesei
- Szovjetunió Lenin Katonai Politikai Akadémiájára hallgatók jelölése
- Néphadsereg főszerkesztő helyettese (KB Agit.-Prop. Osztállyal együtt)
- BM III. Főcsoportfőnökség csoportfőnök helyettesei
- Operatív Nyilvántartó Osztály vezetője
- Útlevél Osztály vezetője
- Kormányőrség parancsnokának helyettese
- Határorség Politikai Csoportfőnökének helyettese
- Határorség Felderítő Osztály vezetője
- Nyugati határkerületek parancsnokai
- Budapesti Forradalmi Karhatalmi Ezred parancsnoka
- BM Titkárság vezetője

- BM Személyügyi Főcsoportfőnökség csoportfőnökei
- BM Anyagi-Pénzügyi Főcsoportfőnökség csoportfőnökei
- Büntetésvéghajtás Országos parancsnokának helyettesei
- Tűzrendészeti országos parancsnokának helyettese
- Budapesti rendőrfőkapitányság első helyettese
- Igazságügyminisztérium, Legfőbb Ügyészseg főosztályvezető helyettesei, osztályvezetői
- Igazságügyminisztérium Kollégiumának „külső” tagjai
- Legfelsőbb Bíróság Kollégium vezetői és tanácsvezetői
- Legfőbb Ügyészseg Tanácsadó Testületének „külső” tagjai
- Magyar Jogász Szövetség elnöksége, Országos Ügyvédi Tanács tagjai (lista alapján)

KB Külföldi Osztálya

- Külföldi osztályvezető helyettesei
- Külföldi kiutazások
- MSZMP KB munkatársainak külföldi kiutazása ügyében az illetékes osztályvezető elvtárs dönt.

Budapest, 1963. március 26.

2. SZ. MELLÉKLET

**MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
KÖZPONTI BIZOTTSÁGA**

*Szigorúan bizalmás!
Ikt. szám: H/190/1988.*

**A KÖZPONTI BIZOTTSÁG ÉS A POLITIKAI BIZOTTSÁG
káderhatásköri listája**

(Elfogadta a Központi Bizottság 1988. július 13-14-én)

A Központi Bizottság a hatáskörébe tartozó funkciók betöltéséről testületi ülésen dönt, illetve előzetesen állást foglal. Megbízásából egyéb funkciók esetében a káderhatáskört a Politikai Bizottság gyakorolja.

A káderhatáskör gyakorlása döntésben, vagy előzetes állásfoglalásban fejeződik ki az adott funkcióra való megválasztás, kinevezés, illetve a felmentés kérdésében. A testület jogá - szükséges esetekben - a hatáskörbe tartozók más személyi kérdéseiben is dönteneti vagy állást foglalni.

I. A Központi Bizottság

1. A Szervezeti Szabályzat előírásai szerint megválasztja, illetve felmenti:

- a párt elnökét, főtitkárát,
- a Politikai Bizottság tagjait,
- a Központi Bizottság titkárait,
- a Központi Bizottság mellett működő, illetve a KB által kiküldött munkabizottságok vezetőit és tagjait, valamint a munkaközösségek elnökeit.

2. Kinevezi, illetve felmenti:

- a Központi Bizottság osztályvezetőit,
- a Népszabadság főszerkesztőjét,

- a Politikai Főiskola rektorát,
- a Társadalomtudományi Szemle szerkesztő bizottságának elnökét,
- a Pártélet főszerkesztőjét.

3. Előzetesen állást foglal:

- a) a Központi Bizottság tagjainak munkaköri változásairól, illetve akkor, ha ellenük fegyelmi vizsgálatot kívánnak indítani;
- b) az alábbi funkciókat betöltő személyek jelölésében, kinevezésében, illetve felmentésében
  - a Budapesti Pártbizottság első titkára,
  - az Országgyűlés elnöke, alelnökei
  - az Elnöki Tanács elnöke, helyettes elnökei, titkára,
  - a Minisztertanács elnöke és tagjai,
  - a Legfelsőbb Bíróság elnöke,
  - a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze,
  - a Fővárosi Tanács elnöke
  - a Szakszervezetek Országos tanácsának elnöke, főtitkára,
  - a KISZ Központi Bizottságának első titkára,
  - a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke, főtitkára,
  - a Munkásőrség országos parancsnoka

II. A Politikai Bizottság

1. Kinevezi, illetve felmenti:

- a Központi Bizottság osztályvezető-helyetteseit, alosztályvezetőit,
- a Népszabadság, a Társadalomi Szemle, a Pártélet főszerkesztő-helyetteseit, valamint a szerkesztőbizottság tagjait,
- a Politikai Főiskola rektor-helyetteseit,
- a Párttörténeti Intézet és a Társadalomtudományi Intézet igazgatóhelyetteseit,
- A Kossuth Könyvkiadó igazgatóját,
- a Központi Bizottság mellett működő munkaközösségek tagjait.

2. Dönt:

- az Országgyűlés MSZMP-csoportja vezetőségének megbízásáról, illetve felmentéséről.

3. Előzetesen állást foglal:

- a) az alábbi funkciókat betöltő személyek jelölésében, kinevezésében, illetve felmentésében:

- a megyei és a megyei jogú pártbizottságok első titkárai
- az Alkotmányjogi Tanács elnöke,
- a megyei tanácsok elnökei,
- a miniszteriumi államtitkárok,
- a Minisztertanács Hivatalának elnöke,
- az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal elnöke, elnökhelyettesei,
- az Állami Egyházuugi Hivatal elnöke,
- a Központi Statisztikai Hivatal elnöke,
- a Magyar Nemzeti Bank elnöke, elnökhelyettesei,
- a Magyar Posta elnöke,
- a Magyar Rádió elnöke,
- a Magyar Televízió elnöke,
- a Magyar Távirati Iroda vezérigazgatója,
- az Országos Árhivatal elnöke, elnökhelyettesei,
- az Állami Ifjúsági és Sporthivatal elnöke,
- a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, főtitkára, főtitkárhelyettese,
- a Magyar Gazdasági Kamara elnöke, főtitkára,
- az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság elnöke, általános elnökhelyettese,
- a Magyar Népköztársaság KGST-képviselője,
- a KGST-titkárhelyettes,
- a nagykövetek és a nemzetközi szervezetek nagykövetsi rangú magyar képviselői, valamint az önálló külükviselet-vezetők (követek, főkonzulok, ügyvivők),
- a miniszterhelyettese,
- a legfőbb ügyész helyettesei,

- a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettesei,
- a katonai főügyész
- az Országos Bányaműszaki főfelügyelőség elnöke,
- a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa elnöke, főtitkára,
- a Fogyasztási Szövetkezetek Országos Tanácsa elnöke, főtitkára,
- a Kisiparosok Országos Szervezete elnöke,
- a Kiskereskedők Országos Szervezete elnöke,
- az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság vezetője,
- a Magyar Államvasutak vezérigazgatója,
- a Magyar Légiközlekedési Vállalat vezérigazgatója,
- a Magyar Villamos Művek Tröszt vezérigazgatója,
- az Országos Kóolaj- és Gázipari Tröszt vezérigazgatója,
- az Országos Takarékpénztár vezérigazgatója,
- a Magyar Hitelbank Rt. elnök-vezérigazgatója,
- az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. elnök-vezérigazgatója,
- a Budapest Bank Rt. elnök-vezérigazgatója,
- az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal elnöke,
- a Központi Földtani Hivatal elnöke,
- az Országos Találmányi Hivatal elnöke,
- a Magyar Szabványügyi Hivatal elnöke,
- az Országos Munkavédelmi és Munkaügyi Főfelügyelőség vezetője,
- a Vám- és Pénzügyőrség országos parancsnoka,
- tábornokok (PB. 1988. nov. 8.),
- az Egyesített Fegyveres Erők főparancsnokának magyar helyettese,
- a Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke,
- a Magyar Néphadsereg politikai főcsoporthőnöke,
- a Munkásőrség országos parancsnokának helyettesei,
- a BM Kormányőrség parancsnoka,
- a BM Határorság országos parancsnoka és politikai csoportfőnöke,
- a Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetségének elnöke, főtitkára,
- a Magyar Honvédelmi Szövetség főtitkára,
- a nemzetiségi szövetségek főtitkárai,
- a KISZ Központi Bizottságának titkárai,
- az iparági, ágazati szakszervezetek főtitkárai,

- a Magyar-Szovjet Baráti Társaság elnöke, főtitkára,
  - a Magyar Nők Országos Tanácsának elnöke,
  - az Országos Béketanács elnöke, főtitkára,
  - a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének elnöke, főtitkára,
  - a Magyar Vöröskereszt főtitkára,
  - a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnöke, főtitkára,
  - a Magyar Újságírók Szövetségének főtitkára;
- b) a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság hatáskörébe tartozó személyek képviselőjelölése, valamint az országos választási lista összetétele kérésében

III. A Politikai Bizottság döntése, illetve előzetes állásfoglalása (ajánlása) szükséges a következő kérdésekkel kapcsolatban

1. KITÜNTETÉSEK

- a) A Politikai Bizottság ajánlása szükséges az alábbi kitüntetések adományozásához:
- a Szocialista Munka Hőse,
  - a Magyar Népköztársaság Hőse,
  - a Magyar Népköztársaság gyémántokkal, a rubinokkal és a babérkoszorúval ékesített Zászlórendjei,
  - a Magyar Népköztársaság Érdemrendje,
  - a Munka Vörös Zászló Érdemrendje,
  - a Vörös Zászló Érdemrend,
  - a Magyar Népköztársaság Zászlórendje,
  - a Szocialista Magyarországról Érdemrend,
  - a Magyar Népköztársaság aranykoszorúval díszített Csillagrendje,,,

- b) A Politikai Bizottság hozzájárulása szükséges a PB tagjai, a KB titkárai, valamint az Országgyűlés elnöke, az Elnöki Tanács elnöke és a Minisztertanács elnöke részére magas külföldi kitüntetések adományozásához.

2. KÜLFÖLDI UTAZÁSOK

A Politikai Bizottság dönt a Politikai Bizottság tagjai, a Központi Bizottság titkárai hivatalos külföldi utazásairól.

3. FEGYELMI ÜGY

A Központi Bizottság és a Politikai Bizottság hatáskörébe tartozó funkciókat betöltő vezetőkkel kapcsolatos fegyelmi eljárás indításáról és befejezéséről a Politikai Bizottságot tájékoztatni kell.

IV. Függelék

1. Az illetékes KB-titkár, illetve osztályvezető – mint munkáltató – joga az apparátus politikai munkatársainak és adminisztratív dolgozóinak beállítása, illetve felmentése; továbbá munkájuk, magatartásuk értékelése; kitüntetések kezdeményezése; beiskolázásuk és külföldi utazásuk engedélyezése és intézkedés fegyelmi ügyükben.
2. A KB Pártgazdasági és Ügykezelési Osztályának vezetője nevezi ki és menti fel a pártvállalatok vezetőit, s gyakorolja a felügyeletet és a munkáltatói jogokat.
3. A pártintézmények vezetői, illetve vezető testületei nevezik ki és mentik fel az intézmények beosztott vezetőit és munkatársait, s gyakorolják a munkáltatói jogokat.

Záradék

1. A Politikai Bizottság 1985. július 30-i – a Központi Bizottság és szervei hatásköri listájáról szóló – határozata érvényét veszti.

2. A Központi Bizottság határozatát, a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság káderhatásköri listáját kapják meg:
- a Központi Bizottság tagjai,
  - a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke, titkára,
  - a Központi Bizottság osztályvezetői, a pártintézmények vezetői,
  - a Budapesti Pártbizottság, a megyei és a megyei jogi pártbizottságok első titkára,
  - az Elnöki Tanács elnöke, titkára,
  - a Minisztertanács tagjai és a Minisztertanács Hivatalának elnöke,
  - a hatásköri listában szereplő országos hatáskörű szervek, tömegszervezetek vezetői.
3. A Központi Bizottság és a Politikai Bizottság káderhatásköri listájában történt változásokról a KB Párt- és Tömegszervezetek Osztálya az érintett szerveket

3. SZ. MELLÉKLET

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
KÖZPONTI BIZOTTSÁGA

Ikt. szám: H/137/1989.

AZ MSZMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK 1989. május 8-i határozata az MSZMP káderhatáskörének megszüntetéséről

A társadalomban, a politikai életben végbement változások szükségeset teszik a párt káderhatásköre gyakorlásának módosítását. A jelenlegi gyakorlat nem felel meg a politizáló párt munkastílusának. A káderhatáskör-gyakorlás jogszabályokkal biztosított érvényesítése nem indokolt.

A Központi Bizottság:

1. Megerősíti az 1989. március 29-i ülésen elfogadott állásfoglalását, amely szerint szükségtelennek tartja az MSZMP káderhatásköre gyakorlásának jogszabályokkal biztosított (kiemelés: szerk.) érvényesítését. Kezdeményezi a Minisztertanácsnál azoknak a jogszabályoknak a hatályon kívül helyezését, amelyek a munkáltatói jogkörrel rendelkezők számára kötelezővé teszik személyi döntések előtt a párt hatáskörileg illetékes testülete véleményének kikérését.
2. Kinyilvánítja, hogy az MSZMP a hatalomgyakorlás szempontjából fontos vezetői funkciók betöltését, a népképviselet tagjainak választását a jövőben nem közhatalmi, hanem politikai eszközökkel befolyásolja. A társadalomi, állami, gazdasági és egyéb területeken jelölteket állít, személyi javaslatokat, ajánlásokat tesz. Politikai meggyőző munkát, harcot folytat jelöltjei elfogadtatása érdekében az adott területen dolgozó kommunisták aktív részvételével, a nyilvánosság biztosításával.

3. Megszünteti a káderhatásköri listát.

A Központi Bizottság és a pártbizottságok a jövőben hatáskörüket csak a pártban belüli káderügyekben gyakorolják, azokban a személyi ügyekben, amelyekben választási, illetve kinevezési jogkörrel rendelkeznek.

4. Lemond az előzetes állásfoglalási jogáról az irányított pártszervek választott funkcióit betöltők esetében.

Rábízza a választói kollektívára, hogy kiben, kikben látják a feladatok végrehajtásának személyi biztosítékait. Ezzel együtt megerősíti az irányító pártszerveknek azt a jogát és kötelességét, hogy adott esetben kezdeményezéssel, javaslattétellel segítsék a tisztségviselők cseréjét az alkalmas jelöltek kiválasztását, illetve megválasztását.

5. A Központi Bizottság és a pártbizottságok a maguk működési területén alakításá ki azon fontosnak tartott vezetői funkciók, választott tisztségek körét, ahol a személyi változások folyamatában kezdeményeznek, személyi javaslatot tesznek, jelöltet állítanak.

A Politikai Bizottság ezzel kapcsolatos javaslatát 1989. I. félévben teressze a Központi Bizottság elé.

6. A politikai pluralizmus viszonyait is figyelembe véve, jelentősen növekszik a kormány szerepe, felelőssége a személyzeti politika alakításában, irányításában, a vezetői utánpótlás kiválasztásában, a különböző szervezetek közötti koordinációban. Ezért a Központi Bizottság ajánlja a Minisztertanácsnak az állami személyzeti munka áttekintését és a szükséges módosítások elvégzését.

Záradék

1. A Központi Bizottság hatályon kívül helyezi:

- az 1983. december 7-i – a KB- és KEB-tagok munkaköri változásának testületi ülésen történő jóváhagyásáról szóló határozatát;

- az 1988. július 13-i – a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság káderhatásköri listájáról szóló – határozatát.

2. A határozatot kapják:

- Központi Bizottság titkárai,
- a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke, titkára,
- a Központi Bizottság osztályvezetői, a pártintézmények és a pártsajtó vezetői,
- a Budapesti Pártbizottság első titkára,
- a megyei és a megyei jogú pártbizottságok első titkárai,
- a Minisztertanács elnöke,
- a Minisztertanács Hivatalának elnöke.

3. A határozat jelenjen meg az Alapszervezeti Tájékoztatóban.

4. SZ. MELLÉKLET

„MAGYAR FORRADALMI MUNKÁS-PARASZT KORMÁNY
ELNÖKHELYETTESE
SZIGORÚAN TITKOS!

Összefoglaló

- a belügyi és igazságügyi szervek vezetői számára
- a volt államvédelmi és igazságügyi szervek szerepéiről a
- személyi kultusz idején a munkásmozgalmi emberek ellen elkövetett törvénysértésekhez

A Központi Bizottság 1961. november 11-én bizottságot küldött ki a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértések okainak, következményeinek összefüggő áttekintésére, az áldozatok pontos számának és kilétének megállapítására.

1953–1956 között e témaban több vizsgálat folyt, azonban azokat a politikai irányításban és végrehajtásban felelősök nagyobbrészt maguk irányították és minden megtettek, hogy a teljes igazságot homályba borítsák s a felelősséget maguktól elhárítsák. Olyan vizsgálat nem volt, mely a teljes igazságot – indítékokat, áldozatokat és felelősöket – megállapította volna. Nem került sor minden áldozat teljes rehabilitálására, sem a felelősökkel szembeni következetes eljárásra.

Az ellenforradalom leverése után a Párt és a munkáshatalom ujjászervezte, a törvénys rend helyreállítása, az ellenforradalmi erők teljes felszámolása volt a feladatunk. Az újjászervezett Központi Bizottság, majd a VII. Kongresszus már elhatárolta magát a Rákosi féle vezetéstől. Leküzdöttük a személyi kultuszt és biztosítottuk a szocialista törvénységet.

Az MSzMP KB augusztus 16-i határozata lezárta a koncepcióos perek ügyét.

Számba vettük az áldozatokat, megörökítjük emléküket, teljes rehabilitációban részesítettük azokat, akiknél ez nem történt meg és megállapítottuk,

kik a fő politikai felelősök a törvénysértések elkövetésében s kiknek volt szerepük a végrehajtásban. Rögzítjük a múlt tapasztalatait és a szükséges intézkedéseket megtéve éberen őrködünk azon, hogy törvénysértések többé meg ne ismétlődhessenek.

A küldött bizottság megvizsgálta a „Rajk”-, „Sólyom”-, a „Szociáldemokraták”-, a „Kádár”-, 89 egyedi s még néhány az előbbiekkel összefüggésben álló politikai koncepcióos ügyet. Tanulmányozta a vonatkozó pártokmányokat, vizsgálati jegyzőkönyveket, bírósági, per-újrafelvételi tárgyalások anyagait és számos egyéb – az ügy érdemi áttekintéséhez szükséges – dokumentumot. Megvizsgálta a törvénytelenül elítéltek rehabilitálására – az ellenforradalom előtt és után – tett intézkedéseket, valamint a felelősökkel kapcsolatban régebben lefolytatott vizsgálatok anyagát.

A bizottság a vizsgálat eredményéről jelentést tett a Központi Bizottság-nak. Jelen összefoglaló értékelés a KB határozatára készült, hogy a belügyi és igazságügyi szervek vezetői szakmai részletekre is kiterjedően tájékoztassa és ezzel segítséget nyújtson a szocialista törvénységg maradéktalan érvényesítéséért folytatott harcban.

I.***A személyi kultusz idején elkövetett törvénysértések okai***

A Központi Bizottság a személyi kultusz éveiben koholt vádak alapján keletkezett, a szocialista törvénységet sértő perek s eljárások okait és körülmenyeit a következőben állapítja meg.

1. A személyi kultusz, annak káros megnyilvánulásai, következményei a munkásosztály forradalmi pártjának elméletében és gyakorlatában:
  - a) Letérés a marxizmus-leninizmus alapjairól, dogmatizmus az elméletben, szektorianizmus a politikai gyakorlatban.
  - b) Egy személyiség kultusza, istenítése, a tömegek történelemalakító szerepének lebecsülése.

- c) A két sztálini dogma, mely szerint a szocializmus építésének előrehaladásával állandóan éleződik az osztályharc, továbbá, hogy az osztályellenesség csak a párt sorain belül tud hatékony bomlasztó munkát végezni, ezért elsősorban ott kell keresni.
- d) A lenini normák háttérbeszorítása a párt tevékenységében, a kollektív vezetés felszámolása, a páron belüli nézeteltérések adminisztratív eszközökkel való megoldása.
- e) A szocialista törvényesség megsértése az állami életben.

2. A törvényisétek konkrét magyarországi okai, körülményei:

- a) A Rákosi-kliikk tagjai már a felszabadulás előtt elhatározta, hogy a párt vezetését kisajátítják. A proletárdiktatúra győzelme után személyi hatalmuk kiépítése volt a céluk, majd ahhoz elvtelenül görcsösen ragaszkodtak; a politikai kalandorság útjára léptek, elszakadtak a párttagságtól, a néptőmegektől.
- b) A hatalom birtokában önkényük leleplezésére hirdették a hibás sztálini tételeit az osztályharc állandó éleződéséről, valamint azt, hogy az ellenséget elsősorban a pártban kell keresni. Ezt kiegészítették azzal, hogy a hibák mögött mindenig az ellenséget kell keresni.
- Rákosi személyi hatalma biztosítására agyalta ki azt a vélt rágalmat, hogy a munkásmozgalom azon vezetői és tagjai, akik a felszabadulás előtt itthon éltek és harcoltak, a horthysta politikai rendőrség ügynökei voltak, akik pedig a nyugati országok munkásmozgalmában vettek részt, az imperialista hírszerző szervek ügynökeiként furakodtak a pártba. Ezzel megrágalmazta az egész magyar forradalmi munkásmozgalmat és az általános gyanakvás lékgörét teremtte meg a pártban. E felfogások később annyira érvényesültek a káderpolitikában, hogy a munkásmozgalmi múlt negatív vonásnak számított.
- c) A kliikk nem bízott a tömegekben és helyettük erőszakszervére, az ÁVH-ra támaszkodott. Az Államvédelmi Hatóság a jelzóval ellentétben nem a „párt ökle” volt, hanem a kliikk önkényének fegyvere. Az ÁVH a Központi Vezetőséget és a különböző fokú pártbizottságokat nem tekintette vezető szervnek. Nem a párt irányította az ÁVH-t, hanem az ellenőrizte a pártszerveket. A kliikk azáltal, hogy önkényt és terrort alkalmazott a munkásmozgalom és a párt kiemelkedő vezetőivel, tagjaival, veteránjaival, szakszervezeti

harcosaival és az értelmiségből csatlakozott szimpatizánsokkal szemben, megbontotta a párt sorait, szétrombolta a párt tömegkapcsolatát, elégedetlenséget kellett a népben, aláásta a proletárdiktatúra alapjait, kedvező talajt teremtett a nemzetközi imperializmus és a népi demokratikus rendszer belső elleniségei ellenforradalmi tevékenysége számára.

- d) A koholt vádak alapján keletkezett törvényisértő eljárásokról és perektről a Rákosi-kliikk a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének tagjait hamisan tájékoztatta, a megengedhetlen eljárási módszereket előttük eltitkolta, ezért a törvénytelenségekért az akkor Központi Vezetőség tagjait felelősséggel nem terheli.
- Ezzel szemben felelősek a Központi Vezetőség akkorai tagjai azért, mert – Rákosi iránti vakhitból, a tények ismeretének hiányában és részben a gyánúsítástól és megtorlástól félve – nem léptek fel a pártélet lenini normáinak megsértése ellen.
- e) Meg kell állapítani a Központi Ellenőrző Bizottság akkorai tagjainak felelősséget azért, mert türték, hogy megsértsék és a fegyelmi eljárások során maguk is megsértették a párttagok jogait, vizsgálat nélkül zártak ki a párból olyan elvtársakat, akik ellen törvénytelen büntetőeljárás indult, sőt ezek hozzájárulásával, barátait, munkatársait is.

II.

A koncepciók ügyek

A koholt vádakon alapuló ügyek 1949 májusában Rajk László elvtárs és társai elleni eljárással kezdődtek. A „Rajk-per”-ben kialakított koncepciót a Rákosi-kliikk láncreakciószerűen kiterjesztette Pálffy György, Sólyom László elvtársakra és társaikra, Szakasits Árpád, Marosán György, valamint Kisházi Ödön és más volt szociáldemokrata elvtársakra, szakszervezeti funkcionáriusokra, Kádár János, Kálai Gyula elvtársakra és társaikra, s más kommunistáakra.

Rajk László elvtársat a magyar forradalom munkásmozgalom régi élvonalmbeli harcosát, aki Spanyolországban is harcolt, többször volt letartóztatásban, börtönben, ismerték és szerették a tömegek, népszerű volt. Mindez felkeltette Rákosi és társai féltékenységét.

Rajk elvtársat, a Politikai Bizottság tagját és akkori belügyminisztert, Péter Gábor már 1947 decemberben párt- és rendszerellenes magatartással gyanúsította.

Péter azért agitált Rajk elvtárs ellen, mert az államvédelem fölötti egyeduralom kiépítésében veszélyeztette, hogy Rajk, mint belügyminiszter, bele szólt az ügyekbe.

1948. januárban Rákosi megbeszélésre hívta össze lakására a Titkárság tagjait, kivéve Rajk elvtársat. A megbeszélésen Farkas Mihály úgy foglalt állást, hogy Rajk ellenség. Péter és Farkas vadvaskodását a Titkárság ugyan viszszautasította, maga Rákosi viszont úgy foglalt állást, hogy „nem lehet tudni” és ezért azt ajánlotta, hogy Rajkot helyezzék el a Belügyminisztériumból. Ennek alapján lett Rajk elvtárs 1948 nyarán belügyminiszter.

1949. januárban a Katona Politikai Osztály egy ügynöki jelentést adott át a pártnak, melyről Gát Zoltán ny. ezredes, a hírszerzés akkori helyettes vezetője 1957. január 5-én a következőkben emlékezett vissza...

...A jogi koncepcióhoz az út az eljárási törvények súlyos megsértésén keresztül vezetett. Ezek különösen a bizonyítás vonatkozásában az ügyek minden szakaszában jelentkeztek.

A formális bizonyítás érdekében gyakorlattá vált a több-vádlottas ügyek szétválasztása akkor is, ha az ügy megítélése csak együttesen lett volna lehetséges. Ezáltal az ÁVH megfelemlített tanúkhöz jutott, s lehetőség nyílt arra, hogy vádlott-társakat egymás ügyeiben, mint „érdektelen” tanúkat szerepelthessen. (BP 35-36. § megsértése).

Az esetek nagy többségében a bizonyítás csak a terheltek beismérő és egymásra tett vallomásaiból állt. Azokban a ritkább esetekben, amikor az ÁVH szélesebben igyekezett egy-egy ügyet megalapozni, jogilag elfogadhatatlan „tárgyi” bizonyítékokat terjesztett a bíróság elé, t.i. a bizonyítékok helyett azok fényképét csatolták. Pl. V. ügyében – akit fegyverrejtégetésért ítétek el – a fegyverekről készült fénykép képezte a tárgyi bizonyítékot – a fegyverek még a bírósági tárgyaláson sem kerültek elő. Az ügyben annak sincs nyoma, hogy a fegyvereket valóban a vádlottknál találták-e meg, s ha igen, honnan származnak stb. (BP 2., 3., 4. §, 65 § (3) megsértése).

A megfelemlített bíróságok eltakarták a bizonyítás hiányosságát (BP 167. §). Az ítéletek tényállásában visszatérően szerepelnek ilyen általános tény-megállapítások:

„terhelt kártevő tevékenységet folytatott”,
„romboló propagandát fejtett ki”, „izgató megbeszéléseken vett részt”, „kémkapcsolatokat tartott fenn”.

Gondosan kidolgozott tényállást, törvényszerűen lefolytatott bizonyítást a vizsgált ügyek ítéleteiben nem lehet találni. Nem lehet megállapítani, hogy ki, mikor, hol, miért és mit tett. Nem egyedülálló jellemző példa G.Gy. ítélete, akit beismérő vallomása alapján hűtlenség miatt 15 évre ítélték, mert „angol kémeknek gazdasági-politikai és kulturális vonalon adatokat szolgáltatott ki. „Az ítéleti tényállás nem is foglalkozik azzal, hogy mik voltak ezek az adatok, s a bíróság ezt a következőképp indokolja: „A megyei bíróság a vádlott által általanosságban megjelölt adatokat nem vizsgálta részletekbe menően, mert megítélése szerint erre szükség nem volt.” Ezek után az ügyész a bizonyítékok légiói emlegetve súlyosbításért fellebbezett. A Legfelsőbb Bíróság is marastaló ítéletet hozott annak ellenére, hogy megállapította: „a kiszolgáltatott adatok a Legfelsőbb Bíróság előtt közelebbről nem ismeretesek.”

Példaképpen lehet felhozni D.L. ügyét is. Halárláraitélték és kivégezték „beismérő vallomása” alapján kémkedés miatt.

Az ÁVH, az ügyész és a bíróság nem tartotta szükségesnek, hogy kihallgassa a terhelt által megjelölt személyeket, akiktől állítólag kémcéljait szolgáló adatait szerezze.

A bíróságok az ítéletekben nem adtak számot a bizonyítékok mikénti értékeléséről, s a bizonyítási indítványokat is indoklás nélkül utasították el. (BP 184. § megsértése).

Az ügyész, bíróság nem észrevételezte az ÁVH sorozatos eljárási törvénysértéseit, holott az ÁVH a vizsgálat során a törvény által előírt írásbeli határozatokat nem készítette el, a szembesítéseket mellőzte, házkutatásoknál az előírt jegyzőkönyveket sokszor tanúk nélkül, meghamisítva vette fel, stb. (BP 97-103., 118., 121., 124., 125., 127., 132., 133., 134. § megsértése).

Mindezek a módszerek oda vezettek, hogy a tárgyalási jegyzőkönyvek tanulsága szerint elég volt egy négyisoros beismérő vállomás akár halálos ítélet meghozatalához is.

Az ÁVH szerepe a törvénysértésekben

A szervek közül kiemelkedik az ÁVH felelőssége. Elképzeléseinek és célkitűzéseinek valamennyi bűnöldöző és igazságszolgáltató szerv lényegében alá volt rendelve. Eljárásait semmilyen szerv nem ellenőrizte. A törvényességnak nemcsak az ügyek kialakításánál, de az eljárásnál sem tulajdonítottak jelentőséget. Az eljáró beosztottak nagy része a törvényes rendelkezéseket nem is ismerte.

- a) A törvénysértés olyan gyakorlattá vált, hogy annak cinikus dokumentálásától még az ÁVH egyes képzett jogászai sem riadtak vissza. 1950-ben az egyik elvtárs vallatásáról a vizsgáló, dr. B.M. írásban a következőket jelenti: „Beismérő vállomása előtt a sírása, piszkossága és bevizelése általi megalázottságát leszidással, leköpéssel és néhány pofonnal igyekeztem fokozni.”
- b) Az ÁVH által felelősségre vont személyek sorsa felett az őrizet bevételtől kezdve a büntetés letöltéséig lényegében az ÁVH rendelkezett. Sokszor előre közölték a vádlottal az ítéletet, amelyet azután a bíróság meg is hozott.

Az ÁVH beleszólt, hogy ki lehet a politikai ügyekben ügyész és bíró s ezzel is biztosították, hogy az ügyészszégi és bírósági eljárások az általuk megkívánt eredményt hozzák.

Amikor sehogy sem tudták megtörni az őrizeteket, vagy más októl nem akarták tárgyalásra vinni, az ÁVH internálta, vagy internálási határozat, vádemelés és ítélet nélkül évekig fogva tartotta őket.

Az 1953. július 25-én megkezdtett felülvizsgálatkor az internáló táborokban 5075 fő volt. Az internálások időtartama általában 2-3 év volt, de sokan 4-5 évet is szenvédtek a táborokban.

Az internálás intézményének fenntartását 1949-ben már semmi sem indokolta. Az a politikai szükségszerűség, amely 1945-48-as években létrehozásának alapja volt, megszűnt. A bírósági eljárás – ha a harc valóban az osztályellenlenség és egyéb bűnözök ellen irányul – teljesen elegendő lett volna a törvényes rend biztosítására.

Az internálás a Rákosi-klikk és az ÁVH külön fegyvere lett. Az internáláshoz nem volt szükség még koncepciószabolyításra sem, elegendő volt egy ÁVH funkcionárius elhatározása. Így törtéhetett, hogy az internáltak két-harmadánál még az akkori időszak szemléletének megfelelő alap sem állt fenn. Az internálások indoklásának nagy része: „jobboldali szociáldemokrata”, „szabotázsgyanús”, „demokrácia-ellenes magatartást tanúsított”, vagy egyszerűen: „internálása államvédelmi szempontból indokolt”.

Gyakori volt, hogy a börtönből szabadultakat „preventiv” okokból internálták, valójában a büntetésüköt önkényesen, sokszor a börtönnél rosszabb körülmények között meghosszabbították.

1948-tól 1953-ig az ÁVH „pártirányítását” közvetlenül Rákosi látta el, aki a koncepciói ügyek vizsgálata idején megbízta Farkas Mihályt a vizsgálati munka ellenőrzésével.

Az ÁVH vezetői, beosztottai a kliktől olyan feladatokat kaptak, amelyekbenük az avantgardizmust csak fejlesztették. Ismert pártvezetőket ellenőriztek, rájuk dolgoztak, „bűncselekményeiket” vizsgálták. Az avantgardizmus a párttal szemben is érvényesült. Az ÁVH munkája az ellenség helyett elsősorban a párt káderei ellen irányult.

Ennek a bűnös irányításnak igen sok becsületes kommunista esett áldozatul magán az államvédelmen belül is.

Az ÁVH-hoz sok derék, tapasztalatlan, fiatalembert került, akik hűen akarták szolgálni a proletárdiktatúrát. A felső vezetés épp ezt a húséget és tapasztalatlanságot használta ki, úgy állítva be a koncepciói feladatokat, mint a pártnak tett szolgálatot. – Emellett a jóhiszemű elvtársakon kívül, az évek során, számos kispolgári, karrierista elem is bekerült az ÁVH-ra, akik magatartásukkal rossz irányba befolyásolták munkatársaik és a szerv munkáját. Az ilyen elemek egymás hibáit elnézték, takargatták.

Fontos, komplikált ügyek vizsgálatára, a munkásmozgalomban több évtizedes múltra visszatekintő elvtársak kihallgatására 20-22 éves, párt-, mozgalmi- és élettapasztalat nélküli, sokszor műveletlen és nem egyszer szadista hajlamú vizsgálókat állítottak be.

Az ügyészség és bíróság szerepe a törvénysértésekben:

Az igazságügyi szervek a Rákosi-klikk, az ÁVH kiszolgálóivá váltak. A törvényesség felett felügyeletet nem gyakoroltak, sokszor még a látszattal sem törödve igyekeztek alátámasztani a koncepciós vádakat, megakadályozni a tények felderítését és a vádlottak védekezését.

Az ÁVH-val való közös felelősségeinknél túlmenően külön-külön is tetézték az egyébként is súlyos törvénytelenségeket. Ezek a törvénysértések nemcsak a büntető jogszabályok helytelen alkalmazásában, hanem sokszor a törvényes rendelkezések nyílt megszegésében is jelentkeztek.

Ügyészségek

1. Az ügyészek megelégedtek a nyomozás során tett beismérő vallomásnak az ügyész előtt tett formális fenntartásával. Az eljük állított terheltet a nyomozati hiányosságok ellentmondások tekintetében nem hallgatták ki.

2. Az ügyészség nem észrevételezte a terheltek vallomásaiban feltalálható és szakértelemmel nem rendelkező személy számára is szembeötlő hibákat. Az ügyészi kihallgatás valamennyi ügyben néhány sorból állt, amely szerint a terhelt nyomozati vallomását fenntartotta.

Nem észlelték a szembesítések hiányát; a súlyos kriminalisztikai hibákat, az eljárási szabályok megsértését, semmibevezését.

Sokszor az ügyészek az ÁVH-val együttműködve rábeszélésssel, presszióval igyekeztek a letartóztatottakat a kikényszerített vallomások fenntartására bírni. Amennyiben azok vissza akarták vonni vallomásukat, megfenyegették őket, hogy újabb vizsgálatra visszaküldik az ÁVH-hoz.

3. A bírósági tárgyaláson a vádat automatikusan képviselték, olyan bizonyítási anyagra támaszkodva, amelyek alapján ügyész vádat nem emelhetett, bíró ítéletet nem hozhatott volna.

Bíróságok

A bíróság, azonos viszonylatban az ÁVH-val, a marasztaló ítéletet meghozta.

1. Az azonosulás nemcsak az ítéletekben, a bizonyítékok hasonló értékelésében és a hamis jogi koncepciókban, hanem a bírósági eljárás egyéb területein is jelentkezett. Különösen súlyosan megsértették a terheltek jogaira vonatkozó rendelkezéseket.

a) Sok esetben a terhelteket a fellebbezési tárgyalásról nem is értesítették, az ítéletről a terhelt börtönöről szerzett tudomást (195. § megsértése).

A fellebbezési bíróságok nem gyakorolták törvényes kötelezettségeiket, amikor felül kellett vizsgálniuk az első fokon hozott ítéleteket és eljárások törvényességét, s minden törvényes alap nélkül nem egyszer még súlyosbították az első fokú bíróságok alapjalan, súlyos ítéletét (203. § megsértése).

b) A bíróság az ÁVH-val karoltve igyekezett az ügyeket lényegében megtalálhatatlanná tenni. Sok ügyen nem is iktattak, az iktatottak egy része is hamis névvel, fedőszámon szerepel. Az összes politikai ügyek iratait az ÁVH szabályellenesen elszállította.

c) Az eljárási szabályok teljes semmibevezését mutatja K.J. ügye. A Budapesti Büntetőtörvényszék 1950-ben szervekedés és más büntettek miatt elítélte. Az ítélet ellen valamennyi terhelt védője, négy terhelt és az ügyész is fellebbezett. A bíróság az iratokat egyáltalán nem terjesztette fel a fellebbezés elbírálására a Legfelsőbb Bírósághoz. Az ügy oda csak 1957-ben került, amikor a terheltek ügyük felülvizsgálását kérték (BP 193. § megsértése).

2. A bírák, akik bizonyítékok halálbüntetéseket, súlyos börtönbüntetéseket szabtak ki, a tárgyalásokat úgy irányították, hogy a vádlottak véleményüket ne fejthessék ki. A szót megvonták tőlük, durván rendreutásították és fenyegették őket (BP 47. §, 160. § (2) megsértése).

a) A terheltet nem hallgatták ki részletesen. Ismerték az ÁVH előtt tett és az ügyészségen ismert módon fenntartott vallomását és csak azt kérdezték, hogy vallomását továbbra is fenntartja-e. Más esetekben a vallomások részleteit a bíró kérdezésként tárta a terhelt elő, s azokra igennel vagy nemmel kellett válaszolnia. Mindezek mellett a kihallgatók a tárgyaláson jelenlétkelkkel is presszionálták a vádlottat. (Előfordult, hogy tárgyaláson az őr – tagadása miatt –, megfenyítette a terheltet.)

b) A védelem jogá (BP 48. §, 161. §) nem érvényesült. A terhelteknek nem engedélyezték a nyomozás során, hogy védőt válasszanak. A vádemelés

után is szinte kivétel nélkül kirendelt védők jártak el, rendszerint ugyanazok a személyek. Sokszor még azt sem engedték meg a vádlottaknak, hogy legalább a tárgyaláson védőjükkel érintkezhesenek. Előfordult, hogy a vádlottak a tárgyaláson még azt sem tudták, hogy a jelenlévők közül ki a védőjük. A terheltek védekezési joga tehát teljesen illuszórikussá vált nemcsak az ÁVH-n és az ügyészsgen, hanem a bíróságon is.

A védők számára a védelemre való felkészülés nem volt biztosítva. De az ÁVH által jóváhagyott védők sokszor még a meglévő lehetőséggel sem éltek, a védelem helyett a vádat támogatták.

***

Az ügyészsi és bírói szervek részéről történt törvénysértések igen súlyosak, még akkor is, ha a bűnuldöző szervek közül elsősorban az ÁVH-t terheli a felelősség. A Rákosi-klikk az ÁVH nélkül szörnyű bűnöket elkövetni nem tudta volna. De az ÁVH tevékenységét a törvényesség látszatába burkolni a tömegeket ezzel megtéveszteni, a törvénytelenségnek jogi keretet adni csak az ügyészsi és bírói szervek tevékeny közreműködésével lehetett.

Egyes ügyészek és bírák cinkosságát bizonyítja az is, hogy a koncepciók ügyek letárgyalása után kitüntetéseket, jutalmakat, mások, mint Alapy Gyula, Olty Vilmos, Jankó Péter az ÁVH-tól rendszeresen havi 1000 Ft juttatást kaptak.

Budapest, 1962. november hó 14.

BISZKU BÉLA sk.
miniszterelnök helyettes

5. SZ. MELLÉKLET

A fegyveres testületeket felügyelő KB-titkárok

Marosán György

Biszku Béla

Korom Mihály dr.

Horváth István dr.

Fejti György

Beliügymintiszterek

1961–1963	Pap János
1963–1980	Benkei András
1980–1985	Horváth István dr.
1985–1987	Kamara János
1987–1990	Horváth István dr.

Az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának (KAO) vezetői

1955–1957	Czinege Lajos
1957–1961	Kaszás Ferenc
1961–1962	Tömpe András
1962–1966	Rácz Sándor
1966–1974	Borbándi János
1974–1983	Rácz Sándor
1983–1988	Varga Péter

Az MSZMP KB KAO belügyi alosztályvezetői

1959–1961	Tóth Miklós
1959–1962	Kovács Gyula
1963–1971	Surányi Ferenc
1971–1974	Honti János, dr.
1974–1988	Gál Ferenc
1988–1989	Tóth András

A III. (Állambiztonsági) Főcsoporthónokság vezetői:

1958–1966	Galambos József
1966–1970	Rácz Sándor
1970–1974	Rácz Pál
1974–1982	Karász Lajos
1982–1985	Földesi Jenő
1985–1988	Harangozo Szilveszter
1989–1990	Pallagi Ferenc

6. SZ. MELLÉKLET

A polgári titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszteri tisztséget betöltöttek listája⁴⁸

Név	hivatal kezdete	hivatal vége	párt	megjegyzés
Boross Péter	1990. július 19.	1990. december 21.	MDF	
Gálszécsy András	1990. december 21.	1992. február 29.	pártoknávúli	
Boross Péter	1992. február 29.	1992. június 18.	MDF	
Füzessy Tibor	1992. június 18.	1994. július 15.	KDNP	1994. május 8-tól ideiglenesen
Katona Béla	1994. július 15.	1995. április 1.	MSZP	
Nikolits István	1995. április 1.	1998. július 8.	MSZP	
Kövér László	1998. július 8.	2000. május 3.	Fidesz	
Demeter Ervin	2000. május 3.	2002. május 27.	Fidesz	
A Miniszterelnöki Hivatal felügyelete alatt	2002. május 27.	2006. június 30.	–	Tóth András (MSZP) államtitkár és a mindenkor kancellária miniszter felügyelte
Szilvásy György	2006. július 1.	2009. április 15.	pártoknávúli	
Ficsor Ádám	2009. április 15.	2009. szeptember 14.	MSZP	
Juhász Gábor	2009. szeptember 14.		MSZP	

2010-ben a különálló miniszteri tisztség megszűnt.

Hivatalban:

Dr. Pintér Sándor belügyminiszter
Dr. Martonyi János külügyminiszter

48 A polgári titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter a Magyar Köztársaság kormányában az a miniszter, akinek feladata a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok – az Információs Hivatal, a Nemzetbiztonsági Hivatal és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – politikai felügyelete és 1997 óta az irányítása is. Munkáját a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok irányításában közreműködő államtitkár, illetve államtitkárság segíti.

Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/A_polg%C3%A1ri_titkosszolg%C3%A1latokat_fel%C3%BCgyel%91_t%C3%A1rcan_n%A9lk%C3%BCli_miniszter

7. SZ. MELLÉKLET

A Nemzeti Kerekasztal politikai bizottságainak résztvevői

(név, bizottság)

Az MSZMP képviselői

Bálint Tibor	I/6.	Bán Gézáné	I/2.
Bercsenyi Botond	I/5.	Bodnár Zoltán	I/2.
Bogdán Tibor	I/1, 2.	Borbély Tamás	I/4.
Utzsákliá Mátyás	I/2.	Csalótzky György	I/3.
Csikós József	I/5.	Dékán András	I/5.
Farkas Gyula	I/2.	Fehér József	I/1, 6.
Fluckné Papácsy Edit	I/5.	Földesi István	I/6.
György István	I/1, 6.	Holló András	I/6.
Jakucs Tamás	I/4.	Jutasi György	I/5.
Kádár András	I/4.	Kádas Katalin	I/5.
Kajdi József	I/1, 5.	Kapás Edit	I/5.
Kovács Zoltán	I/3.	Orbán László	I/5.
Palánkai Tiborné	I/4.	Pálvolgyi Ferenc	I/1, 4.
Rákosi Ferenc	I/2, 3.	Sánta Áron	I/5.
Simits Iván	I/5.	Somogyvári István	I/1, 3.
Szegő Tamás	I/5.	Szekeres István	I/6.
Szilvásy György	I/3.	Szombathelyi Ferenc	I/6.
Tóth András	I/3.	Tóth Tibor	I/2.
Tóth Zoltán	I/3.	Tunyogi László	I/5.
Tütös Sándor	I/6.	Varga Sabján László	I/6.

8. SZ. MELLÉKLET

Dr. Horváth Zsolt úrnak
titokvédelmi felügyelő

Fővárosi Bíróság
Budapest

Markó u. 27.

1056

Tárgy: Kutatási kérelem
Hív.szám: 2009.EI. XI. K. 22/2.

Tiszttelt Titokvédelmi Felügyelő Úr!

A dr. Révész Béla docensnek megküldött levele alapján kutatási kérelmet terjesztek elő a következő tárgyban:

A Fővárosi Munkaügyi Bíróságon szeretném megnézni, hogy 1989. január 1. – 2000. december 31. közötti időszakban indultak-e munkaügyi perek a nemzetbiztonsági szolgálatok alperesekkel szemben. Amennyiben igen, ezeket az ügyeket szeretném egyenként áttanulmányozni, és az adatvédelmi szabályokat betartva, kizárolag összesített adatokat és megállapításokat publikálni.

Mellékletként csatolom a teljes kutatási tervet, személyes adataimat, levelezési és telefonos címemet.

Csatolom továbbá az adatvédelmi nyilatkozatot is eredeti példányban.

További segítséget megköszönve:

Budapest, 2009. november 18.

Tisztelettel:
Dr. Pintér István
kutató

Melléklet

Kutatási kérelem

Kutatási témaállat

Kutatói nyilatkozat

9. SZ. MELLÉKLET

Dr. Simicskó István úrnak,
elnök
Nemzetbiztonsági Bizottság
Magyar Országgyűlés

Budapest

Tisztelt Elnök Úr!

Alulírott dr. Pintér István, a Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány Elnöke, kutatást folytatok a nemzetbiztonsági szolgálatok múltjával kapcsolatban.

Kérem szíveskedjen engedélyezni, hogy a Nemzetbiztonsági Bizottság megalakulásától kezdve 2000. december 31-ig tartó időtartamra megtekintessem azokat a bizottsági jegyzőkönyveket, amelyek nemzetbiztonsági előnörzéssel kapcsolatos panaszokat érintenek.

Természetesen vállalom az adatvédelmi szabályok betartását, kizárolag az összesített megállapításokat szándékozom publikálni egy tanulmányban.

Kutatói munkámhoz kérem szíves segítségét.

Budapest, 2009. november 18.

Tisztelettel:

Dr. Pintér István
kutató

10. SZ. MELLÉKLET

RÉVÉSZ BÉLA:

Az első évtized sajtómegjelenései

A jogi szabályozás zártsága ellenére a rendszerváltás óta sok kisebb-nagyobb ügyben fogalmazódott meg a gyanú: a magyar titkosszolgálatok, illetve alkalmazottaik önállóan, törvénytelenül, esetleg politikai indítékkel „akcióztak”. Mivel az ilyen téma mindig „botrány-szagú”, ezért a sajtó, illetve a mindenkor ellenzék szívesen tűzte napirendre a kellő információval nem vagy alig alátámasztott híreszteléseket is. Ezek kivizsgálása pedig gyakran ellenérdekkü politikus vagy párt lejáratását célozta. A rendszerváltást követő tíz évben mintegy húsz olyan eset látott napvilágot, amely valamilyen formában a Nbtv. által rögzített alapértékek sérülékenységére utaltak, az ügyek megnyugtató és végleges feltárása és megoldása nélkül:

1990. november: Foltányi Árpád egyetemi hallgató, MDF-aktivista, a párt országos választmányának korábbi tagja az Információs Hivatal (IH) gépkocsijával karambolozott. Az IH megbízott főigazgatója utólag azt jelenti: halasztatlan magánügyei intézéséhez kölcsonözte a szolgálati autót személyes jó ismerősének, Foltányinak.

1991. június: A Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) két névtelensége burkolózó vezetője visszautasítja Torgyán Józsefnak, az FKG társelnökének vádjait, miszerint úgy érzi, esetenként követik, telefonját lehallgatják.

1994. július: Az IH két munkatársa megbeszélésre hívja Hack Péter szabaddemokrata képviselőt, a titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszterseg egyik várományosát. Egy utóbb nyilvánosságra kerülő vizsgálati jelentés szerint a képviselő gyanújával ellentétben az NBH a találkozón nem őt, hanem a nála lobbizó hírszerzőket figyelte meg.

1994. szeptember: Keleti György honvédelmi miniszter arra hivatkozva meneszti Gyaraki Károly tábornokot, a Katonai Biztonsági Hivatal (KBH) vezetőjét, hogy a KBH a tavaszi parlamenti választások előtt megfigyelés alatt tartott több személyt, köztük az ő feleségét.

1994. október: A későbbi hivatalos indoklás szerint nem Horváth Balázs egykor belügyminiszter, MDF-es képviselőt, hanem az ő társaságát kereső szélsőséges elemeket akarta megfigyelni az NBH egy nagyvázsonyi rendezvényen. Katona Béla titkosszolgálati miniszter szakmai hibái miatt leváltja az NBH Veszprém megyei vezetőjét.

1995. április: A Legfelsőbb Bíróság felmenti az államtitoksértés vádjá alól, de vesztegetés vétségében bűnösnek mondja ki Dieter Hofmann osztrák állampolgárt, aki 1989 és 1990 között felderítette, s egy külföldi magánvállalkozásnak kiadta a magyar rendőrség által szolgálati ügyben használt rádiófrekvenciák adatait. Az ügy képerből szelídül vesztegetési eljárásá: nem sikerült bizonyítani, hogy a Magyarország a rendszerváltozáskor befolyásos üzletemberként érkező Hofmann információkat szolgáltatott volna az osztrák – vagy egy másik – államnak. Noha korábban az Interpol is érdeklődött Hofmann iránt, a bécsi Kurier szerint Franz Vranitzky kancellár felettese megbízta őt személyi biztosításával, Magyarországon pedig hivatalos megbízást kapott a Ferihegyi repülőtér biztonsági rendszerének a megtervezésére.

1995. május Nikolits István titkosszolgálati miniszter a parlamentben bejelenti: az 1990. május 1-je és 1995. március 31-e között végzett 1424 környezettanulmányból és 115 „operatív megfigyelésből” 797 szabálytalan volt. Boross Péter, a parlament nemzetbiztonsági bizottságának elnöke, az Antall-kormány első titkosszolgálati minisztere ezt cífolja. Korábban Katona Béla – Nikolits elődje a Horn-kormányban – azt állította: ismeretei szerint 1990 óta a szolgálat nem gyűjtött belpolitikai információkat.

1995. december: 16 tonna, pénzjegynyomtatásra is alkalmas, Németországból érkező papír tűnik el a rendőrség és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NSZ) szeme elől a fővárosi Orczy téren. Az eltűnt papírból 6 tonna – hamisított román zárjeggyel – később egy galgahévízi raktárban megkerül, más része pedig hamis ötezer forintos bankjegyek formájában bukkant fel. Máig nem sikerült bizonyítani, hogy a pényszállítmány eltűnése mögött a bombagyárosként emlegett Dietmar Cloro állt volna, akit az idén ítélik el jogerősen a dunavarr-

sányi pénzhamisítási ügy nyolcadrendű vádlottjaként. Clodo az ítélet szerint a papír beszerzésében vállalt szerepet.

1996. április: Nyilvánosságra kerül az NBH Baranya megyei kirendeltségének 1995. decemberi feljegyzése, amely arra utal, a titkosszolgálat megfigyelte a térségen élő kisebbségeket. Nikolits István tárca nélküli miniszter vizsgálata nem állapít meg törvényesítést, a hivatalos indoklás szerint a kisebbségeket. Nikolits István tárca nélküli miniszter vizsgálata nem állapít meg törvényesítést, a hivatalos indoklás szerint a kisebbségeket „alkotmányos védelemben részesítették”, nehogy a délszláv válság következményeként provokációk céltáblájává váljanak.

1996. június: Szolgálati fegyverével öngyilkosságot követ el Tokaji Lajos alezredes, az NBH országos hatáskörű írásszakértője, miután fény derült pénzügyi műveleteire. Tokaji – felettesei tudtával és engedélyével – évek óta működtette magáncégét, amelynek fejlesztéséhez 50-75 százalékos kamatot kínálva, betéteseket gyűjtött, ám a felvett, egyes hírek szerint több mint 100 millió forintos összeg jelentős részével később nem tudott elszámolni. Hitelezői között csaknem kétszáz NBH-dolgozó is volt, a hivatal főigazgatója azonban cáfolja, hogy Tokaji „bankja” fedőcég lett volna.

1997. április: Hónapokon keresztül szocialista képviselőket, köztük Gál Zoltánt, Baja Ferencet is vizsgálodási körébe von az IH. Az 1994 végén indult, Nyírfa fedőnevű akció célja a magyar-ukrán-román határtérségen folyó illegális tevékenységek feltárása volt. Az ügy miatt meneszti Földi Lászlót, az IH műveleti igazgatóját, aki ról azonban 1999. decemberben a bíróság jogerősen kimondja: nem követett el jogosulatlan adatkezelést. Az ítélet szerint kizárálag Balla Zsoltné titkárnő tevékenysége kérdőjelezhető meg, de ő is „megüssza” megrovással. Földi magánvállalkozása, a Defend Kft, az 1998-as kormányváltás után sorra nyeri el az állami megrendeléseket.

1998. május: A parlamenti választások két fordulója között egy Orbán Viktorra vonatkozó, rendszerváltás előtti titkosszolgálati dosszié fedőlapját juttatják el feltételezések szerint a titkosszolgálatok munkatársai – külföldi lapok, hírügynökségek budapesti tudósítóinak. Az ügy egy évvel későbbi nyilvánosságra kerülések kiderül: a dokumentum már 1991-ben is fölbukkan, de szakértők szerint legfeljebb azt mutatja, hogy Orbánt be akarták szervezni, ami

nem sikerült, mivel akkor a provokátorok az erre vonatkozó dokumentumokat is prezentálták volna.

1998. augusztus: Magyar Watergate-nek minősítő Szájer József fideszes frakcióvezető már órákkal Orbán Viktor miniszterelnök bejelentése után, hogy 1997-ben „titkos eszközökkel és törvénysértő módon” információkat gyűjtötték volna egyes Fidesz-vezetőkről.

Feltételezések szerint az új kormány vezetői beugrottak a titkosszolgálatok kedvenc játékának: ilyen ügyekben – tapasztalatlan elődeikhez hasonlóan – őket is megkörnyékezték leleplező dokumentumokkal (Katona Béla visszautasított egy hasonló dossziét, Nikolits vizsgálatot indított, s „lefjezte” a szolgálatokat). Orbán 27 állítólagos megfigyelt nevét – köztük vezető fideszes politikusokét – olvassa fel a párt választmányi ülésén, de hamar kiderül: az ezeket tartalmazó, a sajtóhoz is eljuttatott dokumentum legális eszközökkel készült. A parlamenti vizsgálóbizottság – amely végül egyet sem kap meg a kormányfő által ígért dokumentumokból – 1999 novemberében egyetlen, hónapokkal a kormányfő bejelentés után fölmerült, állítólag törvényellenes megfigyelést regisztrál: Pókorni Zoltán megfigyelésére Czégé Zsuzsa, az MSZP-hez közel álló Xenia Láz egyik vezetője adott megbízást Bédi Csaba kormányőr századosnak, aki az információgyűjtéssel egy magánnyomozót bízott meg.

1998. december: Parlamenti albizottság alakul a Nemzetvédelmi Szolgálat és a Nádor '95 Rt. közötti kapcsolat vizsgálatára. A nyolcvanas években fegyverkereskedelemmel (is) foglalkozó, majd Bécsben élő Szász András résztulajdonában álló Nádor mobiltelefon-lehallgató berendezést adott bérbe négy évre az NBSZ-nek.

Orbán Viktor miniszterelnök hivatalba lépése után nem sokkal leállította a Postabanknál az esedékes bérleti díj kifizetését, s vizsgálatot rendelt el, vajon indokolt volt-e egy magáncég beiktatása az ügyletbe. A Nádor egyik résztulajdonosa az Inteldor Kft.-nek, amelynek másik résztulajdonosa az Innotech Alapítvány. Ez utóbbi érdekelte abban a Pinpoint Kft.-ben is, amelyről Kovér László titkosszolgálati miniszter 1998 szeptemberében azt állította, részt vett a Fidesz politikusok megfigyelésében. Az ügyvezető ezt cáfolta, ugyanakkor a Pinpoint 1993-as alapításánál fölleshető a nemzetbiztonsági vonal: a céget negyedrészben alapít Protan Rt. alig fél évvel korábbi alapító okiratának egyik aláírója Simon Sándor, az NBH akkori első embere. 1996–1998. között a Protan

igazgatósági elnöke az a Csatári József, aki a Horn-kormány idején a titkosszolgálati miniszter hivatalvezetőjének helyettese, vezérigazgatója (később tulajdonosa is) pedig az a Nagy Károly, aki a rendszerváltás idején részt vett az NBH-t az állambiztonsági főcsoportfönökségből megalakító bizottságban. Csatári igazgatósági tag abban az Autent Rt.-ben is, amelyben Somogyi Tamás vezérőrnagy, Nikolits István titkosszolgálati miniszter hivatalvezetője 1996 áprilisáig felügyelőbizottsági elnök volt. Ez a társaság 1997-ben közreműködött volna ez feltehetően szegedi olajvállalkozók tulajdonában álló befektetőcég részvénykibocsátásában, ha azt az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet nem akadályozza meg. Az Autent – a cégbírósági dokumentumok szerint felszívódott.

1999. június: Jóllehet 1997 áprilisában Füzessy Tibor, az ujjlenyomat-azonosítás alapján működő beléptető-rendszer fejlesztésére szakosodott Dermo Trade (DT) Rt. fb-elnöke, korábbi titokvédelmi miniszter azt állította, „sem a társaságnak, sem tulajdonosainak semmi közük nem volt az NSZ-hez, az 1999 júniusában felszámolás alá kerülő DT egyes munkavállalói, akik elmaradt bérük miatt beperelték a Dermót (ezt utóbb cífolják). Közülük ugyanis többen főállásban a rendőrségnél, titkosszolgálatoknál, illetve azok hatókörébe tartozó, akkor még állami vállalatoknál dolgoztak a kilencvenes évek elején, s csak fél-, illetve másodállásban a 4Dimenzió Kft.-nél, amely társaság vágott bele először a kilencvenes évek elején az ominózus fejlesztésbe (a 4Dimenzió az 1990. októberi taxisblokádkor 17 dolláros olajárával híressé, majd a szállítás nem teljesítése miatt hírhedtté vált Nawa cégcsoport egyik tagja), s a DT 1995. áprilisi megalakulását követően is megannyi titkosszolgálati embert foglalkoztattak. Mindenesetre a társaság a kutatás-fejlesztéshez szükséges pénz egy részét a kilencvenes évek derekán Tálosi Jánostól, illetve az ő tulajdonában lévő Kontakt Rt.-től, s a svájci bejegyzésű RD Technoinvest AG-től szerezte. Tálosit a rendőrség olajtermékek adójának halasztott fizetésével való visszaélés miatt több hónapig előzetes letartóztatásban is tartotta. Ellene az eljárást az ügyész-ség – bizonyítottság hiányában – már 1996-ban megszüntette, amikor is az ügyben nyomozás-kiegészítést rendelt el. A vádirat csak 2000-ben készült el, ám azt a rendőrség nem tudta megállapítani, hogy a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságának központi számítógépét ki manipulálta, s írta át a közterheket le nem rovó egyik kft kötelezettségeit így, mintha az teljesített volna.

1999. július: Párnapos vizsgálat után az NBH megállapítja: közösséges hamisítvány az a két, újságokhoz eljuttatott, NBH-fejléces és -pecsétes dokumentum, amely újságírók megfigyeléséről, illetve ellenzéki politikusoknak a Postabank és a Magyar Fejlesztési Bank esetleges feltökésítésére adandó válaszáról szól.

1999. szeptember: Lakatos Miklós, az NBH volt tiszteje közérdekké bejelentést tesz a parlament nemzetbiztonsági bizottságánál. Előadása szerint Szadai Károly, a titkosszolgálati miniszter akkor tanácsadója (a Magyar Rádió Rt. kuratóriumának későbbi elnöke), illetve Horváth Pál, a Miniszterelnöki Hivatal védelempolitikai tanácsadója közvetítésével egy „László” néven bemutatkozó ember arra vette rá őt, hogy anyagi ellenszolgáltatásért kövessen el merényletet saját járműve ellen, s a cselekménnyel vádolja meg a megfigyelési ügyben kulcsszerepet játszó Pinpoint Kft.-t. Az önmérénylet azonban lelepleződött, Lakatos így nem kapta meg a járandóságát, s ezért fordul a Házhoz. Az érintettek tagadják az általa elmondottakat.

2000. május: Pert nyer Tóth Tibor, a Technomark Rt. egykori tulajdonosa képviselte – Man szigetén bejegyzett – Zoto Ltd. a Technomark jogutód Technocar Rt.-vel szemben. A Zoto Ltd. 1992-ig főtulajdonosa volt annak az 1991-ben alakult S-Komplex Nemzetközi Biztonságvédelmi Rt.-nek, ahol megfordult a hazai nemzetbiztonságiak színe-java, például a harminc évig „szolgálatos” Nagy Lajos, továbbá Nagy Károly s Vajda József dandártábornok (1994-től 1998-ig az NBH második embere).

2000. május: Zárt ajtók mögött kezdi tárgyalni a Fővárosi Bíróság az NBSZ két korábbi és egy akkor is aktív vezetője ellen indult büntetőügyet. A katonai ügyészseg Farkas György nyugállományú dandártábornokot különösen nagy kárt okozó csalással, sikkasztással, hűtlen kezeléssel és számviteli fegyelem megsértésével, Hevesi Tóth Ferenc nyugállományú vezérőrnagyot jelentős vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezeléssel és számviteli fegyelem megsértésével, egy, a vizsgálat idejére felfüggesztett ezredest számviteli fegyelem megsértésével vádolja. Az ügyről állam- és szolgálati titokra hivatkozva – a bíróság mindenössze annyi információt ad: a szakszolgálat munkatársainak számlájára személygépkocsik, műszaki berendezések és pénz eltüntetése írható.”

FIGYELŐ 2009. október 1-7.

Nemzetbiztonsági Horderejű Közbeszerzések Tízmilliárdok titokban

Évente több tízmilliárdra rúgnak az Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottsága által titkosított közbeszerzési beruházások. Ám a honvédyáknak ma sem jogkörük, sem eszközük nincs a sokszor gyanúsan drága ajánlatok kivizsgálására.

Kormányzati obstrukció, sok milliárd forintnyi közpénz elköltsége nyilvános kontroll nélkül, nyugdíjas titokszolgák üzletelése. Ilyen és ehhez hasonló tények és feltételezések lengik körül azokat az állami beruházásokat, amelyeknél nemzetbiztonsági okokra hivatkozva a nyilvánosság kizárással, korlátozott formában hajtanak végre közbeszerzéket.

A 143/2004-es kormányrendeletben szabályozott eljárás elvieben jogos és érthető. A nemzetbiztonsági szolgálatok beszerzései, vagy a hozzájuk, illetve más biztonsági szervhez tartozó telepek, épületek területén végzett építési, kerítészeti munkák esetében nem lehet nyilvános pályázaton kiírni. Képzeliük el például, hogy bármely külföldi titkosszolgálat cége minden szívesen adna kedvező ajánlatot a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) központi számítógép-beszérzési tenderére. minden valószínűség szerint már a hardverben el tudnának rejtjeni olyan eszközöket, amelyeken keresztül hozzáférhetnének a magyar nemzetbiztonság adataihoz. A szakmai berkekben csak „143-asnak” hívott rendelet éppen ezért írja elő, hogy az NBH vezessen egy „irányadó jegyzéket”, ahol a biztonsági szempontból átvilágított cégeket sorolják fel. H pedig az Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottsága (NBB) jóváhagyja az illetékes miniszterium kérelmét, akkor a beruházónak erről a listáról kell legalább három szereplőt versenyezzen. Eddig az elmélet.

Lapunk korábban már foglalkozott a Nemzeti Közlekedési Hatóság ily módon titkosított szoftverbeszerzéseivel (*Titkosan drágább – Figyelő*, 2009/32. szám) A korábbi, még nyilvános beruházások és a Gazdasági Versenyhivatal jelentése alapján valószínűsíteni lehetett, hogy a nyertes Eclipse Informatikai Zrt. egy százmilliós nagyságrendű beruházást végzett el több milliárd forintért. Az Eclipse különböző volt nemzetbiztonsági dolgozókhoz köthető, a titkosítás tehát egykor NBH-sokat, vagy a környezetüket juttatta zsíros üzlethez.

Úgy fest azonban, hogy az Eclipse nincs egyedül. A titkosszolgálati intézményekből, mint minden fegyveres testületből, a szokásosnál korábban nyugdíjba mehetnek a dolgozók, aminek az a következménye, hogy akár a harmincas éveik végén járó, erejük teljében lévő és kapcsolatokkal jól felszerelt tisztek válthatnak nyugdíjjássá és indíthatják el „második karrierjüket”. Ahogyan Tóth Károly, az NBB szocialista alelnöke fogalmazott, többségük néhány tipikus pályát választ: „Vagy elmennek nagykövetnek, vagy biztonsági vezetők lesznek nagyobb cégeknél, vagy valamelyen szolgálatoknak beszállító céget alapítanak”.

KÖZÉRDEKŰ ADAT? Az irányadó jegyzéken szereplő társaságok egy része feltételezhetően volt NBH-sokhoz köthető – ismerték el az NBB háttérbeszélgetésre hajlandó, volt vagy jelenlegi tagjai. Mindez azért csak feltételezés, mert a hivatal – nemzetbiztonsági okokra hivatkozva – megtagadta a jegyzék kiadását. Sőt, jogi osztályuk második levelében már azt is jeleztek, hogy a vonatkozó törvények értelmében a témaival kapcsolatos további kérdésekre már nem kell válaszolniuk. „Az irányadó jegyzék közérdekű adat, meglátásom szerint nem helyes, hogy az NBH ezt nem hozta nyilvánosságra” – fogalmazott a Figyelőnek Demeter Ervin, az NBB fideszes tagja, a titkosszolgálatokat az Orbán-kormány alatt felügyelő egykor miniszter. Ő úgy véli, a jegyzékből kiderülhetne, pontosan milyenszereplők közötti versenyben dőlnek el az évente akár 35 milliárd forintra is rúgó „143-as” közbeszerzések.

Demeter Ervin szerint a biztonsági szempontból átvilágított cégeket felsoroló „irányadó jegyzék” tartalma közérdek, amelyet nyilvánosságra lehet hozni.

Az elmúlt három évben hivatalosan elkölthető 34 milliárd forint ugyanis csak a felszín, ebbe a körbe csupán az NBB nyilvános ülésein meghozott döntések tartoznak. Tóth Károly azonban úgy tájékoztatta lapunkat, hogy a mentesítések többségét zárt ülésen szavazzák meg, s az ily módon jóváhagyott tételek

akár a kétszeresére-háromszorosára is rúghatnak az eddig becsült összegnek. „Alaposan feltételezhető, hogy az előírt három versenyző sokszor csak arra kell, hogy két szereplő beállítsa az árat, a harmadik pedig elvigye a megrendelést” – nyilatkozott kritikusan Demeter Ervin.

Az irányadó jegyzéken keresztül zárt körben tartott – és a nyilvánosság kontrollját nélkülöző – beruházások közül leginkább az informatikai közbeszerzésekkel érdemes górcső alá venni. Miként az Eclipse esetében, ezeknél az üzleteknél általában is felmerül, hogy irreálisan magas árat adnak meg. Érdekes történet zajlott le például az idén május 19-én, amikor a Baja Ferenc vezette Infokommunikációs Államtitkárság szeretett volna nemzetbiztonsági okokra hivatkozva felmentést kérni egy 10,4 milliárdos informatikai fejlesztéshez. Amikor a kormányzati oldal honatya látták, hogy az SZDSZ-es Gulyás József nem jelent meg az ülésen, az ellenzék pedig nem fogja megszavazni az előterjesztést, különös eszközökkel, a kormányzati obstrukcióhoz folyamodtak – és kivonultak.

A kérelem aztán nem is tért vissza az NBB elé, viszont megtalálta az útját a parlamenti döntéshozatali gépezetben. Az előterjesztés egy új változatát (két évre bontva, összességében már az eredeti összegnél is nagyobb, két 6,5-6,5 milliárdos részletben, a parlament gazdasági és informatikai bizottsága tár-gyalta meg, immár szolgálati titokként. Utóbbi testületben – az NBB-vel ellen-tetben – szocialista többség van. Mindezek után az Elektronikus Kormányzati Központ (EKK) összefoglalójában már szerepel a titkosított beruházás, be-szállítójának a kiválasztása még folyamatban van.

MSZP-FIDESZ „NAGYKOALÍCIÓ”. A fentihez hasonló ellenzéki elutasítás azonban ritka. A legtöbb esetben – különösen a közvetlenül a szolgálatokhoz kapcsolható invesztióknál – ellenzéki szavazatokkal megtámadogatva mennek át a kérelmek. Ez a tény csak erősíti azt a feltételezést, amelyet egy, a Figyelőnek név nélkül nyilatkozó kormányzati bennfentes is oszt. Jelesül, hogy sok esetben a közbeszerzések aloli felmentésekkel megtámadogatott üzletek mindenkit nagy párt érdekeit szolgálhatják. Hasonló felvetéseket hangsúlyoztak sokan az Eclipse-szel foglalkozó korábbi cikkünk előkészületei közben is. Az NBB-n belül – az elmúlt három év nyilvános jegyzőkönyvei alapján – az ex-SZDSZ-es, de ma a szocialista padsorban ülő, és meglehetősen „önjáró” Mécs Imre kelt

ki a leghatározottabban a sok milliárdos beruházásokra adott felmentések ellen. Rendszeresen jelezte, hogy a megadott költségkeretek túlzónak tűnnek, és az előterjesztések feleslegesen terjeszti ki a titkosságot a teljes beruházásra.

Tavaly szeptemberben Mécs a Kossuth térrre tervezett 6 milliárdos költségvetésű mélygarázs építésének közbeszerzés alóli mentesítését kritizálta. Mint elmondta, állandóan felmerül, hogy nem bontják részletekre a projektet, s így olyan hatalmas munka- és pénztömegek is a felmentés alá kerülnek, amelyek – például a betonozási és a földmunkák – minden további nélkül megversenyeztethetők lennének. Ennek következtében viszont azok a részek – arányuk esetleg 20,15 vagy 5 százalék –, amelyek valóban titkosak, kényesek és védenők, nem különülnek el. Utólag már Gulyás József is úgy látja, nem voltak elég kritikusak az elmúlt években a közbeszerzési törvény alóli mentesítéssel. „Jobban is lehetett volna figyelni ezekre, a bizottság túlságosan is bizalmi alapon szavazott” – jelentette ki a képviselő.

ELLENŐRIZETLEN ÖSSZEGEK. Mécs Imre még 2007-ben javasolta, hogy dolgozzanak ki irányelveket arra vonatkozóan, mëgis milyen feltételekkel adhat felmentést a bizottság. Vállalta, hogy ennek vázlatát előkészíti. Ez azonban tájékoztatása szerint a mai napig nem született meg, mert nem érezte sem a jobboldali, sem a baloldali képviselőtársainak kellő támogatását. Ezzel együtt továbbra is arra készül, hogy elkészíti a megvitásra alapul szolgáló koncepciót.

Tóth Károly szerint ugyanakkor, ha nem is hivatalosan, de már kialakították az irányelveket. Ezek egyik fontos eleme, hogy a beadványban szerepelni kell a beruházás összegének. Igaz, az NBB-nek csupán az a feladata, hogy a nemzetbiztonsági kockázat felől döntsön, azt nem vizsgálja, hogy a beadványban szereplő – sokszor milliárdos – összeg valós-le. „A bizottságban erre sem idő, sem kompetencia nincsen” – húzta alá Tóth.

Egyfelöl nem kérdés, hogy a bizottság részéről önfelmentés és önnugtatás annak hangsúlyozása, hogy ők a keretösszegeket nem vizsgálhatják. Másrészről viszont, ha egy képviselő ilyen igénytelennel lépne fel, nem könnyen felelné meg saját elvárásainak. A bizottságnak csupán egy titkára van, állandó szakértő nem dolgozik mellette – ilyen hátországuk sincsen –, és a képviselők maximum a frakcióktól várhatják, hogy fizessék szakértőt melléjük. Így aztán képviselő legyen a talpán, aki ellenőrizni tudja a számtalan mentesítési kérelem

megalapozottságát. Mindez természetesen nem menti fel a testületet azon felelőssége alól, hogy civil kontrollt gyakoroljon a nemzetbiztonsági szolgálatok felett, de árnyalja a képet.

A titkosításra javasolt üzlet összegének mértéke tehát kizárolag a benyújtó felelőssége, legalábbis az NBB mostani értelmezése szerint. Innentől kezdve viszont csak az Állami Számvevőszék, illetve a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal nézhet rá, vajon a nyilvánosságtól elzárt beruházások mennyire voltak tiszтességesek.

Egy biztosíték elvileg még volna. Mécs Imre javaslatára a bizottság nyilvános ülésen az elmúlt három évben háromszor kértek utólagos tájékoztatást a titkosítást kérвényezőktől. Információink szerint azonban ilyen beszámolóra egyik esetben sem került sor, s ezt Gulyás József is megerősítette: „Ilyen tájékoztatásokat nem kaptunk. A legutóbbi felmentési kérelemnél, melyet egyébőre nem engedett át a bizottság, ismételten szorgalmaztuk Mécs Imrével együtt a beszámolók továbbítását.” (Galambos Márton)

2. rész

DR. KURTÁN SÁNDOR

„Homályos szürke zóna...”

A magyar titkosszolgálatok ellenőrzése és felügyelete a rendszerváltást követően

Bevezető

A 20. században – a 21.-ben még inkább – a titkosszolgálatok a demokratikus politikai rendszerek egyre inkább elfogadott, sőt szükségszerű intézményei lettek. Hosszú ideig nem vetődött fel igazán, hogy ezek a szolgálatok – egyáltalán létük és működésük révén – mennyire illeszthetők be általában a demokráciákba. A hidegháború első két évtizedében ennek mindenekelőtt politikai okai voltak, „hazafiatlannak” minősült ezeknek a titokban működő szervezetek iránt érdeklődni, tevékenységüket firtatni. A fordulat valamikor az 1970-es évek közepén következett be az Amerikai Egyesült Államokban, majd elhúzódva a hidegháború végéig számos más nyugati országban megnőtt az iránt az érdeklődés, hogy hogyan is működnek a titkosszolgálatok¹ és lehetséges-e valamifajta ellenőrzésük.

A titkosszolgálatok lét, működésük formája és tartalma két értelemben is ellentmond a demokráciák iránt megfogalmazott elvárásoknak. Az ilyen típusú rendszerekben ugyanis a politikai intézmények működése átlátható, az államigazgatás minden része ellenőrizhető és elszámoltatható kell, hogy legyen. A titkosszolgálatok azonban ezeknek az elvárásoknak nem tesznek eleget, sőt nem is lehetnek eleget, mert az már működésüket veszélyeztetné. „Lehetnek-e az titkosszolgálatok demokratikusak?” teszi fel egyenesen a kérdést Peter Gill és Mark Phytian (Gill/Phytian 2006) oximoronként jellemző a „democratic intelligence” kifejezést.

Ezáltal markáns dilemmával kell szembenézniük a demokráciában a politikusoknak. Ha szükség van a szolgálatokra, akkor mégis hogyan lehet őket úgy ellenőrizni, hogy hatékonyságukat – amelynek egyik (de csak egyik!) – feltétele a titok, amely körbeveszi őket?² Ennek az egyensúlynak a megtalálása

1 Sőt az 1990 évek elején még az is felvetődött számos esetben, hogy egyáltalán szükség van e rájuk. Ezek a hangok azonban 2001 szeptember után elhalkultak

2 Erré a dilemmára utal az egyik nemrégen megjelent könyv is a címében: „Geheimhaltung und Transparenz” (Titoktartás és átláthatóság) (Smidt et al 2007)

volt az 1980-as, 1990-es években a demokratikus rendszerekben zajló titkos-szolgálati reformok lényege.

De van a szolgálatok működésének és a demokráciának egy másik ütköző-pontja, nevezetesen az, hogy ténykedésük során nem egy esetben sértik meg az emberi jogokat. Ez a probléma már a hidegháború korszakában is jelen volt, de leginkább a 21. század elején, a terrorizmus elleni küzdelem egyik velejárójaként vált a politikai napirend és küzdelmek részévé. Ebben az esetben a nemzetbiztonság követelménye és az emberi jogok érvényesülése között kell egyensúlyt találni, de itt is felmerül az ellenőrzés kérdése, hiszen az elmúlt évtizedek tapasztalatai jogossá teszik azokat a kétyekeket, hogy a szolgálatok nem mennek-e túl a számukra meghatározott jogi kereteken.

Fogalmi keretek: Ellenőrzés? Felügyelet? Elszámoltatás?

A titkosszolgálatok ellenőrzésévek foglalkozó angol nyelvű irodalomban a *control* szó mellett (Leight 2003, Born/Caparini 2007, Schreier 2007) számos más kifejezéssel is találkozhatunk: így az *accountability*-vel (Born/Wetzling 2007, Gill 2007, Johnson 2007) az *oversight*-tal (Schwarz 2007, Born 2007, Phytian 2007, Schreier 2007) a *review*-val (Gill/Phytian 2006). Ezeket a kifejezéseket részben szinonimaként használják a szerzők. Ennek az az oka, hogy nem alakult ki még ebben a témában (sem) egységes és mindenki által elfogadott terminológia. Ugyanakkor azonban az egyes kifejezések használata nem egy esetben tudatos. Az elszámoltatás arra utalhat, hogy itt egy utólagos tevékenységről, a felügyelet pedig egy folyamatos odafigyelésről, de talán mégsem olyan részletes és pontos módon mint az ellenőrzés. Adott esetben az értelmezés csak az olvasó megérzésén múlik. Vannak azonban olyan szerzők, akik kísérletet tettek, hogy a szinonimának látszó kifejezések használatát pontosításak. Így a már említett Peter Gill és Mark Phytian a titkosszolgálatokról szóló összszefoglaló műükben utalnak a fogalmak körüli „szemantikai vitákra”, leginkább a *control* és az *oversight* vonatkozásában (Gill/Phytian 2006:151). „Általánosan elismert az a tény, hogy egy szolgálat vezetője megfelelő hatalmat igényel ahhoz, hogy annak műveleteit irányítsa – ezt nevezük ellenőrzésnek [*control*]. Összehasonlításképpen a felügyelet [*oversight*] az ügynökségek felügyeletének [*superindendence*] folyamatára utal, amely nem a napi igazgatására vonatkozik, hanem arra, hogy biztosítva legyen az, hogy az szolgálat általános politikája megegyezik a törvényes mandátumával.” (uo.) A két szerző a nyelvi definíciós vitán túl egy további és sokkal fontosabb dologra is utal, nevezetesen arra, hogy a politika viták is éppen a felügyelet természete és mértéke körül folyik.

Hasonló utat követ Schreier (2007) amikor a végrehajtó hatalom esetében ellenőrzés (*control*) és elszámolhatóság (*accountability*) kifejezéseket használja, míg a parlamenti ellenőrzéssel kapcsolatban a felügyeletet (*oversight*).

És végül a Centre for Democratic Control of Armed Forces (DCAF)³ titkoszolgálatokkal foglalkozó munkacsoportja által készített összefoglaló anyag is executive control-ról és parliamentary oversight-ról beszél (DCAF Intelligence Working Group (2003)).

Látható tehát, hogy az utóbbi években kialakulóban van egyfajta konszenzus. Ennek nyomán a továbbiakban az „ellenőrzés” terminust arra az esetre vonatkoztatjuk, amikor 1. a szolgálatok vezetői gyakorolnak ellenőrzést 2. valaki vagy valakik a végrehajtó hatalom részéről folyamatosan odafigyel/nek a titkosszolgálatok működésére. Amennyiben a törvényhozás folytat ilyen jellegű tevékenységet, akkor *feliügyeletről* beszélünk, amely magában foglalja a szolgálatok és adott esetben – a végrehajtásnak a parlament általi ellenőrzésének keretén belül – az ellenőrzéssel és irányítással megbízott miniszter tevékenységének a felügyeletét is.

A DCAF (Parliamentary Oversight... 2006) e három eseten túl a titkosszolgálatok demokratikus felügyeletének további két területét különbözteti meg:

- igazságügyi felülvizsgálat (review)
- külső felügyelet (oversight)

Az utóbbi forma alatt a média és a civil társadalom lehetséges ellenőrző szerepére utalnak a kutatóintézet részéről. Born egy későbbi cikkében erre az ötödik szintre a független vizsgálat (independent scrutiny) terminust alkalmazza. A média és a civil társadalom mellett a think tank-ekre és az egyes állampolgárokra gondol mint olyanokra, akik bírálhatják a szolgálatok tevékenységét (Born 2007)⁴.

Ebben az írásban eredeti célkitűzés az volt, hogy a magyar titkosszolgálatok⁵ demokratikus ellenőrzésének és felügyeletének vonatkozásában követjük a DCAF által megjelölt öt szintet.

3 Az utóbbi években ez az intézet nagyon intenzíven foglalkozott a titkosszolgálatok ellenőrzésének kérdésével, nemzetközi összehasonlításban és bizonyos törvényes standardok és legjobb gyakorlatok (best practices) kidolgozásával.

4 Ennek kapcsán kiemeli a botrányok felfedésének jelentőségét is.

5 Dolgozatunkban nem fogjuk használni a Magyarországon egyébként elterjedt „nemzetbiztonsági szolgálatok” kifejezést. Érthető, hogy az 1980-as évek végén az 1990-es évek elején ez a kifejezés terjedt el és később a jogi nyelvezetben is gyökert vert, mert egyrészt a titkosszolgálatok, másrészt az ezekkel foglalkozó szakemberek is szükségét éreztek az új rendszeren belüli szolgálatok szembeállítását a régi állambiztonsággal. Mi azonban a „nemzetbiztonsági”

Ez azonban egy alapvető nehézsége ütközött, amivel mindenki szembeke>rül, aki a szolgálatok működését vizsgálni kívánja, nevezetesen az államtitkok jelenségével. Így a szolgálatokon belüli ellenőrzésre vonatkozóan nincsenek ismereteink, ezért ezzel az aspektussal nem tudunk foglalkozni. A kormány részéről megnyilvánuló ellenőrzési tevékenységgel kapcsolatban is sajnálatos módon csak néhány információ áll rendelkezésünkre. A igazságszolgáltatás és a sajtó szerepével egy másik tanulmány foglakozik. Így írásunkban elsősorban a parlamenti felügyeletre összpontosítunk, ennek jogi kereteivel együtt, az ellenőrzés gyakorlati oldalának bemutatáshoz felhasználjuk azokat az interjúkat, amelyeket 2009 márciusában készítettünk a Nemzetbiztonsági bizottság hat tagjával.⁶

Magyarországon azonban léteznek még egyéb olyan intézmények, amelyeknek vannak jogosítványaik arra vonatkozóan, hogy a titkosszolgálatokat valamilyen formában ellenőrizzék, itt az Állami Számvevőszékre és az országgyűlesi biztosokra gondolunk.

kifejezést kétszeresen is problematikusnak tartjuk. Ezek az szolgálatok nem a magyar nemzet (amelynek határai nem esnek egybe az ország határaival) védelmét szolgálják, hanem a Magyar Köztársaság biztonságát. Másrészt a „nemzetbiztonsági szolgálat” azt a tévképzetet is sugallhatja, hogy csak ezek, vagy főleg ezek a szolgálatok biztosítják az ország védelmét. Ezért mi a titkosszolgálat kifejezést használjuk, követve ezzel Révész Béla és Izza Jenő/Szilágyi Zsolt ilyen irányú törekvéseit. (Révész 2007, Izza/Szilágyi 2009).

6 Az interjúlányok nevét az olvasó megtalálja a bibliográfiában. A képviselők mellett interjút készítettünk a polgári titkosszolgálatok arányító akkor tárcanélküli miniszterre. Mivel egy kis létszámú körrel van szó, és nem látuk értelmét – mert nem is ezt volt a célunk – hogy ütközessük és részteljesen elemizzük az egyes képviselők nézeteit, nem fogunk tőlük név szerint idézni, mivel főleg azokat a pontokat kerestük, amelyeket a megkérdezettek közül többen fontosnak tartottak.

Jogi keretek

A titkosszolgálatok parlamenti ellenőrzésének jogi szabályozásról már eddig több írtak⁷. Ezért mi itt inkább a szabályozás kialakulását helyezzük a középpontba.

A rendszerváltás folyamán az akkor állambiztonsági szolgálatok átalakítása nem került a figyelem középpontjába a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon csak szórványosan foglalkoztak velük, de már ekkor is megfogalmazódott az állambiztonsági szolgálatok parlamenti felügyeletének gondolata. (Ripp, 2008, 154).

A nyilvánosság és velük együtt az akkor ellenzéki pártok és mozgalmak érdeklődése csak az 1990 januárjában kirobbant un. „Dunagate-botrány” kapcsán növekedett meg az akkor magyar állambiztonság iránt. E politikai skandalumot követően a Németh-kormány gyorsan lépett és átalakította a titkosszolgálati struktúrát – máig ható következményekkel. Az akkor létrejött szolgálatok és a hozzájuk rendelt feladatok ugyanis alapjában véve mindenmáig változatlanok. Ekkor négy titkosszolgálat jött létre Magyarországon, két polgári, valamint két katonai: Az Információs Hivatal (IH, hírszerzés), Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH, kémelhárítás, alkotmányvédelem) Katonai Felderítő Hivatal (KFH, katonai hírszerzés), Katonai Biztonsági Hivatal (KBH, katonai elhárítás). Az 1995. évi törvény elfogadása következtében a Nemzetbiztonsági Hivatal egy rész kivált a szervezetből és Nemzetbiztonsági Szakszolgálat néven önálló szervezetként működött tovább.

Az 1990 februári átalakítást előíró jogszabályok azonban csupán szűken az új szervezeti struktúrát határozták meg, a szolgálatok ellenőrzésnek a kérdése ekkor nem vetődött fel. Meg kell azonban jegyezni, hogy az akkor kormány is csak átmeneti szabályozásnak tekintette az általa kibocsátott rendeletet.⁸

Nem csak a szolgálatok valamiféle ellenőrzése nem vetődött fel, hanem maguknak a magyar titkosszolgálatok tevékenységének az általános szabályozására sem került sor, ez az új, demokratikusan megválasztott, 1990 májusában hivatalba lépő kormányra maradt. Mivel azonban a 1990. májusi MDF-SZDSZ-megállapodás keretében a titkosszolgálatok törvényi szabályozása is az ún. kétharmados törvények csoportjába került, egy új jogszabály megalkotása jelentősen megnehezült. Csak 1995. december 19-én került elfogadásra a „nemzetbiztonsági szolgálatokról” szóló törvény, amely végül 1996. március 1-jén lépett hatályba.

A Horn-kormány által beterjesztett T/1427. számú törvényjavaslat azonban már a harmadik nekifutás volt ezen a policy-területen az 1990-es választásokat követően.⁹ Először ugyanis az Antall József vezette kormány állt elő egy ilyen javaslattal 1991 januárjában T/1462. számmal. Sorsa azonban már a benyújtás pillanatában bizonytalanná vált, miután hamarosan törvényjavaslatból „előzetes tájékoztatás” lett¹⁰ – azt követően, hogy az akkor már létező Nemzetbiztonsági bizottság (a továbbiakban Nbb) megtárgyalta és számos „figyelembe veendő észrevételeket tett”.¹¹ Ezt követően a javaslat tárgyalására már nem került sor, eltűnt a süllyesztében.

Valamivel tovább jutott e témaban a második kísérlet, amit Katona Béla, a szolgálatokat felügyelő tárcanélküli miniszter nyújtott be 1994. december 23-án T/420. számon. 1995. február 27-én meg is kezdődött a törvényjavaslat általános vitája, néhány hónap múlva, 1995. szeptember 18-án, azonban a kormány átdolgozásra visszakérte. Az országgyűlési jegyzőkönyvekből újfent az olvasható ki, hogy – annak ellenére hogy általános vitára alkalmasnak tartotta – az nemzetbiztonsági bizottságban nagy viták folyhattak.

Közben kicsérélődött a szolgálatokat felügyelő miniszter személye, az új miniszter. A Katona Bélát váltó Nikolits István a visszavonás után egy hónappal, 1995. október 5-én újabb törvényjavaslattal állt elő, T/1427 száma alatt. Végül is ez képezte az 1995. decemberben elfogadott törvény alapját.

A továbbiakban azt kívánjuk megvizsgálni, hogy hogyan változott az 1990 utáni két kormány elképzelése a magyar titkosszolgálatok ellenőrzéséről –

⁷ A titkosszolgálatok parlamenti ellenőrzésének jogi szabályozásról már eddig több írtak, lásd Izsa/Szilágyi 2007, Kuti 2000, Laufer 2005. Ezért mi itt inkább a szabályozás kialakulását helyezzük a középpontba

⁸ Ez a jogszabály címében is egyértelműen megijelent: 26/1990. (II.14.) MT rendelet a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról

⁹ 11. uo.

¹⁰ Már a Németh-kormány alatt is elkészült már egy törvényjavaslat (Kőszeg 1996:58)

¹¹ Szabad György házelnök bejelentése. Országgyűlési Napló, 1991. január 21.

nyilván nem függetlenül a Nemzetbiztonsági bizottság ülésein zajlottakról. Első lépésként a parlamenti ellenőrzés szabályainak kialakulását tekintjük át, majd azt követően a kormány számára jogszabályilag lehetővé tett ellenőrzési formák következnek. Mindkét esetben az egyes paragrafusok szöveg szerinti összehasonlítását az olvasó megtalálhatja a Függelékben, itt csupán a legfontosabb mozzanatokra összpontosítunk. A három törvényjavaslatot és a végül elfogadott normaszöveget a következő szempontok alapján kívánjuk összehasonlítani:

- a nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő bizottság alapfeladata
- a bizottság jogkörei
- a bizottsági szakértők kérdése
- a zárt ülés és a titoktartás kérdésköre
- a honvédelmi bizottság jogköre a felügyelet területén
- a miniszter/kormány kötelessége

A T/1462. számú törvényjavaslat (1990. január 18.) valóban az első lépéseknek tekinthető. Mind a szabályzás mélységét, mind részletességet tekintve elmarad a későbbi két törvénytervezettől.¹² Ez nyilván összefügg az akkor kormány csekély tapasztalatával, hiszen még egy éve sem volt hatalmon, másrészt a téma szokatlanságával és újdonságával. Nem szabad elfelejteni, hogy az 1990-es évek elején még a „régi” demokrációkban sem volt megszokott a szolgálatok szabályzása, illetve a szolgálatok parlamenti ellenőrzése! Ez utóbbi kérdéssel az Antall-kormány törvényjavaslatára csupán két – 10 pontot tartalmazó – paragrafus foglalkozik.

A bizottság alapvető feladatát a nemzetbiztonsági szervek alkotmányos felügyeletében látja. Sajnos nem derül ki, hogy miért – számunkra a fenti okfejtések értelmében teljesen elfogadható – „felügyelet” szót használják a javaslatban. Az azonban látszik, hogy röviddel az államszocialista rendszer bukása után a szolgáltok esetében az tünt a jogalkotó számára a legfontosabbnak, hogy betartsák az alkotmányt, azaz ne játszhassanak olyan szerepet, mint 1990 előtt. A tervezet a szolgálatokat felügyelő miniszter számára előírja, hogy évente leg-

¹² A T/1462. 2 paragrafust szentel az országgyűlési ellenőrzésnek 10 pont erejéig, a másik két esetben a következőképpen alakulnak a számok. T/420: 5 paragrafus, 23 pont; T/1474: 6 paragrafus, 28 pont. A végül elfogadott törvényben e téma körének 6 paragrafus, 34 pont jutott.

alább egyszer beszámoljon a bizottságnak. Az Nbb ezenkívül évente legalább egyszer beszámoltathatja a szolgálatok főigazgatóit, ezeket meghallgathatja ki-nevezésük előtt. Ha a bizottság a szolgálatok működésében alkotmányellenességet észlel, a miniszter útján felszólíthatja a érintett főigazgatót a szükséges intézkedések megtételére, illetve a felelősség megállapítására vizsgálatot kezdeményezhet. Amennyiben a bizottság valamelyik szolgálat vonatkozásában szabálytalan működés jeleit észleli ugyancsak a miniszter útján vizsgálatot kezdeményezhet. A bizottság ezentúl véleményezheti a szolgálatok költségvetését, illetve ennek teljesítését. Már ez az első törvényjavaslat is elrendeli, hogy a bizottság ülései zártak; a tagokat titoktartásra vannak kötelezve.

A Katona Béla-féle javaslat (T/420) is ezen az ösvényen haladt tovább. Kőszeg Ferenc, aki 1990 és 1995 között volt a Nemzetbiztonsági bizottság tagja arról ír, hogy „csekély változtatásokkal a parlament elé terjesztette azt a törvényjavaslatot, amelyet keresztyén demokrata elődje készítetett” (Kőszeg 1996:59). A szabad demokrata politikusnak alapvetően igaza, éppen a szolgálatok parlamenti ellenőrzésére vonatkozó rész jelentéktelen módon bővült, bár tagadhatatlan, hogy a szabályozás valamivel részletesebb lett. A változások részben előremutatók, részben korlátozásokat is tartalmaznak a korábbi változathoz képest.

E tervezetben az Országgyűlés a Nemzetbiztonsági bizottság útján látja el a nemzetbiztonsági szolgálatok ellenőrzését. Megváltozott tehát a terminológia a „felügyelet” helyébe az „ellenőrzés” került, és az alkotmányosság helyében a szolgálatok jog- és rendeltetésszerű működésének igénye lép. A változásra nem kapunk magyarázatot, erre az indoklás sem tér ki. Ugyanakkor a törvényjavaslathoz fűzött indoklásból az kiviláglik, hogy a jogalkotó tisztában volt a bizottság különleges helyzetével: „Az államigazgatás egyéb területeit ellenőrző országgyűlési bizottságokhoz képest a Nemzetbiztonsági Bizottság által gyakorolt alkotmányos ellenőrzés különös jelentőséget az adja meg, hogy az érintett szolgálatok tekintetében az államigazgatási szervekre általánosan vonatkozó külső ellenőrzési, felügyeleti jogok és lehetőségek nem, vagy csak korlátozott mértékben alkalmazhatók. (Kiemelés K.S.) Ezért a törvényjavaslat a Nemzetbiztonsági Bizottság alkotmányos ellenőrzési munkájának maradéktalan ellátásához minden szükséges jogot biztosítani kíván.” (T/1474, 9). Az általunk kiemelt részben egyértelműen megfogalmazódik a Bizottság munkájával kapcsolatos

legfontosabb probléma. Bár a szöveg nem mondja ki, de egyértelműen a szolgálatok tevékenységére oly jellemző titoktartásra utal, amely nagymértékben lehetetlenné teszi a képviselők munkáját.

Melyek lettek a Katona-féle javaslatban a Nemzetbiztonsági bizottság legfontosabb jogosítványai? Ezeket a 1. táblázatban foglaltuk össze

1. táblázat

A Nemzetbiztonsági bizottság jogosítványai a T/420. törvényjavaslatban (1994)

- A szolgálatokat felügyelő miniszter rendszeresen tájékoztatja a nemzetbiztonsági szolgálatok általános tevékenységéről;
- tájékoztatást kérhet a minisztertől és a nemzetbiztonsági szolgálatok főigazgatóitól az ország nemzetbiztonsági helyzetéről, a nemzetbiztonsági szolgálatok működéséről és tevékenységéről;
- ha valamely nemzetbiztonsági szolgálat jogszabályellenes vagy nem rendeltetés szerű tevékenységét feltételezi, vizsgálat lefolytatására tesz javaslatot a miniszternek, aki a vizsgálat eredményéről tájékoztatja a bizottságot;
- felhívja a miniszert ha bármely módon valamely nemzetbiztonsági szolgálat jogszabályellenes vagy nem rendeltetésszerű működését észleli, a szükséges intézkedés megtételére és kezdeményezheti a felelősséggel megvizsgálását, a miniszter a vizsgálat eredményéről tájékoztatja a bizottságot;
- véleményezi a nemzetbiztonsági szolgálat költségvetésének részletes tervezetét, illetve az éves költségvetési törvény végrehajtásáról szóló részletes beszámoló tervezetét, a törvényjavaslatok tárgyalása során az elfogadásra vonatkozóan javaslatot tesz az Országgyűlésnek;
- kinevezésük előtt meghallgatja a főigazgatói tisztségre jelölt személyeket, alkalmasságukról állást foglal.
- általános tájékoztatást kérhet az igazságügy-minisztertől, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító minisztertől, a honvédelmi minisztertől és a főigazgatóktól a titkos információgyűjtéssel kapcsolatban
- ha ellenőrzési jogkörének gyakorlása szempontjából szükséges – a nemzetbiztonsági szolgálatok munkatársát szakértői tevékenységre kérheti fel az illetékes főigazgató egyetértésével

Ha ezeket a jogosítványokat összehasonlítjuk az Antall-kormány verziójával, valóban nem láthatunk jelentős különbséget. Két ponton tapasztalhatunk változást, mégpedig a tekintetben, hogy a bizottság most már a honvédelmi minisztertől és a katonai szolgálatok főigazgatóitól is kérhet tájékoztatást, a polgári szolgálatokat felügyelő minisztertől, illetve a polgári szolgálatok főigazgatóitól a tájékozódási jogköre kiterjed az ország nemzetbiztonsági helyzetére, a nemzetbiztonsági szolgálatok működésére és tevékenységére. További új elem, hogy az igazságügyi miniszter is bekerült azok körébe, akitől a bizottság információt kérhet. A korlátozás ott jelenik meg, amikor a tervezet 17.§-a kimondja, hogy „A miniszter és a főigazgatók tájékoztatási kötelezettsége nem terjed ki azon információk szolgáltatására, amelyek átadása konkrét ügyben a módszer, illetve forrás (közreműködő személye) védelméhez fűződő kiemelt súlyú nemzetbiztonsági érdeket veszélyeztetné”. Itt jól megragadható az ütközés az ellenőrzés igénye és azon elvárás között, hogy a titkosszolgálatok hatékonyan működjenek. A források védelme érthető, bizonyos fokig a módszereké is, bár ez utóbbi esetében – mivel nem került definíálásra a jogszabályban¹³ – nem lehet pontosan tudni mit is kell ez alatt érteni. Adott esetben ez kibúvót jelenthet a szolgálatoknak. Ez a korlátozás is az egyik olyan eleme a javaslatnak, amely majd a harmadik tervezetben és az elfogadott jogszabályban is – némi legmódosítva bekerül.

Az 1994. decemberi változat – új elemként – foglalkozik a bizottsági szakértőkkal, lehetővé teszi, hogy a szolgálatok aktív vagy a szolgálatok által már nem foglalkoztatott személyeket a bizottság szakértői tevékenységre felkérjen. Ez a tervezet rendelkezett egy olyan paragrafussal is, amellyel sem az 1991-es verzióban, sem az 1995-ös változatban nem találkozhatunk. A Katona Béla által benyújtott törvényjavaslat a bizottság elnökének kiemelkedő jogosítványokat adott, így például „megkapja a nemzetbiztonsági szolgálatok által készített – a nemzetbiztonság szempontjából fontos – általános értékelő, valamint a Kormány számára készített jelentéseket.” Ezt az elképzelést csak negatív módon lehet értékelni. Mivel ekkor még nem volt szó, hogy ki legyen (kormánypárti vagy ellenzéki) a bizottság vezetői posztján, egy kormánypárti elnök esetében

13. A jogszabálytervezet 73§. értelmező rendelkezésekét is tartalmaz, de erre a fogalomra nem tér ki.

ez nagymértékben gyengítette volna a bizottság ellenőrző szerepét, mert ezáltal az ellenzék alulinformált ebben a helyzetben. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy ez az elköpzelés már nem került be az következő törvényjavaslatba, sem a törvénybe.

Ebben a tervezetben fogalmazták meg először a bizottsági tagok nemzetbiztonsági ellenőrzésének szükségességét és az ezzel kapcsolatos eljárást is szabályozták. Ezzel együtt a bizottsági tagok a tervezet szerint nemzetbiztonsági védelemben is részesülnek.

Ahogy már jeleztük ez a törvényjavaslat az Országgyűlésben eljutott az általános vita szakaszáig. Nikolits István, aki az ezt követő verziót nyújtotta be kormánya nevében, miniszteri expozójában az előzményekre így utalt vissza: „....1995 februárjában elhangzott a miniszteri expozé, a bizottsági elnökök a törvény szükségességéről és a javaslat általános vitára való alkalmasságáról szóltak, megjelölve néhány vitás kérdést, olyat mint a szervezett bűnözés, a bizottsági tagok jogosítványai.” (Országgyűlési napló 1995. 10.16.) A törvény további sorsa pedig a következőképpen alakult: „Ennek érdekében a koalíciós tárgyalásokon túlmenően kezdeményeztem Boross Péter bizottsági elnök őrnál, hogy a nemzetbiztonsági bizottság keretén belül hatpárti egyeztető fórumon – a pártok szakértőivel kiegészülve – tárgyalja meg a törvényjavaslat átdolgozott változatát. Ezt a bizottság több fordulóban meg is tette, a leírt és elhangzott észrevételek, javaslatok jó részét beépítettük a törvény tervezetébe. Ezt követően a kormány, ugyancsak a nemzetbiztonsági bizottság javaslatára, a törvényjavaslatot átdolgozásra visszakérte, így a belső koalíciós tárgyalások és a hatpárti egyeztetések eredményét magában foglaló törvényjavaslat van most a parlament plénuma előtt.” (uo.)

Az 1995-ös, T/1474 száma alatt futó törvényjavaslat a bizottság jogosítványait nagyrészt úgy fogalmazta meg, ahogy az előző verzió (1. táblázat) de két új elemmel bővítette ezeket:

- kivizsgálhatja a nemzetbiztonsági szolgálatok jogellenes tevékenységére utaló panaszokat, ha a panaszos korábban e panasz tárgyában a miniszter által lefolytatott vizsgálat eredményét nem fogadja el és a panasz súlya a vizsgálatot indokoltá teszi
- ha valamely szolgálat jogszabályellenes működését észleli és indokoltnak tartja, ténymegállapító vizsgálatot folytathat le, amely során betekinthet a

nemzetbiztonsági szolgálatok nyilvántartásában levő, az adott ügyre vonatkozó iratokba, meghallgathatja a nemzetbiztonsági szolgálatok munkatársait;

Ezzel tovább növekedett a bizottság hatásköre. A végül elfogadott 1995. évi CXXV. törvény néhány helyen ezt még továbbfejlesztette. Képviselői módsító indítvány alapján bekerült az addig szokásjogként működő szabály, hogy a bizottság elnöke az ellenzék soraiból kell, hogy kikerüljön.¹⁴

A másik említésre méltó változás a fent említett korlátozáshoz – mely a módszerek és a források védelmével kapcsolatos – kapcsolódik. A tervezet szövegéhez, egy második pont kapcsolódott, amely bizonyos esetekben vizsgálódást tesz lehetővé a bizottság számára:

- A bizottság a nemzetbiztonsági szolgálatok jogellenes tevékenységehez kapcsolódó vizsgálata során tagjai kétharmadának egyetértésével kötelezheti a minisztert és a főigazgatót a titkos információgyűjtés során belföldön alkalmazott módszerre vonatkozó olyan adatok szolgáltatására, amelyek ismerete a jogellenesség megítélése szempontjából elengedhetetlen. Az így megismert adat kizárolag a Bizottság eljárása során használható fel.

Ezzel a bizottság elvileg egy erős jogosítványhoz jutott, de a szükséges kétharmados többség ezt jelentősen gyengíti. Ismerve a magyar politikában és a parlamenten belül az utóbbi években kialakult polarizációt, amely egyre inkább a Nemzetbiztonsági bizottság tevékenységét is áthatja, akkor egyértelmű, hogy egy erős ellenzék/kormánypárt szembenállás esetében ez a kétharamados többség igen nehezen állna elő.

A törvényt végül az előzetes hatpárti egyeztetések és néhány ellenzéki módsító indítvány beépítése ellenére a kormánypártok szavazataival – 78 szárazlékos jelenlét mellett – került elfogadásra, az FGKP, a KDNP és az MDF nemmel szavazott, a Fidesz tartózkodott. A korabeli parlamenti erőviszonyok miatt a kormánypártok elegendő mandátummal rendelkeztek a szükséges kétharmados többséghöz, azonban egy ilyen – különösen Közép-Európában – kényes te-

¹⁴ A vonatkozó módsító indítványt Sebők János (MSZP) nyújtotta be.

rület szabályozása esetében ajánlatosabb lett volna ha ellenzéki szavazatok is erősítették volna az új jogszabályt.

A DCAF több esettanulmányban és összehasonlító munkákban megkísérte összevetni különböző országok parlamenti állandó bizottságainak jogosítványait, amelyek a titkosszolgálatok ellenőrzésére jöttek létre és ennek alapján megbecsülni erejüket. E kutatásokból három országot (Amerikai Egyesült Államok, Német Szövetségi köztársaság, Egyesült Királyság) vizsgáltunk, és ebbe illesztettük be a Magyarországra vonatkozó adatokat. Az összehasonlításból az látszik, hogy magyar parlament megfelelő bizottságának nem olyan erősek a kompetenciáit, mint az USA Kongresszusa bizottságainak vagy a német Bundestag bizottságának, de erősebb mint a brit alsóházénak. Ezért azt mondhatjuk, hogy a Nemzetbiztonsági bizottság mandátuma közepes erősséggel bír nemzetközi összehasonlításban.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az 1991-es tervezethez képest az 1995. évi CXXV. Törvény a parlamenti felügyelet tekintetében jelentős előrelépést hozott és – mint látni fogjuk – nemzetközi összehasonlításban is jelentős hatáskörökkel rendelkező Nbb-t hozott létre.

Külön kell kitérni az Országgyűlés Honvédelmi bizottságára, mivel a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló jogszabálytervezetek röviden valamilyen módon szólnak róla. Igaz, a jelentős változásra a Nikolic-féle tervezethez benyújtott módosító indítványok következtében került sor. Az Antall-kormány által jegyzett T/1462. számú tervezet említést sem tesz a Honvédelmi bizottságról, a Katona-féle javaslat is csak visszafogottan, annyiban, hogy általános tájékoztatás kérhet a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységére vonatkozóan a honvédelmi minisztertől illetve a szolgálatok főigazgatóitól. Ez egy évvel később csekély mértékben módosult, amennyiben az adott paragrafus most már úgy fogalmazott, hogy „Az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága a honvédelmi minisztertől és a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok főigazgatóitól a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységére, feladatainak megvalósítására vonatkozóan általános jelleggel kérhet tájékoztatást.” A parlament kormánypárti többsége úgy tűnik ezzel sem volt megelégedve, mert mindenzt a kiegészítette a honvédelmi miniszter tájékoztatási kötelezettségével, Mivel ezáltal a bizottság tagjai államtitkok birtokába jutnak rájuk is vonatkozik a kötelező nemzetbiztonsági ellenőrzés mint a tagság feltétele, illetve az

őket illető nemzetbizottsági védelem.¹⁵ Mindezek eredményeképpen – ha nem is olyan jelentős mértékben mint az Nbb esetében, a honvédelmi bizottság jogosítványai is erősebbek lettek.

¹⁵ A módosító indítványt Mécs Imre (SZDSZ) nyújtotta be. Módosító indítványában röviden, de nagyon jól összefoglalta a Nemzetbiztonsági bizottság és a Honvédelmi bizottság tevékenységének hasonlóságát és különbözőségét: Az Alkotmány és a Honvédelmi Törvény ellenőrzési jogosultságokat biztosít a Honvédelmi Bizottságnak a fegyveres erők tekintetében, ehhez kötődően a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokra vonatkozóan is. Indokolt a Nemzetbiztonsági Bizottság és a Honvédelmi Bizottság feladatkörét e törvényben is pontosan körülhatárolni. A Nemzetbiztonsági Bizottság a titkosszolgálati működés garanciális ellenőrzését és felügyeletét végez az e törvényben részletesen meghatározott módon valamennyi nemzetbiztonsági szolgálat tekintetében. A Honvédelmi Bizottság a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok általános működése, feladatainak megvalósulása tekintetében látja el parlamenti felügyeleti jogkörét, így célszerű ennek legfontosabb elemeit e törvényben is rögzíteni (T/1474/111. módosító indítvány).

A parlamenti ellenőrzés – gyakorlati oldalról

A magyar Országgyűlés házsabálya hat bizottság megalakítását írja elő kötelezően. Ebből öt szakbizottság (Külügyi, Honvédelmi, Alkotmányügyi, Költségvetési bizottság, Európai ügyek bizottsága) hatodik a mentelmi ügyekkel foglalkozó. Ezekhez jön hetedikként a Nemzetbiztonsági bizottság, amelynek létrehozását a Nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV törvény írja elő.

Magyarországon a politikai rendszerváltást követően már az első demokratikus parlament 1990. május 3-án megalakította a titkosszolgálatokat ellenőrző bizottságát, függetlenül attól, hogy ekkor különleges jogi státussal nem rendelkezett, hiszen a szolgálatokról még nem született törvény. Megalapítása érthető, hiszen az diktatórikus államszocializmus korszaka után, amelyben az állambiztonsági szolgálatok lényeges szerepet játszottak a hatalom fenntartásban, megnőtt a szolgálatok tevékenysége iránti érzékenység, különösen akkor, amikor Magyarországon a szolgálatok esetében (is) a személyi folytonosság érvényesült.¹⁶ A bizottság azóta folyamatosan működik¹⁷ és már kezdetekben kialakult az a szokásjog, hogy élre ellenzéki politikust választanak. Ezzel Magyarország relatív korán belépett azon országok körében, ahol a törvényhozásban belül létezett ilyen bizottság. Bár ekkor – ezt még egyszer hangsúlyoznunk kell – egy volt a többi bizottság között, ugyanolyan jogosítványokkal, mint amit az Országgyűlés házsabálya a bizottságoknak biztosított.

¹⁶ Hiszen az IH a Belügyminisztérium hajdani III. főcsoportfönnökségének I. csoportfönnökségből jött létre, az NBH a II.-ból, a KBH pedig a IV.-ból. A KFH elődje a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfönnöksége volt. Az Belügyminisztérium korábbi szervezetből csupán a politikai rendőrség, a III.III. csoportfönnökség szünt meg jogutód nélkül.

¹⁷ Érdekes módon ez az információ nem jutott el a Nyugat-Európai Unióhoz, amely egy 2002-es jelentésébem azt írta Magyarországról, hogy „The Hungarian Parliament, however, has no ad hoc body to supervise the activities of the intelligence services. That task is carried out by either the human rights or home affairs committee.” (Parliamentary oversight of the intelligence services in the WEU countries – current situation and prospects for reform).

A Nemzetbiztonsági bizottság létszám szempontjából a kis bizottságokhoz tartozik. Az 1990 óta eltelt 19 évben – ami 4 teljes és egy megkezdett ciklust jelent – a parlamenti bizottságok létszáma 10 és 33 között mozgott, míg az Nbb esetében a bizottsági tagok száma inkább az alsó értékhez áll közel: 1990: 13 fő, 1994: 11 fő, 1998: 15 fő, 2002: ismét 11 fő, majd pedig 2006-tól újra 11 képviselő foglal helyet benne.

A parlamenti munka hatékonysága és eredményessége számos tényezőn múlik. A képviselők vonatkozásában a professzionalizálódást emelhetjük ki mint fontos előfeltételt, ami egyrészt az előzetes szakmai felkészültséget, másrészt a szakmai tapasztalatot egyesíti. Utóbbi azt jelzi, hogy a képviselő hanyadik ciklusát tölti a parlamentben, illetve az adott bizottságban. Az előzetes felkészültség a nemzetbiztonsági szolgálatok ellenőrzése vonatkozásában általában nem adott: a bizottságba belépő képviselők többségének semmilyen ismerete nincs a titkosszolgálatok világáról, a szolgálatok működéséről.¹⁸ Így nehezebb eligazodni abban a – dolgozat címében is idézett – „homályos, szürke zónában” ahogy a titkosszolgálatok világát az egyik tapasztalt bizottsági tag jellemzte. Esetükben emiatt különösképpen felértékelődik a bizottságban eltöltött idő. És kiemelten fontos a folytonosság vizsgálata, illetve annak elemzése, hogy milyen a fluktuáció az Nbb-én belül.

Mielőtt erre rátérünk, jeleznünk kell azt, hogy egy mód van arra, hogy egy képviselő tapasztalatokat szerezzen a nemzetbiztonság világáról, ha az illető előzőleg a kormányban miniszterként, vagy államtitkárként már felügyelte a szolgálatokat.¹⁹ Ezzel a lehetőséggel az elmúlt ciklusokban mindenekelőtt a Fidesz-MPP és a KDNP élt, az MSZP kevésbé. 2009 elején ilyen képviselők Demeter Ervin, Kövér László és Simicskó István. Az MSZP csupán egyszer nyúlt ehhez a lehetőséghöz, amikor 1998-ban Nikolits Istvánt delegálta a bizottságba, ő azonban 2002-ben kimaradt a parlamentből. Azok a képviselők, akik rendelkeznek kormányzati tapasztalatokkal egyértelműen kihangsúlyozzák a velük készített interjúkban ezen tapasztalatok fontosságát a nemzetbiztonsági szolgálatok ellenőrzéséből, többek között azzal, hogy az Nbb üléssein jó és értelmes kérdéseket tudnak felenni a szolgálatok képviselőinek. Tapasztalatuk szerint

¹⁸ Ezt azok a képviselők is megerősítették, akikkel 2009-ben interjút készítettünk.

¹⁹ Elvileg persze annak a lehetősége is fennáll, hogy valaki életpályájának egy korábbi szakaszában valamelyik titkosszolgálatnál töltötte, de erre Magyarországon eddig még nem volt példa.

ugyanis a szolgálatok vezetői és munkatársai kimerítően válaszolnak a képviselők által feltett kérdésekre, de csak szorosan arra a téma-re reflektálnak, amit kérdeztek tőlük – tehát lényeges, hogy a képviselő tudjon kérdezni. De különösen az első parlamenti ciklusban (1990–1994) erre nemigen volt lehetőség, ekkor – ahogy az egyik bizottsági tag visszaemlékezik „dilettánsok gyülekezetéről” beszélhetünk „akik jóindulatú, de bugyuta kérdéseket” tudtak csak felenni.

Amennyiben egy képviselő az adott területen, amelyben mint törvényhozó dolgozik, nem rendelkezik kell ismeretekkel, szakértőket is alkalmazhat – erre a parlament bizonyos pénzügyi keretet is biztosít. Sőt a bizottságoknak is van egy ilyen – nem túlságosan bőséges – anyagi forrásuk. Az általunk készített interjúból kiderül, hogy az Nbb tagjainak többsége nem alkalmaz állandó szakértőt, aki járatos a titkosszolgálatok téma-körében, inkább esetről-esetre alkalmaznak ilyeneket. Esetleg a frakciójuk valamelyik szakértőjét veszik igénybe.

Az 2. táblázatban foglaltuk össze a Nbb működésének néhány számszerű mutatóját. A számadatokból kiolvasható néhány pozitív és negatív trend. Egyrészt megnövekedett, majd stabilizálódott a továbbszolgálók, azaz azon képviselők aránya, akik a következő ciklusban is újra az Nbb-ben kezdiék bizottsági munkájukat. Ez mindenképpen növelte a bizottságban helyt foglaló képviselők professzionálódását. De csak növelte, mivel ez ellen hat, hogy több esetben ez a továbbszolgáló képviselő a későbbiekben otthagya az Nbb-t. Növekedett a tapasztalattal rendelkezők száma. Itt azokról a képviselőkről van szó, akik a bizottsági tagságukat megelőzően a területet ellenőrző miniszterek vagy államtitkárok voltak. Ugyanakkor – bár valamelyest csökkent – még mindig magas a fluktuáció²⁰ egy-egy cikluson belül. A képviselőknek mintegy fele-kétharmada hagyja ott a bizottságot. „A túlnyomó többség menekül” – foglalta össze az egyik általunk megkérdezett képviselő tapasztalatait. Bár a zártsgának, ami ezt a bizottságot nagymértékben jellemzi, van előnyös oldala, ahogy az egyik megkérdezett bizottsági tag utal is erre. Hiszen ezáltal nem lehet kifelé politizálni, tárgyszerűbbé válik a vita.

Ennek több oka is lehet. Egyrészt pártpolitikai oka, a képviselőt a frakció más bizottságba, más posztra ajánlja. De van egy képviselői oldala is. Az által-

20 A cikluson belüli fluktuációt az alábbi képlet alapján számoltuk ki: $((m/l)-1) \times 100$, ahol m az összes a bizottságban megfordult képviselő számát jelöli, l pedig a bizottság létszámát.

lunk megkérdezett parlamenti képviselők arra kérdésre, hogy milyen az Nbb presztízse, azt válaszolták, hogy a kívülállók számára magas, mivel a bizottság tevékenységét titokzatosság lenyi körül, „nagy titkok tudónak” vélik az ott tevékenykedőket. Van olyan frakció ahol minden több a jelentkező ebbe a bizottságban, mint ahány helye a képviselőcsoporthnak van. De a bent lévők számára éppen a titok, a titoktartási kötelezettség lehet ennek a tagságnak a hatalmütője, mert az Nbb-ból nehéz ügyeket kivinni a nyilvánosságra, így nehéz politikai tőkét kovácsolni az éppen aktuális képviselői tevékenységből, amely tőke a jövőben a politika karrier építésében felhasználható.

2. táblázat A Nemzetbiztonsági bizottság tagságának néhány mutatója

Ciklus	1990–1994	1994–1998	1998–2002	2002–2006	2006–
Bizottság létszáma	13	11	15	11	11
Továbbszolgáló	–	9%	33 %	46 %	45,5%
Hány fő fordult meg a bizottságban	22	18	22	18	16
Fluktuáció	69%	64%	47%	64%	46%
Hány fő volt végig	3	2	8	5	8
Tapasztalattal rendelkező	–	27%	40%	64 %	64 %

Megjegyzés: a 2006-ban megkezdett ciklus adatai 2009 márciusára vonatkoznak

Forrás: saját számítások országgyűlési adatok alapján

Az Nbb-re vonatkozó adatokat azonban érdemes összevetni más parlamenti bizottságok hasonló adataival, hogy kiderülhessen az 2. táblázat adatai mennyire specifikusak, vagy mennyire általamások. Ezt az összehasonlítást az 1. ábrán tettük meg, ahol az Nbb adatait összvetjük az alkotmányügyi, a külügyi, a honvédelmi, a költségvetési és az európai ügyek bizottságával.²¹ (azaz a kö-

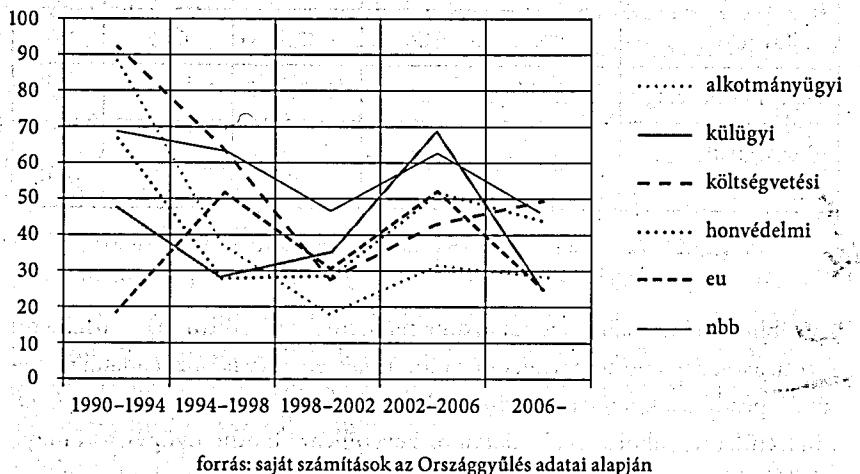
21 Azaz öt bizottságot (valamint a Mentelmi, összeférhetetlenségi és mandátumvizsgáló bizottságot) az Országgyűlés házsabályára alapján kötelező létrehozni, azaz kitüntetett szerepük van. Ezekben belül a honvédelmi bizottság azért is érdekes, mert hasonló területtel fogalkozik.

telezően létrehozandó bizottságokéval). Jól látható, hogy egrészt a nagyfokú fluktuáció mindegyik bizottságra jellemző²², tehát ebben a vonatkozásban az Nbb nem áll egyedül, másrészt látható – a költségvetés bizottság kivételével – egyértelmű a csökkenés. De az is jól kiolvasható az ábrából, hogy ezen csökkenő trend ellenére az Nbb továbbra is magas fluktuációs értékeket mutat, ami – ezt újfent hangsúlyozni kell – gyengítheti a bizottsági munka hatékonyságát.

A Nemzetbiztonsági bizottságban gyűjtött képviselő tapasztalat azonban egyenlőtlenül oszlik el a kormánypárti és ellenzéki képviselők között. Ha egy pillantást vetünk a bizottságra 2009 februári összetételében, akkor látható, hogy összességében az ellenzéki honatya átlagosan több időt töltöttek el az Nbb-ben (átlagosan 92 hónap) mint kormánypárti társaik (átlagosan 60 hónap). Ráadásul, ahogy erre már fentebb utaltunk, az ellenzéki képviselők körében ott találjuk Boross Péter, Kövér Lászlót, Demeter Ervin és Simicskó István, akik kormányzati múlttal is rendelkeznek.

I. ábra

Bizottságok cikluson belüli fluktuációja

²² Az európai ügylekkel foglalkozó bizottságnak 1992 óta többféle elnevezése volt, mi itt a mosztanit használjuk.

²² Mindezidáig nem került sor olyan politikatudományi vizsgálatokra Magyarországon, amelyek a bizottságok fluktuációinak okaival foglalkoznak.

A megkérdezett képviselők a bizottság erejét igencsak ambivalensen értékelik. Egyrészt a törvényi szabályozást az ellenőrzés szempontjából alapvetően megfelelőnek tartják, még akkor is, ha az 1995 óta letelt idő kellő tapasztalatot halmozott fel, hogy meg lehessen vitatni egy esetleges módosítás irányát és ennek tartalmát.²³ „A jogosítványok rendben vannak”, „nem kell a törvény módosítani” voltak a válaszok az ezirányú kérdésünkre. Amit azonban szinte egyhangúan bíráltak az az, hogy ténylegesen a bizottsági tagok miképpen élnek ezekkel a jogosítványokkal. Itt többnyire igen negatív értékelést kapunk. A bizottság mandátumát többnyire gyengének minősítik, egészen odáig menve, hogy „a parlamenti ellenőrzés bizonyos értelemben illúzió, az egy fikció!” Bár volt olyan is aki megjegyezte, hogy egy-egy ügy „kapcsán évekre megtanulták a szolgálatok mi a mozgásterük”. És itt például a Nyírfá-ügyre utalt, sennak kapcsán arra, hogy az IH ne kacsingasson befelé.

Ennek a gyengeségnak az okait több tényezőben látják. Egyrészt abban, hogy ez a bizottság is a többségi logika alapján működik, amely áthatja a parlament működését, az ellenzéki politikusok felvetéseiket csak nagyon nehezen tudják keresztlüvinni. „Ha a kormánypártiak akarják ellenőrizni a saját végrehajtó hatalmukat akkor működik az ellenőrzés, ha nem akarják, akkor nem működik.” – állapította meg az egyik tapasztalt (2009-ben) ellenzéki képviselő. A kormánypárt/ellenzék szembeállást ebből a bizottságból sem lehetett száműzni, sőt a helyzet 2002 óta jelentősen romlott. Ezért hiábavalók azok a képviselők magyarázatok, amelyek megfelelő „érzékenységre”, „hözözállásra” utalnak, vagy egy (2009-ben kormánypárti) honatya megállapítása, hogy a „bizottság akkor erős, amikor erős akar lenni”. De vajon miért nem akar. Feltehetőleg itt is kialakult egy olyan patthelyzet, amelyben sem a kormánypártok, sem az ellenzék nem volt képes gesztusokat tenni, engédi és lépni egy kompromisszum irányába.

²³ Ilyen áttekintésre nem került sor. Az Országgyűlés a Nemzetbiztonsági bizottság javaslatára 1996-ban hozott egy határozatot, mely szerint felhívja a kormányt, hogy „a CXXV. törvény hatályba lépését követő egy éven belül részletes értékelést a törvény végrehajtásával kapcsolatban...” (H/1918. számú Országgyűlési határozat, 1996. 5. 28.) Ebből nem lett semmi, mert a kormány nem készített ilyen értékelést. Igaz itt nem az ellenőrzésről volt szó, hanem elsősorban a szolgálatok szervezeti rendszeréről, de ez a példa is mutatja, milyen nehézségek születnek meg értékelések.

Másrészt van olyan képviselő, aki arra hívja fel a figyelmet, hogyha a szolgálatok együttműködően viselkedtek a bizottsággal, akkor gyengült az ellenőrzés ereje, mert a kialakult bizalmi légkörben több információhoz jutottak és lankad. Az ellenőrzési kedv.

Nem tartozik szorosan az ellenőrző tevékenység, de mindegyik képviselői interjúban felmerült az a kérdés, hogy szabad-e egy olyan bizottságnak, amelynek az ellenőrzés a feladata, megvédeni-e a szolgálatokat és ha igen milyen formában. A megkérdezettek többsége helyeselte ezt, az egyikük úgy fogalmazott, hogy befelé (tehát a bizottsági ülésen) fel kell hívni a figyelmet a szolgálat negatív dolgaira, kifelé (közvélemény felé) meg kell védeni őket; Mert ha nincs bizalom a szolgálatok irányába, akkor létként megkérdezhető.²⁴ A szolgálatok „megvédése” a bizottság tekintetében elsősorban a költségvetés vonatkozásban jelenik meg. Ahogy az egyik képviselő megfogalmazta, az ellenzék is szeret költségsökkentő javaslatokkal előállni, és a titkossalzók költségvetésének csökkentésére könnyű javaslatot tenni, mert egy ilyen javaslatnak nincs komoly politikai rizikója. És ekkor az ellenzéki Nbb-tag szembekerül és vitatkozik saját frakciótársával. Az érvelés itt arra teszi a hangsúlyt, hogy a szolgálatoknak meg kell kapniuk a megfelelő költségvetési támogatást a szükséges technikai beruházások megvalósítása érdekében. Ne állhasson elő az a helyzet, hogy azok, akik esetleg veszélyeztetik Magyarország nemzetbiztonságát, magasabb technikai színvonalon legyenek. Csupán egy képviselő bíráltá ezt a lobbizó, „szolgálatérdekvédő” magatartást.

Úgy tűnik, hogy az utóbbi években az Nbb egyik jogosítványának a jelentősége megnövekedet, nevezetesen a „C”-tipusú nemzetbiztonsági ellenőrzések eredményével kapcsolatos panaszokról van szó. Magyarországon számos beszűrás betöltéséhez az érintett nemzetbiztonsági átvilágítására van szükség. Ezeket a vizsgálatokat főképp az NBH végzi. Amennyiben az ellenőrzött személy esetében nemzetbiztonsági rizikó(ka)t fedez fel és ezzel az érintett nem ért egyet, fellebbezhet a szolgálatokat ellenőrző miniszterhez. Ha az ő döntésével sem ért egyet, akkor következik minden következő instancia az Nbb. Ko-

rábban az ilyen panaszok elbírálása a bizottság részéről formális volt. De mióta a vizsgálatot folytató szolgálat szisztematikusan végzi a feladatát, több rizikótényezőt fedd fel, és ezáltal több a végeredménnyel kapcsolatos panaszok mind a miniszter, mind a bizottság vonatkozásában. De a bizottság nem rendelkezik a döntéshez szükséges információkkal, és itt látható az 1995. évi CXXV. törvény egyik hiányossága, még pedig az, hogy nincs egyértelműen szabályozva, hogy a bizottság mibe tekinthet be, mibe nem. És ez mindenéppen az illetékes miniszter illetve szolgálati főigazgató döntésétől, hozzáállásától teszi függővé a bizottság hatékony munkáját.

3. táblázat

A Nemzetbiztonsági bizottság tagjai a bizottságban eltöltött idő szerint

Képviselő neve és pártállása	A bizottságban eltöltött idő (hónap)
Kovér László (Fidesz)	198
Tóth Károly (MSZP)	135
Demeter Ervin (Fidesz)	93
Lezsák Sándor (Fidesz)	93
Mécs Imre (MSZP)	83
Gulyás József (SZDSZ)	81
Boross Péter (MDF)	55
Simicskó István (KDNP)	36
Juhász Ferenc (MSZP)	33
Molnár Zsolt (MSZP)	32
Földesi Zoltán (MSZP)	17

24 Itt kell megjegyezni, hogy Magyarországon 1990 óta nem került a parlamentbe olyan párt, amely általában kérdőjelezte meg a titkossalzók létfét, bár az SZDSZ-ben a 1990-es évek elején hangzottak igen szkeptikus hangok a szolgálatok létfének értelmével kapcsolatban.

4. táblázat

Néhány parlamenti bizottság ülésnapja

	1998–2002	2002–2006	2006–2010
Alkotmány- és igazságügyi bizottság ¹	135	182	164
Külügyi bizottság ²	104	138	119
Költségvetési bizottság	140	183	128
Honvédelmi bizottság ³	83	110	118
Európai ügyek bizottsága ⁴	80	143	144
Nemzetbiztonsági bizottság	69	79	74

1: 2006-tól Alkotmány- és igazságügyi és ügyrendi bizottság

2: 2006-tól Külügyi és határon túli magyarok bizottsága

3: 2006-tól Honvédelmi és rendészeti bizottság

4: 1998–2002 Európai integrációs ügyek bizottsága

Az Nbb nemcsak az egyik legkisebb bizottság, hanem működésében is a kevésbé aktív bizottságok közé tartozik. Ennek azonban nem az az oka, hogy az itt helyet foglaló képviselők kevésbé lennének aktívak a többieknél; hanem a bizottság feladatából ered. Fő funkciója elsődlegesen az ellenőrzés és kevésbé tud bekapcsolódni a parlament fő tevékenységébe, a törvényhozásba, mert policy-területével kapcsolatos törvények igen ritkák. Ha megnézzük a bizottság által beadott önálló és nem önálló indítványok számát, ismét alacsony értétek kapunk és ezek az indítványok többnyire a költségvetés tervezetéhez kapcsolódnak.

Hogyan ezentúl minden formában foglalkozik a bizottság a szolgálatok ellenőrzésével és hogyan, arról nehéz képet kapni, mivel üléseinek jelentős része zárt és éppen azok, amelyek ezzel a tevékenységgel kapcsolatosak. (2002 és 2006 között az ülések 52 %-a volt zárt, 2006 óta 29%). A nyilvános ülések tájékozta-

tókat foglalnak magukban²⁵, a költségvetési törvénnyel kapcsolatos indítványokat tárgyalját illetve visszatérő téma a közbeszerzési törvény hatálya aláli mentesítés iránti kérelem megtárgyalása. Az Nbb kiemelt feladata a magyar titkosszolgálatokat irányító miniszterek, illetve főigazgatók meghallgatása kinevezésük előtt. Ez kitűnő alkalmat adhatna szakpolitikai vitákra az ellenzék és kormánypártok között. De sajnálatos módon az utóbbi időben ezek a meghallgatások egyre inkább a pártpolitikai összecsapások terepe váltak, ebbe a bizottságba is behatolt a plenáris üléseket jellemző polarizáció.

Ellenőrzés a kormány részéről

Ahogy már fentebb említettük, a kormány által a titkosszolgálatok irányába gyakorolt ellenőrző tevékenységről gyakorlatilag nem rendelkezünk információkkal. Ezért csupán azt tudjuk bemutatni, hogy milyen hatáskorrel rendelkezik a tárcanélküli miniszter, aki a titkosszolgálatok irányításával van megbízva.²⁶ Indulunk ki itt is – módszertanilag hasonlóan, mint a parlamenti ellenőrzés esetében – az Antall-kormány idején benyújtott törvényjavaslatból. Ez a jogszabálytervezet kimondja, hogy az Információs Hivatal és a Nemzetbiztonsági Hivatal felügyeletét tárcanélküli miniszter, míg a két katonai szolgálatát a honvédelmi miniszter látja el. A felügyelő miniszter feladatai közül a következőket emeljük ki, mivel ezek kapcsolódnak legszorosabban valamiféle ellenőrző tevékenységhez, bár egyes esetekben nehéz szétválasztani ellenőrzés és az irányítás aspektusait²⁷:

- felelős a szolgálatok (akkor szóhasználattal szervek) törvényes működéséért,
- meghatározza a szolgálatok működésének fő irányát, működési elveit
- jóváhagyja a szolgálatok szervezeti és működési rendjét,
- ellenőrzi a szolgálatok törvényben és más jogszabályokban meghatározott feladatainak végrehajtását,

²⁶ 1990 óta, mióta ilyen miniszter létezik a magyar kormányon belül változott az elnevezése is. A 27/1991 (II. 16.) Korm. rendelet értelmében Gálszécsy András „felügyeletet gyakorol” az NBH- és az IH felett; ugyanezt a szóhasználatot találjuk egy évvel később Füzesi Tibor esetében (120/1992 (VIII. 3.) Korm. rendelet), de a Horn-kormány idején is így fogalmaztak 108/1994 (VII. 21. Korm. Rendelet). Niklits István azonban már a „polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter”. A Nbb 2007. 6. 21-ki jegyzőkönyve Szilvásy Györgyöt „a polgári titkosszolgálatokért felelős tárca nélküli miniszterjelölő”-nek nevezi, 2009. 4. 15-én Ficsor Ádámot, a „polgári nemzetbiztonsági szolgálatok irányítására kijelölt miniszterjelölő”-ként apoztrofálja. Ennyit a konzervens szóhasználatról.

²⁷ Igy az a jogosítvány, hogy javaslatot tehet a szolgálatok főigazgatóinak személyére, egyszerre tartalmazza az irányítás elemét és a megfelelő személy kiválasztásával ellenőrzést is végez.

- javaslatot tesz a szolgálatok költségvetésére
- elbírálja az olyan panaszokat, amelyek tárgya nem bíróság által engedélyezett titkosszolgálati eszköz vagy módszer alkalmazásával függ össze.

A Katona-féle 1994-es törvényjavaslat tartalmilag ugyanezeket a pontokat tartalmazza, de beemeli a szolgálatok gazdálkodásának a jogosítványát is:

- a nemzetbiztonsági szolgálatok költségvetési gazdálkodása tekintetében gyakorolja a fejezetért felelős szerv vezetőjének, valamint a költségvetési szerv felügyeletéért felelős szerv vezetőjének jogszabályokban meghatározott tervezési, előirányzatmódosítási, beszámolási, információszolgáltatási, pénzügyi, valamint ellenőrzési kötelezettségeit és jogait;

Az egy évvel későbbi jogszabálytervezet a mi témakörünket tekintve teljes mértékben átvész az előzőben, a miniszter ellenőrzési jogosítványával kapcsolatos paragrafusokat, de két újabb fontos jogkörrel egészíti ki:

- a nemzetbiztonsági szolgálatok gazdálkodása tekintetében célszerűségi és eredményességi ellenőrzést végez
- A miniszter kivizsgálja a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységével kapcsolatos panaszokat.

Az elfogadott törvénybe mindezek a jogkörök változatlanul átkerültek, és azóta ezek határozzák meg a miniszterek jogköreit a szolgálatok ellenőrzése tekintetében.

Az általunk megkérdezett azon képviselők, akik maguk is miniszterek voltak, illetve az akkor aktív miniszter, kiderült, hogy sor kerül a szolgálatok gazdálkodásának célszerűségi és eredményességi ellenőrzésére, tehát a miniszterek éltek ezzel a lehetőséggel. Az egyikük azonban utalt az ezzel kapcsolatos nehézségekre amely még az Állami Számvevőszéknek is gondot okozna a terület specifikussága miatt: Az ilyen típusú vizsgálatok módszertana ugyanis nagyon bonyolult. „...az, hogy egy ügynök beszervezésére tett kísérlet és az arra fordított erőforrások mennyire hatékonyan voltak felhasználva, ezt civil szemmel nehéz meghatározni.” vallotta be az egyik megkérdezett. A minisz-

tert tevékenységében egy külön szervezet a Nemzetbiztonsági Iroda segíti, amely az ellenőrzésből is kiveszi a részét.²⁸

Egyéb ellenőrző intézmények

A titkosszolgálatokat irányító tárcańkülü miniszter feladatmeghatározásából kifolyólag állandó jelleggel ellenőrzi illetve ellenőrizheti a szolgálatokat. A parlament is – amennyiben ülésezik – ugyanígy folyamatosan fenntart egy bizottságot a felügyelet érdekében.

A törvényhozás és a kormány mellett még két másik intézmény érdemel említést, amelyek szintén jogosultak a titkosszolgálatok valamiféle elemzésére. De szemben az első kettővel ezek az intézmények nem folyamatos ellenőrzést végeznek, hanem csak esetről esetre.

Az első ilyen szerv az Állami Számvevőszék (ÁSZ) mint az Országgyűlés pénzügyi-gazdasági ellenőrző szerve. Az 1989. évi XXXVIII. törvény kimondja, hogy az ÁSZ többek között – mert szempontunkból ez a jogosítvány lényeges – „ellenőri az állami költségvetésből gazdálkodó intézményeket” (1.§ 5. bek.) így a titkosszolgálatokat is. Egyszerűen a feladat nagyságából adódóan, hiszen számos ilyen intézmény működik a Magyar Köztársaságban, ezek az ellenőrzésekre – bár bizonyos ritmust követnek – csak nagyobb időintervallumokban kerül sor. Eddig az Állami Számvevőszék négyeszer tartott ilyen jellegű ellenőrzéseket: 1993-ban, 1999-ben, 2003-ban és 2007-ben.²⁹ Természetesen ha titkosszolgálatokról van szó, akkor láttuk már az kormány és a parlament részéről folytatott ellenőrzés során, hogy magát az ellenőrzést is a titok homálya borítja nagyrészt. Az ÁSZ ellenőrzéseinek esetébe is szembesülünk ezzel, a ellenőrzésekkel szóló jelentések illetve mellékleteik egy része szintén államtitkot képez.³⁰

28 Nemzetbiztonsági Irodára vonatkozóan lásd az iroda honlapját. http://www.nemzetbiztonsag.hu/nb_iroda.php. Itt megtudható, hogy az Iroda Ellenőrzési osztálya „a miniszter törvényben meghatározott ellenőrzési jogkörre gyakorlásának elősegítése érdekében ellátja a szolgálatok tevékenységének törvényességi felügyeleti ellenőrzését. A szolgálatok és az Iroda gazdálkodásának vonatkozásában szabályszerűségi, pénzügyi, rendszer-, teljesítmény- és utóellenőrzést végez.”

29 Igaz az 1993-as jelentés nem nyilvános.

Az ÁSZ-nak a törvényben meghatározott feladatából következően a szolgálatok gazdasági tevékenységét vizsgálta/vizsgálja: „Az Állami Számvevőszék-ről szóló 1989. évi XXXVIII. törvény 2. § (3) és a 17. § (3) szakaszában foglaltak alapján – az Nbt-ből következő megszorítások mellett – végzett ellenőrzés célja a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok feladatai, valamint a meglevő források összhangjának, a fejezet szintű és intézményi gazdálkodás irányítási színvonalának megítélése, továbbá a működésre fordított speciális kiadások törvényességi szempontok szerinti, az egyéb előirányzatok törvényességi, cél-szerűségi és eredményességi szempontok szerinti ellenőrzése, valamint a korábbi számvevőszéki ellenőrzés során tett megállapítások utóellenőrzése volt.”

A továbbiakban nem kívánjuk részletesen elemezni a hozzáférhető dokumentumokat, csak azt emeljük ki, hogy kirívó szabálytalanságokba nem ütközött, de számos hiányosságra rávilágított és javaslatot tett a kormánynak, a tárcanélküli miniszternek valamint a főigazgatóknak. Az 1999-es jelentés egyik sajátossága, mikor felhívja a figyelmet arra, hogy „...a jóváhagyott költségvetései [már mint a titkossalzókat] nagyságrendjükben és belső arányaikban nem voltak összhangban a szükségletekkel, az eredetileg biztosított pénzügyi fedezet az ellenőrzött években egyes előirányzatoknál (pl. dologi kiadások) elmaradt a számlásokkal alátámasztott igényektől... Ugyanakkor a jóváhagyott költségvetései nagyságrendjükben és belső arányaikban nem voltak összhangban a szükségletekkel, az eredetileg biztosított pénzügyi fedezet az ellenőrzött években egyes előirányzatoknál (pl. dologi kiadások) elmaradt a számlásokkal alátámasztott igényektől.” Majd előre tekintve megállapítja, hogy „A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok 1999. évi költségvetése jobban igazodik a szakmai feladathoz és ezáltal reálisabbá vált, de továbbra is elmarad az úgynevezett szükségleti tervben foglalt igényektől.” Tehát itt az ÁSZ annak érdekében kritizál, hogy a szolgálatok rendben el tudják végezni feladataikat. Ennek fényében az Nbb tagjainak körében tapasztalható arra irányuló törekvés, hogy a szolgálatok a költségvetésből megfelelően részesedjenek egyáltalán nem elvetendő.

Ahogy láttuk az ÁSZ saját akaratából – az utóbbi időben négy évente – veszi górcső alá a polgári titkossalzókat. Ezzel szemben az országgyűlési biztosok csak valamilyen konkrét jogisérelem esetében kezdik meg vizsgálni az adott visszásságot. Tehát valakit vagy valakiket sérelem kell, hogy érje, majd

a sértettek, vagy más indítja be a folyamatot. Magyarországnak 1995 óta több ombudsmanja az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, az állampolgári jogok biztosának általános helyettese (2007-ig), adatvédelmi biztos, nemzeti és etnikai kisebbségi jogok biztosa, és országgyűlési biztosok és 2008 óta hozzájuk csatlakozó a jövő nemzedékek ombudsmanja. Éves jelentéseikben, vizsgálataikban a titkossalzókat kapcsolatos ügyek ritkán fordulnak elő, azonban az elmúlt másfél évtizedben találkozunk néhány ilyen üggel. Ezek közül hármat szeretnénk röviden bemutatni, annak érdekében, hogy milyen típusú vét vagy valós jogérelmekről van szó.

Kőszeg Ferenc aki 1990 és 1998 között tagja volt az Nbb-nek beadvánnyal fordult az adatvédelmi biztoshoz az 1990. 5. 1. és 1995. 3. 31. között elrendelt biztonsági ellenőrzések törvényességének megállapításával kapcsolatban. Az Országgyűlésben ugyanis Nikolits István 1995. 5. 8.-án bejelentette, hogy a fent említett időszakban elrendelt biztonsági ellenőrzések vonatkozásában vizsgálatot tartottak. Ebből kiterült, hogy 797 esetben mutatható ki szabálytalanság. A kérdéssel ezt követően az Nbb is foglalkozott és egyetértett a miniszterrel egyhangú szavazást követően. Szabálytalanságokat állapított meg az elrendelés módja és az ellenőrzötök köre tekintetében. A biztonsági ellenőrzéseket számos esetben következetlenül rendelték. Mivel ekkor már benyújtásra került a T/420 törvényjavaslat a nemzetbiztonsági szolgálatokról az Nbb továbbra is szükségesnek tartotta Az ilyen típusú ellenőrzéseket, de ezt a törvény elfogadásáig csak a törvényjavaslat alapján lehessen végrehajtani. Kőszeg több pontban kérte az adatvédelmi biztos állásforgalását, amelyek értelemszerűen a fontos és bizalmas munkakört betöltő személyek ellenőrzése kapcsán felmerülő adatkezelési problémáakra vonatkozott.³¹

Az adatvédelmi biztos az ügyben többek között a következő megállapításokat tette, amelyek a jogi szabályozatlanságban látta a felmerülő problémák gyökerét: az akkor hatályos jogszabályokból csak kiterjesztő értelmezéssel lehetett levezetni az előzetes nemzetbiztonsági ellenőrzést mint gyakorlatot; az ellenőrizendők körét jogszabály nem határozta meg és legfőbbképpen „A titkossalzói tevékenységet rendező jogállami szabályozásnak az ellenőrzések

³¹ A részletekre vonatkozónan lásd Majtényi László adatvédelmi biztos ajánlását. http://abiweb.obh.hu/abi/index.php?menu=beszamolok/1995-96/7/1&doc=7_A_1995

elrendelésekor kétségkívül fennálló hiányosságai nem indokolhatták az ellenőrzött személyek tájékoztatásának elmaradását, melyre pedig mind az 1990. évi X. törvény, mind pedig a 26/1990. (II. 14.) MT rendelet kifejezett kötelezetét tartalmazott.” Ez az eset jól mutatja, hogy mennyire káros volt, hogy a szolgálatok működésének szabályozása, feladataik meghatározása, öt évig tartott az első demokratikus kormány megalakulást követően.

Időközben azonban megszűnt a szabályozatlanság e területen, hiszen 1995. decemberében az Országgyűlés elfogadta a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényt.

1996-ban a görög, a horvát, a német és a szerb országos kisebbségi önkormányzatok elnökei indítványokkal fordultak a nemzeti és etnikai kisebbségek biztosához, mivel egy kezükre játszott az NBH baranyai megyei kirendeltségen keletkezett dokumentum szerint. A feljegyzésből az derült ki, hogy kirendeltség információkat gyűjt a pécsi kisebbségi önkormányzatokról (szerb, horvát, német, cigány és a bolgár), valamint az ott élő görög nemzetiségről. Az ombudsman az szolgálatokat felügyelő miniszterhez³² fordult, aki válaszában kijelentette, „hogy a kirendeltség 1992. július 7-én a délszláv válság eszkalációjának, a menekülthullám tetőzésének idején adatgyűjtést indított „nemzeti és etnikai kisebbségek védelme” címen. A kisebbségek védelme érdekében folytatott adatgyűjtést a kisebbségek általános jellegű veszélyeztetettsége indokolta. Az e feladatkörben folytatott adatgyűjtő munka nem a kisebbségekre, illetve azok szervezeteire irányult. Az olyan szélsőséges csoportosulások felderítése volt a cél, amelyek jogellenes tevékenységükkel a kisebbségek alkotmányos jogait szándékoztak csorbítani.”³³

Az üggel a Nemzetbiztonsági Bizottság is foglalkozott és az ombudsmannak az 1996-os évről szóló beszámolója szerint a parlamenti bizottság a délszláv válságra való tekintettel helyesnek tartja a nemzeti kisebbségek nemzetbiztonsági védelmét, de „tekintettel azonban arra, hogy a nemzetbiztonsági feladatokat az akkor hatályos jogszabályok csak hézagosan határozták meg, néhány esetben a hivatal Baranya megyei kirendeltsége olyan szervezetekről

32 Ekkor Nikolic István töltötte be a posztot.

33 A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tájékoztatója az 1996-os évről: <http://www.kisebbsegiombudsm.hu/hir-348-nemzeti-es-etnikai-kisebbsegi-jogok.html>

és csoportokról is gyűjtött információkat, amelyek esetében ezt nemzetbiztonsági érdek feltehetőleg nem indokolta.”³⁴

A nemzeti és etnikai kisebbségek országgyűlési biztosát azonban a tárcanélküli miniszter évelése nem győzte meg. A számára eljutatott dokumentumok semmilyen konkrét veszélyről sem tartalmaztak adatokat, „derült ki a megfigyelés konkrét célja, oka, az sem, hogy a megfigyelés folytán bűncselekmény gyanúja felmerült-e, s ha igen, az információkat a hivatal továbbította-e a nyomozó szerveknek”.³⁵ Az adatgyűjtés elsődleges jogalapjaként egy olyan törvényi helyet adtak meg indoklásul amely erre nem jöhet szóba. Ezért ajánlásában felhívta a miniszter figyelmét, arra, nemzetbiztonsági szolgálatok jövőbeni tevékenysége során kellő körültekintéssel válasszák ki az eljárás alapjául szolgáló jogszabályi rendelkezést.

A harmadik eset az NBH szerepzavarával kapcsolatos. A szolgálat ugyanis 2006. októberében egy közleményben hívta fel az állampolgárok figyelmét arra, hogy a tömegzavargásokban való passzív részvétel is minősülhet bűncselekmény elkövetési magatartásnak. Szabó Máté az állampolgári jogok biztosa arra következtetésre jutott, hogy ezzel a Nemzetbiztonsági Hivatal egyrészttől az állampolgárok megtévesztésére alkalmas közleményt „összeegyeztethetetlennek ítélte meg a jogállamiság elvét, valamint az abból levezethető jogbiztonság követelményével, ami visszásságot okozott az azt kötelezőként elfogadó állampolgárok tisztességes eljárásához való jogával összefüggésben is” másrészt „az NBH a közlemény megjelentetésével oly módon is megsértette a jogállamiság elvét, valamint az abból fakadó jogbiztonság követelményét, hogy törvényben meghatározott feladat- és hatáskörét túllépve, bűnmegelőzési feladatot végzett.”³⁶ Az ombudsman értelmezése szerint az 1995. évi CXXV. törvény nem ad olyan lehetőséget a szolgálat kezébe, hogy bűnmegelőző tevékenységet folytasson. Mindezt ráadásul olyan körülmények között tette, hogy nem volt tudomása az adott terrorveszélyről, provokációról vagy más hasonló körülményről, amely okot adhatott volna a lakosság irányában bármilyen – így a közlemény kiadására – való fellépésre.

34 uo.

35 uo.

36 Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának közleménye a Nemzetbiztonsági Hivatal 2006. szeptember–októberi közterületi rendezvényekkel kapcsolatos intézkedéséről: http://www.ohb.hu/allam/aktualis/htm/kozlemeny20080121_1.htm

Az 2006 őszi tömegmegmozdulások nyilván idegessé tették a kormányt és több módszerrel igyekezett lecsillapítani ezeket. Felmerül a gyanú, hogy az NBH közlemény s egy ilyen próbálkozás volt, hátha ezzel potenciális tüntetőket riasztnak el attól, hogy utcára vonuljanak.

Összegzés helyett

Az 1990-es első demokratikus választásokat követő öt parlamenti ciklus mindenkorban működtek valamilyen szinten a titkosszolgálatok ellenőrzésének és felügyeletének különböző szintjei és formái. Ezen ellenőrzési módok legjelentősebb szerveit és az ezekhez kapcsolt jogosítványokat a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló, 1995-ben elfogadott CXXV. törvény rögzítette. Az hatályba lépés (1996) óta a kormány vált az ellenőrzés, a parlament pedig a felügyelet legfontosabb és folyamatosan ténylegesen működő intézményeivé. A Nemzetbiztonsági Bizottság hatásköre nemzetközi összehasonlításban közepesnek tekinthető, de úgy tűnik a képviselői vélemények alapján, hogy a bizottság ezen hatáskörökkel nem meríti ki kellő mértékben, aminek alapvető oka a kormánypárt(ok)/ellenzék szembenállásból adódó gyengítő tényező.

Irodalomjegyzék

Könyvek, tanulmányok

- Balla Zoltán: Gondolatok a nemzetbiztonsági törvény újraszabályozásához. *Rendészeti Szemle* 2001/1. 14–21. p.
- Born, Hans (2002): Democratic and Parliamentary Oversight of the Intelligence Services: Best Practices and Procedures. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) *Working Paper No. 20* Geneva 2002
- Born, Hans (2007): Parliamentary and External Oversight on Intelligence Services. In: Born/Caparini 2007, 163–175. p.
- Born, Hans/Caparini, Marina (eds.) (2007): *Democratic control of intelligence services: containing rogue elephants*. Aldershot
- Born, Hans/Leight, Ian (2007): Intelligence Accountability. A Comparative Perspective. In: Johnson (2007) 141–164. p.
- DCAF Intelligence Working Group (2003) Intelligence Practice and Democratic Oversight – A Practitioners View. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) *Occasional Paper No.3*. Geneva <http://www.dcaf.ch/publications/kms/details.cfm?lng=en&id=18354&nav1=4> letöltve 2009-01-10
- Defty, Andrew (2008): Educating Parliamentarians about Intelligence: The Role of the British Intelligence and Security Committee. *Parliamentary Affairs*. 4, 621–641 p.
- Díaz Fernandez, Antonio M. (2007): Controlling Spanish Intelligence Services. In: Smidt/Poppe/KriegerMüller-Enbergs 2007, 129–148. p.
- Estévez, Eduardo E. (2003): Executive and Legislative Oversight of the Intelligence System in Argentina: A New Century Challenge. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), The Norwegian Parliamentary Intelligence Oversight Committee Human Rights Centre, Department of Law, University of Durham. Oslo. www.dcaf.ch/legal_wg/evoslo_030919_estevez.pdf -letöltve: 2009-01-10

- Herman, Michael: Democratic Oversight of Intelligence Services. The British Experience. In: Smidt/Poppe/KriegerMüller-Enbergs 2007, 93–105 p.
- Izsák Jenő/Szilágyi Zsolt: A nemzetbiztonsági szolgálatok parlamenti ellenőrzésének elvi és gyakorlati kérdései. *Szakmai Szemle* 2007/3. <http://www.kbh.gov.hu/index.php?id=szakmaiszemle>
- Johnson, Loch K. (2007): Strategic Intelligence. (Volume 5): Intelligence and accountability: Safeguards against the Abuse of Secret Power. Westport
- Kestelijn-Sierens, Marie Paul: Parliamentary Oversight of the Intelligence Services in the WEU countries – Current Situation and Prospects for reform. *Report submitted on behalf of the Committee for Parliamentary and Public Relations*. http://www.assembly-weu.org/en/documents/sessions_ordinaires/rpt/2002/1801.php. Letöltve: 2009-01-10
- Kuti Ferenc A katonai titkosszolgálatok civil kontrolljának néhány kérdése. *Hadtudomány*, 2001/1. http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2000/1_8.html
- Laufer Balázs: A nemzetbiztonsági szolgálatok parlamenti ellenőrzése. In: Soltész István (szerk.): *Parlamenti ösztöndíjasok 2004/2005*. Budapest 2005, 117–127. p.
- Mevik, Leif (2003): Monitoring of the Norwegian Secret Services. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) *Working Paper No. 116*. Geneva. www.dcaf.ch/legal_wg/publication_leif_wp116.pdf?navsub1=6&navsub2=2&nav1=3. Letöltve 2009-01-10
- Petrov, Oleksii (2007) Political and Budgetary Oversight of the Ukrainian Intelligence Community: Processes, Problems and Prospects for Reform. Naval Postgraduate School, Monterey. Letöltve 2009-01-11
- Smidt, Wolbert K. (2007): Systeme parlamentarischer Kontrolle von Geheimdiensten – Versuch eines Vergleichs. In: Smidt/Poppe/KriegerMüller-Enbergs 2007, 233–256. p.
- Smidt, Wolbert K./Poppe, Ulrike/Krieger, Wolfgang/Müller-Enbergs, Helmut (Hg.) (2007): Geheimhaltung und Transparenz. Demokratische Kontrolle der Geheimdienste im internationalen Vergleich. Münster
- The Institute of Security Studies (2007): Intelligence Governance and Oversight in South Africa. www.iss.co.za/dynamic/administration/file_manager/file_links/. Letöltve: 2009-01-31

- Várhalmi Miklós: A magyar Nemzetbiztonsági Szolgálatokról másként és mindenkinék (1990–2002 és a jövő) Budapest 2002
- Wiebes, Cees (2007): „Oversight or Aftersight?“ Democratic control of the Netherlands intelligence community. In: Smidt/Poppe/KriegerMüller-Enbergs 2007, 106–128. p.
- Ripp Zoltán: Állambiztonsági reformtervezet, a Dunagate és a politikai fordulat. In: A szakértői bizottság jelentése 2007–2008. 149–178. http://www.meh.hu/misc/letoltheto/jelentes_1.pdf (letöltve 2009. 06.01)

Jogsabálytervezetek, jogszabályok

- Magyar Köztársaság Kormánya T/1462. számú törvényjavaslat a nemzetbiztonságról
- Magyar Köztársaság Kormánya T/420. számú törvényjavaslat a nemzetbiztonsági szolgálatokról
- Magyar Köztársaság Kormánya T/1474. számú törvényjavaslat a nemzetbiztonsági szolgálatokról
- 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
- H/1918. számú Országgyűlési határozat a nemzetbiztonsági szolgálatokról sz. 1995. CXXV. törvény végrehajtásának értékeléséről.
- Report of the Select Committee on Intelligence United States Senate Covering the Period January 4, 2007 to January 2, 2009
- Parliamentary oversight of the intelligence services in the WEU countries – current situation and prospects for reform

Interjúk

- Interjú Demeter Ervin (Fidesz) országgyűlési képviselővel. Budapest, 2009 március 3.
- Interjú Gulyás József (SZDSZ) országgyűlési képviselővel. Budapest, 2009 március 5.
- Interjú Kovér László (Fidesz) országgyűlési képviselővel. Budapest, 2009 április 2.

- Interjú Molnár Zsolt (MSZP) országgyűlési képviselővel. Budapest, 2009. március 6.
- Interjú Simicskó István (KDNP) országgyűlési képviselővel. Budapest, 2009. március 9.
- Interjú Tóth Károly (MSZP) országgyűlési képviselővel. Budapest, 2009. március 23.
- Interjú Szilvásy György, a polgári titkosszolgálatokat irányító tárcanélküli miniszterrel. Budapest, 2009. március 5.

Függelék

Az Nemzetbizottsági bizottság tagjai

1990–2010

1990–1994

- Demszky Gábor (SZDSZ) bizottság elnöke 1990.05.03–1990.11.30
- Kovér László (FIDESZ) bizottság elnöke 1990.12.15–1993.07.01
- Wachsler Tamás (FIDESZ) bizottság elnöke 1993.07.01–1994.06.27
- Bereczki Vilmos (FKGP)
- Fodor Gábor (FIDESZ)
- Gál Zoltán (MSZP)
- Horváth Balázs (MDF)
- Horváth László (FKGP)
- Horváth László (Kisgazda)
- Ilkei Csaba (MDF)
- Inotay Ferenc (KDNP)
- Kátay Zoltán (MDF)
- Keleti György (MSZP)
- Keresztes Sándor (KDNP)
- Kovács Béla (FKGP)
- Kovács Jenő (MSZP)
- Kőszeg Ferenc (SZDSZ)
- Mécs Imre (SZDSZ)
- Petronyák László (MDF)
- Pongrácz József (MDF)
- Sándorfi György (MDF)
- Szarvas Béla (MDF)
- Szokolay Zoltán (MDF)

1994–1998

- Boross Péter (MDF) bizottság elnöke 1994.06.28–1996.04.15 Demeter Ervin (MDF)
- Kónya Imre (Néppárt-MDNP) bizottság elnöke 1996.04.16–1998.06.17.
- Antalóczy Attila (MSZP)
- Földesi Zoltán (MSZP)
- Füzessey Tibor (KDNP)
- Korózs Lajos (MSZP)
- Kőszeg Ferenc (SZDSZ)
- Kövér László (FIDESZ)
- Lezsák Sándor (MDF)
- Magyar Bálint (SZDSZ)
- Márfai Péter (MSZP)
- Monostori Endre (SZDSZ)
- Nikolits István (MSZP)
- Pálfi Dénes (KDNP)
- Torgyán Józsefné Cseh Mária (FKGP)
- Tóth Károly (MSZP)
- Vancsik Zoltán (MSZP)

1998–2002

- Keleti György (MSZP) bizottság elnöke 1998.06.25–2002.05.14.
- Antalóczy Attila (MSZP)
- Fazekas Sándor (Fidesz)
- Hack Péter (SZDSZ)
- Hegedűs Loránt (MIÉP)
- Horváth Balázs (MDF)
- Juhász Ferenc (MSZP)
- Kosztolányi Dénes (Fidesz)
- Kovács Zoltán (Fidesz)

- Kövér László (Fidesz)
- Lengyel János (FKGP)
- Mikes Éva (Fidesz)
- Nikolicz István (MSZP)
- Nyitrai András (Fidesz)
- Répássy Róbert (Fidesz)
- Sasvári Szilárd (Fidesz)
- Szabó Attila (Fidesz)
- Szalai Annamária (Fidesz)
- Torgyán Józsefné Cseh Mária (FKGP)
- Tóth Károly (MSZP)
- Vancsik Zoltán (MSZP)
- Világosi Gábor (SZDSZ)

2002–2006

- Kövér László (Fidesz) bizottság elnöke 2002.05.21–2006.05.15
- Böhm András (SZDSZ)
- Csáky András (MDF)
- Csicsay Claudius Iván (MSZP)
- Dávid Gyula (MSZP)
- Demeter Ervin (Fidesz)
- Érsek Zsolt (MSZP)
- Gulyás József (SZDSZ)
- Hankó Faragó Miklós (SZDSZ)
- Hárs Gábor (MSZP)
- Horváth Balázs (MDF)
- Kosztolányi Dénes (Fidesz)
- Kovács Zoltán (Fidesz)
- Répássy Róbert (Fidesz)
- Simicskó István (Fidesz)
- Szabó Lajos (MSZP)
- Tóth Károly (MSZP)
- Vári Gyula (MSZP)

2002-2010

- Simicskó István (KDNP) bizottsági elnök 2006.05.30.-2010.05.13.
- Boross Péter (MDF)
- Demeter Ervin (Fidesz)
- Földesi Zoltán (MSZP)
- Géczi József Alajos (MSZP)
- Gőgös Zoltán (MSZP)
- Gulyás József (SZDSZ)
- Juhász Ferenc (MSZP)
- Juhász Gábor (MSZP)
- Kövér László (Fidesz)
- Lezsák Sándor (Fidesz)
- Mécs Imre (MSZP)
- Molnár Zsolt (MSZP)
- Tóth Károly (MSZP)
- Vadai Ágnes (MSZP)
- Wiener György (MSZP)

2010-

- Molnár Zsolt (MSZP) bizottsági elnök 2010.05.17.-2010.06.01.
- Vadai Ágnes (MSZP) bizottsági elnök 2010.06.02.-tól

- Demeter Ervin (Fidesz) – alelnök
- Kovács Zoltán (Fidesz)
- Kövér László (Fidesz)
- Lezsák Sándor (Fidesz)
- Meggyes Tamás (Fidesz)
- Rácz Róbert (Fidesz)
- Molnár Zsolt (MSZP)
- Möring József Attila (KDNP)
- Mile Lajos (LMP)

A szolgálatok felügyelő miniszterek

- Boross Péter, tárca nélküli miniszter, 1990. július 23-tól 1990. december 31-ig
- Gálszécsy András, a nemzetbiztonságért felelős tárca nélküli miniszter, 1991. január 1-től 1992. június 17-ig
- Füzessey Tibor, a Nemzetbiztonsági és Információs Hivatal felügyelő tárca nélküli miniszter, 1992. június 18-tól 1994. július 31-ig
- Katona Béla, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter, 1994. augusztus 1-től 1995. március 31-ig
- Nikolic István, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter, 1995. április 1-től 1998. július 7-ig
- Kövér László, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter, 1998. július 8-tól 2000. április 30-ig
- Demeter Ervin, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter, 2000. május 1-től 2002. május 26-ig
- Dr. Kiss Elemér, a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter, 2002. május 27-től 2003. február 21-ig
- Tóth András, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok irányításában közreműködő politikai államtitkár, 2002. május 27-től 2006. június 9-ig
- Kiss Péter, A Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter, 2003. március 4-től 2006. június 9-ig
- Dr. Szilvásy György, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter, 2007. július 1-től 2009. április 16-ig
- A Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter, 2006. június 10-től 2007. július 1-ig
- Ficsor Ádám, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter, 2009. április 16-tól 2009. szeptember 14-ig
- Juhász Gábor, polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter, 2009. szeptember 17-től

A Geopolitikai Tanács Alapítvány Műhelymunkák sorozatában megjelent tanulmányok:

- 2007/1 A Cseh Köztársaság a terrorizmus elleni harcban – Csorba Kata
- 2007/2 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – az Amerikai Egyesült Államok politikai vetületének feldolgozása – Csáki Csaba
- 2007/3 A NATO és a terrorizmus elleni harc politikai vetületei Törökországban – Ország-Krysz Axel
- 2007/4 A NATO és a terrorizmus elleni harc politikai vetületei Olaszországban – Szép László ezredes és Antonino INTURRI alezredes
- 2007/5 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – a jelentősebb tagországok politikai vetületének feldolgozása: Németország – Csáki Csaba
- 2007/6 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – az Egyesült Királyság politikai vetületének feldolgozása – Peterdy Viktória
- 2007/7 Kanada és a nemzetközi terrorizmus elleni harc – Dr. Habil. Krajnc Zoltán mérnök alezredes
- 2007/8 A nemzetbiztonsági szolgálatok hatékonysága a XXI. században – tanulmánykötet – szerkesztette: Dr. Pintér István
- 2007/9 A lakosság pénzügyi biztonsága 2007. – Dr. Pintér István
- 2007/10 A pénzügyi biztonság elmélete – Dr. Pintér István
- 2007/11 A nyugat-szaharai kérdés és az ENSZ által vezetett békéfenntartó misszió (MINURSO) tevékenysége – Besenyő János őrnagy
- 2008/1 Prof. dr. Radovan Vukadinović: Horvátország a NATO-csatlakozás küsszöbén
Đana Luša: Az egyetemista populáció és a Horvát Köztársaság NATO-tagsága
- 2008/2 Egri Katalin – Nagy István – Dr. Pintér István: Az Európa Tanács „Állítsuk meg a családon belüli erőszakot” emberi jogi kampányának magyarországi tapasztalatai 2007-ben
- 2008/3 Zatykó Judit és Schumann Róbert – Dr. Gyulavári Tamás – Hajnal Gyöngyi – Szimoncsikné Laza Margit: A nemek társadalmi egyenlősége az Európai Unió keleti határai mentén
- 2008/4 Tanulmányok a nemzetbiztonsági törvény továbbfejlesztéséről. Szerkesztette: Dr. Pintér István
- 2009/1 Dr. Pintér István: A virtuális tér és az állami szuverenitás
- 2009/2 Dr. Pintér István: A virtuális tér szerepe a vállalatirányításban
- 2010/1 Szemelvények a norvég titkosszolgálatok demokratikus működéséről. Szerkesztette: Dr. Pintér István, Németh Kamilla
- 2010/2 Rendszerváltás a magyar titkosszolgálatoknál. Szerkesztette: Dr. Kurtán Sándor, Dr. Pintér István

ISBN 978-963-9816-30-5

9 789639 816305